

СПІЛКА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ АМЕРИКИ
ГОЛОВНА УПРАВА

ВИПУСК Ч. 24

ВИЗНАЧНІ
УКРАЇНСЬКІ ЖІНКИ
МАТЕРІЯЛИ І ГУТІРКИ

УПОРЯДКУВАЛИ:
СОФІЯ О. БУРА – ДАНИЛО ЧАЙКОВСЬКИЙ

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ – – 2001 Р.

НЬЮ ЙОРК

1967 Р.

Софія Бурій

СВІТОВИЙ ЖІНОЧИЙ РУХ

Розглядаючи державний лад поодиноких країн сьогоднішнього світу, без труду завважуємо, що майже в усіх ділянках суспільно-громадського і політичного життя даної країни жінки займають не тільки підрядні, а й провідні становища. А на сесіях Об'єднаних Націй зустрінемо жінок-амбасадорів, які репрезентують свою батьківщину у цій світовій міжнародній інституції. Сьогоднішні університети наповнені молодими жінками, які здобувають високу освіту і приготуються, щоб завтра перебрати важливе, а то й провідне становище в мистецькому, науковому, торговельному чи політичному світі. І ніхто не надає цьому якоїсь особливої уваги, бо в сьогоднішній час про важливе чи провідне становище вирішує, в більшості випадків, талант одиниці.

Одначе, мусимо усвідомити, що всі ті права жінки здобули для себе тільки наполегливою, муравлиною працею та важкою і безперервною боротьбою, як також зразковою організованістю і самодисципліною.

Організований жіночий рух та його боротьба за зрівняння у правах жінок із чоловіками, мав свої початки в Англії на переломі 19-го та 20-го сторіч. Англія була перою країною, в якій жінки найскорше добилися своїх прав. З Англії цей рух поширився на інші країни Європи, а зокрема з повною силою перейшов він до ЗДА, де жінкам пощастило, може, найбільш і найповніше добитись усіх прав, що їх мають чоловіки.

Крім боротьби за рівноправність, жіночий рух займався також виховними і філантропійними завданнями. Щораз більше число жінок здобувало високу освіту, яка-згодом давала їм змогу добитись провідного становища та яка переконливо поставила перед вічі усім факт, що тільки здібності одиниці повинні вирішувати про її становище в громаді, суспільстві, державі. Закріпивши таку позицію, жінки ступнево почали здобувати становище за становищем і внесли поважні й корисні зміни не тільки в життя свого народу, а й дали великий вклад у розвиток людства. Наприклад, ідея реорганізації шпиталів, зокрема військових лазаретів, здійснювана англійською діячкою Флоренс Найтінгел, послужила до заснування такої поважної міжнародньої санітарно-хпритативної організації, як Міжнародній Червоний Хрест. Світовий жіночий рух можна вважати сьгодні за один із найважливіших чинників у впорядкуванні відносин людини до людини та в розв'язуванні всесвітніх проблем. На цьому відтинку діє сьгодні цілий ряд найкращих спеціалістів різних ділянок, випрацьовується низка плянів, які відіграють важливу роль у житті

окремих країн і народів. Міжнародні конференції та конгреси жінок вільного світу мають вплив на різні ділянки життя, зокрема на суспільну і виховну.

Та не в такому щасливому становищі знайшлись жінки тієї частини земного гльобу, яка перебуває сьогодні в стані модерного невільництва. Мова про ті країни, де живуть поневолені Москвою народи, найбільшим з них є український. Українська жінка, як і її батьківщина Україна, – поневолена. Тому не засідає вона поруч інших жінок у Міжнародній Жіночій Раді, тому немає її в складі міжнародних жіночих інституцій вільного світу. Українська жінка не бореться сьогодні за рівноправність; як повноцінний член своєї нації, вона бореться за визволення своєї батьківщини. Ця боротьба ціхує її життя і працю.

Українська жінка віддала цій добі боротьби за визволення найвеличнішу жертву, рівної якій немає в історії жіночого руху інших народів. Це жертва п'ятох сотень українських дівчат і жінок у невільничому таборі СССР Кінгірі біля Караганди на азійських просторах.

1967 р.

—o0o—

УКРАЇНСЬКА ЖІНКА НА ТЛІ ІСТОРІЇ СВОЄЇ БАТЬКІВЩИНИ

Роля і місце жінки в суспільному ладі народів значною мірою залежить від стадії культурного розвитку даної спільноти. Залежні вони і від способу життя, звичаєвих умов і всього того, що притаманне даній добі.

В глибокій, доісторичній давнині життя тих народів, які заселяли землі сьогоднішньої України, панував матріархальний лад. Відгуки цієї доби з матріархальним устроєм знаходимо в етнографії та археології нашої батьківщини. Згодом на зміну матріархатові прийшов суворий патріархальний лад. Становище жінки у цю добу перейшло до підрядного, з виразними ознаками невільництва (жінка, як власність). Однак вже на переломі племінної та княжої доби значення української жінки в суспільстві зросло. В першу чергу зросло це значення в межах родини.

Уже в ранні роки Київської Держави значення батька й матері в родині було рівнозначне. Цікаво зупинитися тут на тих державних законах, які стосуються до жінки. І так бачимо, що перший збірник державних законів – “Руська Правда” князя Ярослава Мудрого, яка, в порівнянні з тогочасними правовими кодексами інших народів, надихана ліберальними і гуманними принципами – наділяє жінку такими правами, що їх вона не має в інших народів тієї доби. Коли, наприклад, право інших народів того часу надає вдові опікуна, українське, жінка княжої доби, по смерті свого чоловіка, стає повноправною власницею родинного майна та головою родини. Томуто в історії княжої доби бачимо жінок, які, після смерті своїх чоловіків, – самостійно правлять родинами, а то й державою.

Зустрічаємо тут теж жінок, які відгравали важливу роль в спільноті, займаючись публічними справами. На тлі тієї доби вирізняється жінка київського князя Ігоря, княгиня Ольга, яка після смерті свого чоловіка стає у провіді Київської Держави та визначається добрим керівництвом, дипломатичним хистом і розумним веденням державних справ.

Інша постать тієї доби – це дочка Ярослава Мудрого, Анна Ярославна, королева Франції, дружина французького короля Генріха 1-го та мати короля Франції Пилипа 1-го. З часів княжої доби вирізняється теж Ганна – дружина князя Романа Галицького, яка теж самостійно правила державою.

У 13-му сторіччі, в добу, відому в нашій історії як литовсько-руська, роль жінки помітно зменшується. Февдалізм приносить в Україну кріпаччину, українські землі

стають предметом займанщини сусідів, а з тим становище цілої нації стає важке. Українська жінка тієї доби, wraz із своїм народом, ділить недолю, в якій доводиться їй виховувати нові покоління.

Героїчна козацько-гетьманська доба позначена поворотом жінки до публічних справ. Ця доба з постійними козацькими походами, безнастанними, війнами та повстаннями витворює тип жінки-героїні, яка, поруч свого чоловіка, стає в обороні прав свого народу. З цього часу історія донесла до нас незатертий і славний образ козачки Олени Завісної, яка керує обороною мурів міста Буші, а коли нестаче сил, висаджує замок у повітря і гине, не піддавшись ворогові.

В час гетьманської доби виступає панівний тип жінки, яка має значний вплив на публічні справи, як дорадниця. Дружина Богдана Хмельницького Ганна займала впливове становище, а навіть видавала універсали. Значний вплив на політику гетьмана Івана Мазепи мала його мати Марина Мазепина, znana теж як Марія-Магдалина, ігуменя жіночих Лавро-Печерських монастирів. Дружина полковника Палія, відома між козацькою старшиною як “мати полковниці”, у час відсутності Палія правила, його Білоцерківським полком. Помітний вплив на багато важливих вирішень мала теж дружина гетьмана Пилипа Орлика – Ганна. Немале значення мала серед козацтва теж Настя Скоропадська, дружина гетьмана Івана Скоропадського.

В порівнянні з жінками інших країн того часу, українська жінка визначається рисами героїзму, провідництва й державницького змислу.

З упадком Гетьманської Держави поволі зникає тип жінки-козачки. Чужі впливи, які йдуть в Україну шляхами з Москви і Варшави, відсувають жінку від публічних справ. Доба повного поневолення України витискає своє тавро й на українській жінці. Чужа займанщина і кріпацтво чорною примарою заступають колишні козацькі зольності. Право й становище української жінки узалежнюються від кодексів прав Москви й Австрії, чужих українській духовості. Старі козацькі шляхетські роди спольщуються і змосковлюються, а впливи московської та австрійської імперій, між яких розділено українські землі, ділять український народ і мають вплив на формування обличчя нації, роздертої між Сходом і Заходом.

Як у московській, так і в австрійській імперії становище жінки було підрядне. Загальний утиск національного поневолення українська жінка переживає подвійним тягарем. Покривджена національною та соціальною неволею, українська жінка все таки зберігає народ від загибелі. Це вона, в найчорнішу добу кріпащини, непосильно працюючи/на панських ланах, передає народні скарби молодим поколінням у вигляді давніх славних традицій, пісень, оповідань, переказів, звичаїв. Вона виховує ті покоління і зберігає їх настільки, що вогненна іскра Шевченкового слова розпалює у них новий вогонь, який відроджує націю.

Слідами великого Шевченка ступає палкий оборонець покривджених, поневолених національне і соціально займаннями України – письменниця Марко-Вовчок (Марія Вілинська). Вслід за Шевченком підносить вона із пилу українську мову й описує нею переживання нації в добі кріпацтва. У своїх талановито написаних оповіданнях вона змальовує душу української жінки, дівчини, з такою глибиною, що трагедія її, на тлі тієї “чорної доби” доходить до нас із повною промовистістю. Її оповідання “Маруся” ввійшло, як клясичний твір, у французьку літературу і до сьогодні є обов’язковою лектурою французької середньошкільної молоді. А там приходять цілий ряд письменниць і поеток, як Леся Українка, Олена Пчілка, Ганна Барвінок і ін.

На західніх землях України, що були під австрійською займанщиною, появляється письменниця Наталя Кобринська. Вона, захоплена тогочасним жіночим рухом, що проходив, під впливом англійських жінок у Західній Європі, кидається у вир суспільної праці, щоб спопуляризувати цей рух і на західноукраїнських землях. Вона організує перші жіночі віча, дає тривкі підвалини під першу жіночу організацію і видає відповідні жіночі збірники-альманахи, спопуляризуючи в них ідеї жіночого руху, та кидає виклик українським жінкам стати до боротьби за свої права. Вона закликає усіх своїх сучасниць іти до світла, пориваючи з тогочасним пересудом про те, що вища освіта зайва для жінки. У своїх статтях і оповіданнях вказує вона, що освіта для жінки, – це перший крок до перемоги в боротьбі за повноправність жінки в громаді й спільноті. Завдяки Наталі Кобринській галицьке українське жіноцтво одно із перших добивалось в австрійській владі згоди на те, щоб допустити жінок в університети. Ці заходи організоване жіноцтво Галичини провело в 1890 р., ще перед тим, заки подібні заходи з свого боку почали робити польські жінки.

Великим приятелем жіночого руху в Галичині був у той час Іван Франко. Він найглибше розумів проблеми тогочасного українського жіноцтва і допомагав у виданнях жіночих альманахів, журналів тощо. Писав він статті на теми, присвячені жіночому рухові, закликав молодих жінок до праці над собою та до здобування вищої освіти. Він був гарячим пропагатором того, щоб жінка стала повноправною громадянкою української спільноти, та служив заохотою і порадою тогочасним молодим українським письменницям і поеткам, формуючи такі таланти, як Юлія Шнайдер (Уляна Кравченко), Наталя Кобринська й ін.

У висліді впертого змагу жінки австрійської імперії добились рівних прав, одержавши теж право голосування в 1914-му році. Того ж року галицькі українські жінки вперше голосували до Галицького сойму. В Росії допущено жінок до голосування аж після революції в 1917 р.

У 1915 році почали творитись при австрійській армії українські самостійні військові відділи для боротьби з московськими військами, що були в війні з

Австрією. Можливість боротися збройно проти найбільшого ворога України – Москви українське населення прийняло з великим піднесенням і надією на визволення України з-під ворожої займанщини. Так постає Легіон Українських Січових Стрільців, що вкрився славою у Визвольних Змаганнях, 1918-20 рр. І в лавах тих перших українських військових формацій 20-го сторіччя бачимо українську жінку. В боях із москалями під Маківкою і Лисонею в Карпатах визначаються Олена Степанів, Ганна Дмитерко, Софія Галечко. Світлий приклад тих молодих українських студенток мав великий вплив на молоде українське жіноцтво. Українські жінки вирушили на всі відтинки боротьби, щоб здобути Україні державність. Цілі ряди жінок – медичних сестер стали до праці в рядах українських збройних сил, а згодом і прм адміністрації молоді української держави.

У тій українській державі 1918-их років кінці запевнено всі права. В конституції Української Народньої Республіки, прийнятій 29 квітня 1918 року, кажесться: “Ніякої ріжниці в правах і обов’язках між жінкою і чоловіком Українська Народня Республіка не знає”. До Української Центральної Ради ввійшло було одинадцять визначних українських жінок, у тому письменниця Людмила Старицька-Черняхівська, Софія Русова й ін.

Коли ж під наступами червоної армії зі сходу та польської армії із заходу українська держава почала заламлюватися, багато українських жінок пішло в ряди повстанських загонів. З тих днів залишилась вкрита славою постать зв’язкової українського повстанського штабу, Віри Бабенко, закатованої большевиками 1921 року.

Після остаточного розгромлення української держави її територію розділено між Польщу і ССРСР, а деякі землі попали під владу Румунії (Буковина) та Мадярщину (Закарпаття). Хоч під чужою займанщиною, українська жінка повинна була одержати такі права, як це передбачають правні кодекси тих держав, що загарбали Україну. На ділі ж вона, за збереження своєї української національності, була гноблена й переслідувана нарівні із чоловіками. В той час сповнились пророчі Шевченкові слова: Україну “окраденою збудили в вогні”. Почався наступ-обидвох ворожих сил – Польщі й Москви з метою повного й швидкого розгромлення й ліквідації української нації. Поділившись українськими землями, обидва окупанти склали пляни найшвидшого винищення українського населення, щоб таким способом забезпечити собі українські землі на постійну власність.

На східноукраїнських землях Москва настановляє нібито самостійний український комуністичний уряд та вводить для України назву Українська Радянська Соціалістична Республіка, а рівночасно обережно плете сіті, щоб у скорому часі захопити повну контролю над нею і зробити багату українську землю своєю колонією. В половині 20-тих і в 30-ті роки Москва організує в Україні криваві

“чистки”, влаштовує масові процеси, ароштування і вивози. Цілі ряди талановитих українських поетів, письменників і науковців падають жертвою розстрілів. Українське селянство силоміць заганяється в “колгоспи”, позбавляючи його приватної власності. Коли ж те селянство, збагнувши свою трагедію, не підкорюється ворогові і відмовляється іти в новітню панщину, Москва забирає з України весь врожай і таким чином винищує голодовою смертю сім мільйонів українців.

У ті жахливі роки становище української жінки, як і цілої нації, є незвичайно важке. Конституція СРСР нібито говорить про рівні права жінки й чоловіка, насправді ж ця рівноправність полягає в тому, що українська жінка карається по тюрмах і концтаборах за будьякі прояви “контрреволюції” – тобто, патріотизму. Вона також, нарівні з чоловіком, стає жертвою найвищого виміру кари жорстокого ворожого режиму – розстрілу.

А все таки московський терор не може здолати українського народу, його прагнення до волі і незалежності. 1925 року велика кількість української інтелігенції, серед якої є багато жінок, творить підпільні організації: Спілку Визволення України та Спілку Української Молоді, щоб організувати українські сили для повалення ненависного ворожого режиму, а на його місце встановити незалежну українську державу. СВУ та СУМ, що їх очолюють академік Сергій Ємремов і Микола Павлушков, знаходять підтримку в широких колах громадянства. Одначе, ворогові, вдається розкрити організаторів. Після масових арештів української інтелігенції та молоді, розстрілів і вивозів на Сибір, у 1930 році відбувається великий показовий процес ПРОТЕ членів СВУ і СУМ. Серед сотні підсудних героїнею процесу виступила тоді українська письменниця – Людмила Старицька-Черняхівська. Палаючи непримиренністю й ненавистю до ворога, вона не визнавала за собою провини, доводила право України на самостійне життя, розумно і дотепно відбивала питання суддів та прокурорів і викликала подив у всіх для сили свого духа.

У той же час польський уряд заводив свій лад на західноукраїнських землях. Ідучи по тій, самій лінії, що Москва, Польща розпрацьовує далекойдучі пляни щодо асиміляції українського населення. Такій політиці польського окупанта українське населення ставить впертий спротив, а згубним плянам польського уряду починає пляново. протидіяти Українська Військова Організація. До боротьби стає теж і українська жінка, сповняючи, у тій підпільній організації ряд важливих функцій.

В той час величний приклад невгнутости в боротьбі за волю батьківщини дала Ольга Басараб – член УВО. Арештована поляками за приналежність до тієї підпільної організації, Ольга Басараб не вгинається під тортурами польської поліції і гине закатована в тюрмі у Львові 1924 року. Її смерть і героїчна постава мають великий вплив на українське жіноцтво. Українські дівчата масово поповнюють

ряди Організації Українських Націоналістів, яка діє на західноукраїнських землях від 1529 року, та виявляють багато посвяти, мужности й героїзму. Вони часто попадають у польські тюрми, але не заломлюється й не зраджують. У тій добі, як і в минулих, українська жінка відіграла важливу роль.

1939-тий рік приносить наступ гітлерівських армій на Східню Європу. Під їхнім ударом швидко заломлюється польська держава і до двох тижнів стає зліквідована. Польські землі, wraz із загарбаними західноукраїнськими, стають предметом розподілу між двома тогочасними союзниками: гітлерівською Німеччиною і червоною Москвою. На підставі договору між Німеччиною і ССР, німці утворюють на окупованих Німеччиною польських землях Генеральне Губернаторство, куди входять теж деякі українські землі – Холмщина, Підляшшя і Засяння, а Галичина, Буковина, Волинь, ін. попадають під большевицьку окупацію. Таким чином важкі злидні, терор, переслідування й репресії, які до того часу лютували на східніх землях України, поширюються тепер на всю майже Україну.

Однак, такий стан триває не довго, бо Гітлер не задовольняється загарбаними землями в Східній і Західній Європі і в 1941 році нападає війною на ССР. Воєнні події, швидкий відступ-советських армій на схід, стають для українського населення надією на визволення. Як тільки, під натиском німецьких армій, московський окупант покидає українські землі, український народ заявляє світові свою готовість жити самостійним державним життям і 30-го червня 1941 року проголошує у Львові відновлення Української Державности. Того дня постає у Львові Тимчасове Правління з Ярославом Стецьком у проводі, з метою встановляти українську адміністрацію на звільнених від Москви українських землях та підпорядкуватись українському урядові, який створиться у Києві. Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери урухомлює з допомогою Похідних Груп справний адміністративний апарат, який з подивугідною швидкістю заводить лад і порядок по містах, місточках і селах, так що окупаційні німецькі війська застають уже на місцях українську адміністрацію.

У той час до праці при будові української державности на всіх ділянках життя включається теж і українська жінка.

Та не довго триває радість і одушевлення на звільнених від московського окупанта землях. Заскочений поставою українців, уряд гітлерівської Німеччини змушений був виявити справжню мету свого походу на Східню Європу, а в Україну зокрема. Хоча німецький уряд хотів на початку приховати свої справжні наміри і виступити в ролі “визволителя”, – він був примушений отверто протиставитись новому українському урядові, бо інакше не зміг би був у майбутньому здійснювати своїх плянів колонізації українських просторів. З наказу Гітлера гестапо арештує провідника ОУН, Степана Бандеру та голову Тимчасового Правління Ярослава Отецька і вимагає від них, щоб вони офіційно відкликали проголошення

“відновлення Української Державности. Зустрівшись із категоричною відмовою, німці запроторюють їх у концентраційний табір і починають масові арешти серед членів Тимчасового Правління та Похідних Груп ОУН. За приналежність до ОУН гестапо розстрілює велику кількість молоді, проводить арештування та вивози до концентраційних таборів. У відповідь слідує різка відсіч, з боку ОУН.

З її почину в 1942 році в поліських лісах постає Українська Повстанська Армія, яка під проводом ген.хор.Тараса Чупринки-Шухевича жде відкриті бої з німецькими військами, організує міцну підпільну мережу, паралізує дії ворога підривними акціями і плянованими саботажами. Терор шалів, Україна палає вогнем боїв. Цивільне населення терпить нелюдські знущання від оскаженілого німецького окупанта. Арешти, розстріли, вивози не сходять із порядку дня. У тому часі героїчна постать молоді талановитої поетки Олени Теліги вражає своєю невгнутістю і спокоєм. 22 лютого 1942 року вона враз із своїм чоловіком гине у підвалі київської тюрми від гестапівських куль. Гинуть теж десятки інших Українок, членів ОУН, серед них: Ганна Максимець, Галицька Нізя й ін. Славний командир відділу УПА на Лемківщині, Степан Хрін так оцінює героїзм українок, пишучи в своїй хроніці “Зимою в бункрі”:

“...Шарльоти Корде, Космодем’янські й інші – меркнуть перед посталями наших дівчат. Вже сотки їх впали. Вони не вибирали чинів, що, перервавши в короткому часі нитку їхнього життя, робили б їх в одну мить славними героями. Наші дівчата йшли і йдуть впарі з хлопцями довгі роки. Гинуть так славно, що й чоловіки не дорівнюють їм, хоч не раз умирають, як сірі, незнані герої...”

У ті бурхливі роки УПА довершує великих діл. Вона стає в обороні прав свого народу і дає виклик обидвом окупантам: червоній Москві і гітлерівській Німеччині. У той приблизно час УПА ліквідує в Карпатах большевицьких партизанів під проводом Колпака та завдає дошкульних втрат німецькому окупантові, який примушений воювати на двох фронтах – проти большевиків і проти українського підпілля. Боротьба УПА стає всенародньою, втягає в себе всі прошарки українського суспільства.

В цій боротьбі важливе становище займає українська жінка. Вона бореться як вояк УПА з подивугідною відвагою. Коли в рядах Українських Січових Стрільців кількість жінок була невелика, то в УПА вона досягала сотень. Постають жінки, як вояка УПА з крісом у руках, в затяжних боях, не була відокремленим явищем.

Після остаточного відступу німецьких армій на Захід, ціла територія України знову опинилась під московсько-большевицькою окупацією. Від 1945 року УПА бореться уже тільки проти московських військ та їхніх союзників.

1944 рік позначений масовим виходом українців на еміграцію. Велика кількість

інтелігенції і студіюючої молоді, не бажаючи залишитись під терором большевицької окупації, масово подається на Захід. Ця частина українського народу, знана як політична еміграція, виходить поза межі батьківщини з окремим завданням, яке не обмежується самим тільки фізичним збереженням перед-репресіями ворога. Її значення згодом зростає, коли після капітуляції гітлерівської Німеччини зона стає предметом зацікавлення західних союзників і большевицької влади. Москва за всяку ціну хоче дістати її в свої руки та з великою впертістю добивається репатріації українців, котрі опинилися на чужині. Тільки після завзятих торгів і впертого спротиву українських емігрантів вдається врятувати українську спільноту від насильного повороту в межі Советського Союзу. З того часу еміграція стає об'єктом большевицьких нападів а, з другого боку, зганяє сон зочей большевицьких верховодів. Вони цілими роками розробляють пляни, щоб якось розв'язати пекучу проблему політичної еміграції, яка своєю непримиренною поставою та активною антикомуністичною дією в країнах вільного світу розкриває правду про московсько-большевицькі злочини та намагання комуністичної Москви опанувати весь світ.

З виїздом української політичної еміграції на постійне перебування до країн Європи та Америки, антибольшевицька діяльність цієї спільноти не припинюється, а міцніє. Колишнім емігрантам, а сьогодні вже громадянам країн Америки чи Європи, відкриваються двері на міжнародній форум. Політичні конференції, наукові з'їзди, міжнародні конгреси часто стають догідним місцем для демаскування комуністичної загрози та викривання народобивчих злочинів червоної московської імперії. І тут українська жінка бере активну участь на всіх відтинках громадського, виховного, харитативного та суспільно-політичного життя.

Створений у 1943 році на українських землях, під охороною УПА, Антибольшевицький Блок Народів стає на міжнародньому форумі важливою станицею боротьби за права України та інших поневолених Москвою народів. На чужині цей міжнародній, складений із поневолених Москвою народів, рух очолює кол. голова Тимчасового Правління у Львові, Ярослав Стецько. І на цьому відтинку жінки включаються в політичну працю. Учасницею міжнародніх конференцій та редактором таких антикомуністичних журналів, як "АБН-Кореспондент" стає пані А.Стецько. За її прикладом в антибольшевицьку політичну дію включається також молоде жіноцтво, розуміючи вагу і потребу того роду акцій.

Окремою сторінкою в житті української політичної еміграції є молодечі організації. Відновлений у 1945 році "Пласт" гуртує молодь в традиції міжнароднього скавтіну. А відновлена в 1946 році на чужині СУМ – Спілка Української Молоді – гуртує молодь на базі традицій київської Спілки під проводом Миколи Павлушкова. Це виховно-політична організація молоді, яка в скорому часі

розростається в усіх скупченнях українського поселення та стає найбільшою молодечею організацією на еміграції, маючи за завдання виховувати українську молодь на засадах постійної боротьби за визволення своєї батьківщини. До молодечих організацій зходять молоде українське жіноцтво та допомагає у формуванні й рості цих організацій.

Після 1945 року всі українські землі попадають під окупацію червоної Москви, яка послідовно й рафіновано здійснює плян винищення українського народу. УПА, яка аж до 1950 року широким, відкритим фронтом воює проти московського окупанта, є тим месником, що в найгрізнішу добу нашої історії виступає в обороні прав свого народу. Тільки після укладення договору трьох комуністичних держав: ССРСР, Польщі та Чехії, після їхньої майже трирічної спільної дії, як теж і після смерті Головного Командира УПА – ген.хор. Тараса Чупринки-Шухевича, що загинув 1950 р. під Білогорщемою, окупантові вдалось ліквідувати відверті бойові фронти з УПА.

Вояки УПА, які попадали в московський полон, не мали тих прав, що прислугують воєннополоненим. Їх чекали з рук ворога найжахливіші. знущання і тортури, довголітня каторга по концентраційних таборах і т.зв. “спец-лагерях”. До тих таборів попадає теж велика кількість жінок, що були в лавах УПА й ОУН. Ці українські жінки стають жертвами найжахливіших знущань осатанілого, ворога. Та їхня постава викликає подив у тих чужинців, що їм пощастило вирватись живими з московської тюрми народів. Всі вони – поворотці, воєннополонені французи, італійці, німці, у своїх споминах чільне місце присвятили українським політичним в’язням, а зокрема українським жінкам. З того часу дійшла до нас вістка про трагедію українських жінок у концтаборах Караганди і Кінгіру, яка свідчить про найбільший героїзм української жінки нашого сторіччя. Про цей героїзм оповідає у своїх споминах мадярський поворотець д-р Варконі. Він описує жахливу дійсність у концентраційних таборах ССРСР, внаслідок якої 1954 року в системі таборів Караганди і Воркути дійшло до великих заворушень і страйків. Спротив організували колишні вояки УПА й члени ОУН. Коли в’язням удалося ліквідувати ворожу сторожу та встановити суцільний страйк, вони поставили цілий ряд вимог до уряду ССРСР, щоб таким чином добитися своїх прав. Одначе, в час переговорів наспіли ворожі з’єднання танків, які мали на меті знищити чоловічий табір. Побачивши найжджаючі танки, в’язні жіночого табору Кінгірі вирішили рятувати своїх друзів і вийшли назустріч ворога. Майже всі вони, пише д-р Варконі, були одягнені святково, у привезені з дому вишиті сорочки. П’ять сотень цих українських дівчат і жінок взялися за руки і лавами вирушили проти танків. Одначе, танки не зупинились. Вони безжалісно наїхали на жінок, розторощуючи п’ять сотень невинних жінок, які стали в обороні своїх братів. Ця потрясаюча подія, що їй подібну важко знайти в історії будьякої нації, промовляє до нас із усією силою та доказує, що українська жінка в боротьбі за кращу долю своєї батьківщини не знає меж посвяти. Це й кладе її на п’єдесталь героїні, даючи нашій

батьківщині запоруку великого і світлого майбутнього.

В умовах важкої дійсності підсоветського терору знайшовся весь український народ, усі його прошарки. Найбільш гнобленим у цій системі став український селянин. Колгосп – ця новітня норма невільництва, привів селянина багатій українській землі до крайньої вбогости й нужди. Це злиденне життя відстрашує селянську молодь від праці в колгоспі й вона масово втікає з сіл у міста, користуючись хвилими можливостями дістатись до шкіл. Середні й вищі школи України в 50-тих роках переповнені молодими людьми, які усіми силами намагаються здобути вищу освіту, незважаючи на труднощі, які постають на кожному кроці: нестача харчів, грошей, мешкання і т.п.

У той час з'являється на овиді цілий ряд молодих талантів, а серед них і талановитих молодих жінок, які з трудом осягнувши професію, стараються влаштуватися на працю і творити те, до чого змагали. З'являється ряд молодих поеток, як Ліна Костенко, Тамара Коломиєць, і ін., творчість яких зраджує не тільки великий талант, але й мужність та відвагу сказати правду про важку дійсність ворожої займанщини. Багато з них за висловлені ідеї попадає між колеса ворожого терору.

На початку 1960 років московський окупант з тривогою ствердив, що талановита українська молодь становить потенційну небезпеку для режиму та цілої советської системи. Тому вже в 1960-тих роках советський уряд пильно дбає про те, щоб молодь не втікала з сіл. Він утруднює прийняття української молоді з сіл до вищих шкіл і тим “заохочує” її до праці в колгоспі.

Окремою сторінкою записались плянові масові вивози молоді на роботи в Сибірі, на освоєння т.зв. цілинних земель. Тисячі українських хлопців то дівчат мусять серед важких обставин майже голіруч освоювати дикі простори під державні господарства, розбудовувати міста тощо. Большевики намагаються забрати якнайбільше молоді поза межі України, щоб вона виміщувалась з іншими національностями і підпадала якнайшвидшому процесові русифікації. З тією метою молодим українським професіоналістам, які хочуть влаштуватись на працю, відмовляється посад у межах України, а посилається їх у російську або інші республіки.

Зокрема великою загрозою для українства стали шкільні програми, розпрацьовані згідно з лінією комуністичної партії, що наказує проводити “злиття націй” для плянового і швидкого процесу русифікації.

Однак, народ живе на те, щоб боротися з затіями ворога. Енергійну відсіч ворогові дають останніми роками ті українські поети й письменники, що їх не зупиняє страх перед репресіями чи втратою кар'єри. Вони, в межах своїх можливостей,

закликають народ до збереження чистоти української мови, до плекання рідного мистецтва, до зберігання історичних пам'яток, що їх ворог старається нищити. На початку 1960-их років появляється в Україні молодий український поет Василь Симоненко, який у своїх віршах не вагається кинути виклик ворогові. Його поезії, написані з великим талантом, советська влада не дозволяє друкувати, однак, вони в рукописах мандрують по цілій Україні. Симоненкові вірші читає молодь з таким захопленням, як колись потайки читала вірші великого Шевченка, що в той час теж були заборонені російським урядом.

Отож, на сьогоднішній день боротьба розгорілася на літературному відтинку. Томуто останнім часом попадає в тюрми така велика кількість українських культурних діячів. Голосною подією були арештування Дзюби, Світличного та сотень молоді української інтелігенції. Протести проти переслідування Москвою українських культурних діячів знаходять голосний відгук на еміграції. В столицях вільного світу українські емігранти влаштовують великі протестні маніфестації і цим подіям приглядаються чужинці, про це пише світова преса. Таким чином дія української еміграції вимушує від окупанта деякої полегші. Протести на Заході заставляють Москву до поступок. З другого боку виявлення перед світом жакливого терору в Україні є для Москви дуже дошкульне.

На всіх тих відтинках боротьби за визволення своєї батьківщини твердо стоїть українська жінка. Вона є тим заборолом у родині, громаді, спільноті, яке не допускає до винародовлення, є запорукою збереження традицій та всього того, що є виявом української духовости. І хоча ворог в Україні знищив Українську Церкву – то саме українська жінка, не зважаючи на перешкоди, зуміла і в тих нечувано важких умовах передати новим поколінням предківську зіру. І сьогодні, після десятків років від ліквідації Української Церкви, після пів сторіччя плянозого і безперебійного нище чя всяких проявів релігійного життя, советська преса б'є на сполох, що молодь в Україні є “забобонно релігійна”, що не помагають репресії, ні анти-релігійна пропаганда. Бо предківська віра – це остоя нації. А нації ворогові не знищити. Вона житиме, поки битиметься у грудях серце української матері.

—o0o—

КНЯГИНЯ ОЛЬГА

Середина X сторіччя історії України-Руси освітлена блиском слави видатної володарки, княгині Ольги. Ольга – це одна з перших, цілком реальних, історичних, і в той же час овіяних легендами, постатей України, але, щоб зрозуміти характер і місце, які їй належать, треба уявити собі ту добу, в яку вона жила, ті обставини, які творили тло її діяльності.

Сто років перед тим, коли на горизонті історичного життя появилася постать нашої княгині Ольги, Західня Європа вела боротьбу ще лише за творення своїх національних об'єднань, християнські місіонери ще тільки прокладали шляхи для християнства, жертвуючи при тому своє життя, північні завойовники нормани-вікінги плавали на своїх швидкохідних човнах, шукаючи на здобич щораз нові країни. А в той час, серед того процесу кристалізації Західньої Європи, як майбутньої потуги світу, на Сході, над Дніпром також ішла боротьба, але не за національне об'єднання, а вже за зміцнення державних основ, складалися політичні й торговельні зв'язки з такими високо культурними країнами, як Арабський каліфат, Персія і Візантія. Величезні водні шляхи – Дніпра й Волги вже тоді пов'язували нашу батьківщину з усіма культурними осередками світу; цими шляхами йшла виміна торгівлею – привозу й вивозу різних товарів, мистецькими впливами від Багдаду до далекого Китаю, і над Дніпром творилася нова культура, нове мистецтво, новий спосіб мислення, в якому в нову-гармонійну цілість зливалися ці культурні впливи. Одним словом, на Сході Європи вже зароджувалася і формувалася нова могутня сила майбутности – Україна-Русь.

При цьому варто пригадати таку подію. Коли в 839 році до німецького короля Людвика в Інгельсгаймі прийшли, разом із послами від візантійського цісаря, послы від “короля Росів”, Людвик не повірив, що вони справді були послами “руського короля”, бо про такого “він ще не чув”. Але не минуло й 30 років, як могутня Візантійська імперія здригнулася від несподіваного страшного, нападу цієї “невідомої Русі”, яка виставила проти Константинополя величезну флоту.

Торговельний договір київського князя Ігора з Візантією у 944 р. свідчить, що в половині X сторіччя в Київській Русі було вже значно поширене християнство, бо в тексті договору виразно сказано, що за порушення договору: “хрещених хай Бог покарає, а нехрещений нехай не має помочі ні від Бога, ні від Перуна”. З цього можна робити висновок, що культура нашої батьківщини тоді вже була дуже висока. Новіші історики України, між ними Н. Полонська-Василенко висувують твердження, що Україна-Русь була перший раз охрещена в 867 році, а не в 988 р. Вони приводять на це ряд історичних фактів. Впарі з християнством, у Київській Русі вже тоді існувало слов'янське письмо, про що згадують різні дослідники, кажучи, що в половині IX сторіччя на Криму був київський чернець Храбр, який

мав зі собою дві книжки – Євангелію і Псалтир, “руськими письмени писані”.

Всі ці факти проф. Полонська привела в своїй статті про княгиню Ольгу (“Вісник ООЧСУ”, ч. 10 і 11 з 1955 р., у статті “Ольга, велика княгиня України-Русі”) для того, щоб насвітлити тло доби, в яку з’явилася на українському престолі Велика Княгиня Ольга, коли в 945 року одно з українських племен – деревляни забили її чоловіка князя Ігора. Трагічна смерть Ігоря залишила молоду Київську державу без володаря і можна б сподіватися, що через те на нашій батьківщині запанували тоді колотнечі та боротьба за великокняжий престіл між іншими меншими князями. Але про такі заворушення літопис нічого не згадує, навпаки, він каже, що в 945 році на чолі Київської держави стала жінка – княгиня Ольга і покорилися їй всі племена і вона протягом понад 20 років правила мирно і тихо. Сам цей факт – очолення держави жінкою – каже проф. Полонська – заслуговує на найбільшу увагу. В добу постійної боротьби князя-володаря з його підданими, добу, коли високо цінили лише фізичну силу, в добу, коли князь в першу чергу був володар, вождь своєї дружини, як на війні, так і в боротьбі з непокірними підданими, появляється на київському престолі жінка, слаба фізично, порівнюючи з її підданими, але сильна великим розумом і жіночим чаром. Мимоволі виринає думка: якою великою мусіла бути моральна сила цієї жінки, а разом з тим – якою високою була культура її оточення, яке двадцять років беззастережно визнавало її владу.

Хто була ця жінка, яка взяла до своїх слабих рук владу над однією з найбільших держав тодішньої Європи? Не зважаючи на те, що Ольга є цілком історичною постаттю, літопис не зберіг відомостей про її походження, а тільки народні перекази, легенди кажуть, що була вона дочкою Псковського князя, то знову донею звичайного перевізника, селянина. Князь Ігор був причарований її скромністю, вродою і мудрістю, а тому одружився з нею. Як уже згадано, після смерти Ігоря Ольга почала володіти державою, пімстивши, як каже легенда, за стародавнім обов’язковим звичаєм, на деревлянах убивство свого чоловіка. Це була одна-єдина “війна”, що її за свого князювання вела Ольга, Літопис пише, що Ольга не воювала проти інших племен чи народів, а займалася адміністративними справами своєї держави, сама об’їжджаючи терени своїх просторих земель. Була вона на ріці Десні, ріці Лузі, ріці Мсті, була в Новгороді і Пскові. А треба знати, що подорожі в X сторіччі були просто героїчними вчинками. Ольга мусіла їхати глухими лісами чи пробиватися серед багон, взимку – саньми, а вліті драбинчастим возом, візник якого сидів на коні. Таким способом княгиня Ольга робила не сотні, а тисячі кілометрів. До цього треба ще додати, що проїжджала вона землями племен, які не давно лише були підкорені, де могли бути заколоти проти неї. Але Ольга цього не боялася.

Стародавній літопис з великою докладністю характеризує діяльність Ольги й пояснює мету її подорожей – вона засновувала нові села, міста й так звані погости,

себто адміністраційні осередки, в яких вона наставляла своїх управителів; встановлювала теж норми податків та розділювала данину на дві частини – дві третини йшло до столиці держави, Києва, а одна третина до Вишгороду, міста Ольги. Таким чином, як каже проф. Полонська, Ольга внесла розподіл між прибутками держави-столиці і своїми власними, і цією новиною випередила інших володарів. Крім заснування нових людських осель, княгиня Ольга під час своїх довгих подорожей установлювала зс.кони ловецтва й бджільництва, бо в ті часи торгівля шкурами лісових звірят, медом і воском давала дуже великі прибутки для України-Русі.

Така була різноманітна діяльність княгині Ольги в справі налагодження внутрішнього життя її велетенської держави, яка простягалася на території всіх слов'янських племен Східної Європи. Літописець каже, що княгиня Ольга здобула в тій праці великі успіхи і за 20 років її володіння в державі не було ні заворушень, ані повстань. Мабуть, тому Ольга дістала в народі назву “Мудра”, як пізніше і її правнук князь Ярослав, який теж відносно мало воював, а багато уваги присвячував мирному управлінню державою.

Стародавні легенди переказали нам цікавий опис, як то Ольга їздила в 955 році до Царгороду, де прийняла християнську віру, а теж перехитрила самого візантійського цесаря, який хотів одружитися з нею. Але історики спростовують цю гарну легенду. Княгиня Ольга їздила до Царгороду щойно 957 року і вже була християнкою ще перед своїм виїздом. Правда, точної дати схрещення Ольги наш літопис не записав, але в описі візантійського цесаря Константина VII Порфірородного є згадка про те, що гостю з України-Руси запрошено на цесарський обід за один стіл з цесарською родиною – а так запрошено тільки християнських володарів! – та що в почоті Ольги, який складався з 80 осіб, був священник.

Ольгу прийнято на врочистій авдієнції в цесарському палаці й при тому зроблено видовище, що називалося “катавасія”. Коли до залі прийнять входили послы чи володарі з чужих країн, тоді раптом з невидимих хоріз лунала прекрасна музика, зроблені з золота павичі розпускали хвости, золоті леви біля престола рикали, а самі престоли, на яких сиділи цесар і цесарева, підносилися на золотих ланцюгах вгору. Це видовище звичайно робило на прибулих величезне враження якогось чуда і вони падали ниць. Так греки зустріли й нашу княгиню Ольгу, але вона не втратила почуття своєї гідности й самовлади – і лише схилила голову на знак привіту цесарської пари.

На жаль, цесар Константин ні словом не згадує в своєму описі про причину приїзду княгині Ольги до Царгороду. Можливо, що до цього її спонукали дипломатичні зв'язки, торговельні інтереси або й церковні справи. Бо 959 року Ольга вислала посольство до наймогутнішого тоді в Європі німецького короля Оттона I, якого незабаром обрано було на цесаря Римської імперії німецького народу. Посольство

з Києва просило Оттонеї вислати в Україну-Русь єпископа і священників. У висліді 961-го або на початку 962-го року до Києва прибув єпископ Адальберт, але він не міг, з невідомих нам причин, заснувати в столиці України єпископства і повернувся до Німеччини. Все таки залишається історичний факт, що княгиня Ольга нав'язала була дипломатичні контакти з двома найбільшими тоді і наймогутнішими володарями – Східньої і Західньої Римської імперії.

Мрії княгині Ольги навернути на Христову віру свого сина Святослава, званого Завойовником, не сповнилися, бо князь боявся, що його поганська дружина – військо буде з нього сміятися. Але він не боронив нікому приймати християнство.

Померла Ольга 969 року в Києві і “плакали за нею і її син, і онуки її, і всі люди плачем великим”, як пише літопис. Згідно з її заповітом, не робили по ній поганської тризни-поминок, а поховав її християнський священник. Пізніше, коли її онук Володимир прийняв християнську віру і заснував велику церкву св. Богородиці, так звану Десятинну, він переніс тіло Ольги до цієї церкви.

Під час найновіших археологічних розшуків за Десятинною церквою, на високому колись пагорбку відкопано рештки пишного палацу з двома поверхами: знайдено там уламки колон а білого мармуру, фрагменти фресок, себто стінних мальовил – це був палац княгині Ольги,

Княгиня Ольга належить до тих видатних постатей України, – пише професор Полонська, – значення яких зрозуміли сучасники і ближчі нащадки. Літопис характеризує Ольгу, як: “світанок перед сонцем, як зорі перед світом, бо сяяла вона як місяць у ночі... вона перша від Русі зійшла в царство небесне, її хвалять сини Русі, як володарку, бо після своєї смерти вона молила Бога за Русь”. Українська Церква визнала її святою і рівноапостольною, першою з наших святих, визнала раніш, ніж Ольгу офіційно канонізувала Візантія. З княгині Ольги, “мудрішої серед усіх людей” треба й починати добу розквіту і величі України-Русі.

АННА ЯРОСЛАВНА

Анна Ярославна – це дочка володаря української княжої держави Київської Русі, яка (держава) в 10-11 сторіччях охоплювала велетенську територію від Північного (Балтицького) аж до Чорного моря на півдні. батька Анни Ярославни звали в народі Ярославом Мудрим, бо цей князь мудро керував державою. Князівна Анна народилася в Києві, приблизно в 1024 році. Її батько мав за дружину шведську князівну Інгігерду, яку в Києві звали Іриною. Це княже подружжя мало, крім Анни, ще й інших дочок. З них сестра Анни Єлисавета Ярославна вийшла заміж за короля Норвегії Гаральда і таким чином стала королевою Норвегії; а сестра Анни Анастасія Ярославна була королевою Угорщини (Мадярщини). Одна з наступниць княжої родини була згодом в Англії, в Лондоні, в королівській родині, і тому й сучасна королева Англії Єлисавета – має в своїх жилах українську кров.

Анна виростала у Вишгороді, себто у княжому містечку біля Києва. Її доглядали спеціально приставлені вчені слуги. Коли вона піросла, то її почали вчити, крім української мови та історії, грецької і, мабуть, латинської мови, а також науки релігії. Науку релігії давав для молодшої Анни та її сестер перший український мирополит Іларіон. З молодих років Анна Ярославна вже вміла читати й писати, при чопу читала й чужинецькі книжки. У княжому літописі згадано також, що вона дуже любила займатися спортом, прекрасно плавала, любила ловецтво, остріляла з лука так влучно, як воїн.

У 1050 році до Києва прибули послы з далекої західноєвропейської держави Франції, очолені архієпископом міста Мо – Готьє Мудрим. Вони попросили руки князівни Анни для короля Франції Генріха I з роду Капетингів. Справа в тому, що французький король мав вдома різні труднощі та сварився з сусідньою Німеччиною і тому потребував великої підтримки. Такою підтримкою було його одруження з українською княжною Анною Ярославною, бо українська княжа держава була в той час могутньою силою та славила свою культуру на весь світ. Хоч Анна Ярославна любила одного київського боярина, але на прохання батька-князя погодилася вийти заміж за Генріха I і, після врочистих прощань – від'їхала з Києва до Парижу.

Ось як про це сватання князівни Анни і її від'їзд пише сучасний французький автор Теодор Ледр у своїй статті з 1958 року п. н. “Подружжя Генріха I з Анною Ярославною”. Наведемо деякі місця у перекладі пані ін. Зінаїди Витязь з Бельгії.

“В хоромах київського великокняжого палацу в цей лютневий день 1050 року панував незвичайний і галасливий рух, який заповідав великий від'їзд. Коло принесених з горища величезних подорожніх скринь метушилася ціла хмара заклопотаних служниць, навантажених одягом, туалетними речами... Це був

чудовий посаг княжни Анни Ярославни... Тому, що Анна була вибрана королем Франції Генріхом I, онуком Гуга Капета, щоб стати його дружиною і щоб правити по його боці в далекій країні, там, на тих землях, де заходить сонце...”

Посли-свати, що їх вислав король Генріх I, “подали довгий перелік своїх титулів і звань: Роже II, єпископ Гальону, Готьє – Мудрий – єпископ Мо, Госселен – граф де Шоні і т. д. Десять місяців тому вони покинули свою країну, несучи королівське послання. Вони переїхали рівнини Лютарингії, Франконію, Баварію, Моравію, Польщу, Галичину і Волинь, щоб дістатися до далекої Руси-України, до берегів Дніпра...” Коли ж прибули до Києва, подали князеві Ярославові мету свого приїзду. Промовляв єпископ Шальону і, – як далі описує Теодор Ледр, – “ледве він промовив ці слова, як відчув бажання забрати їх зразу ж назад, таке велике було його побоювання відмови! В дійсності, ніколи ще престиж короля Капетів не здавався йому таким безбарвним, таким незначним перед цим імпозантним українським монархом, в одязі зі соболів, що зробив із Києва, своєї столиці, другий Царгород. Ярослав же був сином святого Володимира, який, за побожною традицією, навернув нарід на християнську віру... Він був, незаперечно, наймогутнішим князем Європи. Чим же міг похвалитися з свого боку суверен Капетів? Його королівство не дозволяло ще передбачити, чим воно стане в процесі віків... Не тільки Капети не володіли жадним містом, яке могло б суперничати з Києвом, але не можна було навіть передбачити, яке з їхніх міст стане столицею королівства: Париж? Орлеан? Сенліс? Всі вони були однакові і ніяке з них не блищало більше, ніж інші...”

Одначе, страх посла єпископа Готьє Мудрого був даремний, бо князь Ярослав погодився віддати свою доню за короля Капетів Генріха I.

“Придворне життя перетворилося в безконечне свято і це продовжувалося тижнями. Відбувався бенкет за бенкетом. Ярослав, оточений натовпом князів і бояр, гостив своїх гостей... Па його наказ усі харчівні міста три дні годували й поїли всіх бідних і жебраків. І нарешті пробила година від’їзду...”

Подорож княжни Акни до Парижу тривала 15 місяців “серед небезпек, терпінь, всякого роду несподіванок”. А за той час король Генріх I нетерпеливо чекав. “З дня на день усе з більшим нетерпінням він бажав нарешті пізнати ту, яка ось уже два роки займала всі його думки... Чи справді її очі такі блискучі, обличчя таке ясне, а постать така велична, як то описували йому? Коли зона нарешті з’явилася, він не був розчарований. Анна Ярославна була ще кращою, ніж її описували... 19-го травня 1051 року архієпископ Гюї де Шатійон благословив їхній шлюб у катедралі міста Реймсу... Запрошені на весілля сеньйори подивляли свого суверена, який, відкидаючи звичаї, вибрав собі дружину на протилежному кінці Європи і знайшов у ній красу, розум і багатство”.

Але, як пише французький автор статті, “Молода відчувала велике огірчення, їй треба було призвичаїтись до оточення і до грубих звичаїв замку Сенліс, резиденції свого королівського подруга. Вона народилася в палаті з білого каменю, з багатими оздобленнями. А житла сеньйорів і французьких князів на початку XI віку були з дерева і глини. Також простою селянською була й обслуга стола...” Одначе, молода королева швидко пристосувалася до нових обставин, знаходила розраду в полюваннях і їзді верхом. Коли ж у 1052 році народився її перший син, вона назвала його Филипом тому, що по-грецьки це ім’я означає “Друг коней”.

Але Анна не тільки займалася розвагами двора, опікувалася мистецтвом і співцями, а й брала активну участь у керівництві Францією. До наших часів у Парижі збереглися документи короля Генріха I, на яких підписана й Анна-королева. Деякі грамоти-накази вона підписувала власноручно і так зберігся її власний підпис слов’янськими літерами: “Анна Регіна”, себто Анна королева.

Після смерті її чоловіка, короля Генріха I, на французький престол прийшов син Анни Филип, який мудро володів країною. Але ще в 1062 році, коли Анна вже була вдовою, її схопив у лісі під час полювання дуже багатий і впливовий французький вельможа Равль III де Перон, граф де Крепі і де Валюа. Її знаємо певно, чи за згодою, чи без згоди Анни, але відбувся шлюб і Анна стала дружиною того графавасала, що багатствами, мабуть, дорівнював королеві. Одначе, за те подружжя Анна і граф де Крепі мали неприємності від Риму. Коли ж граф помер у 1074 році, Анна Ярославна приїхала на короткий час до Парижу, до свого сина короля Филипа. І знову бачимо на старих документах короля Франції підпис Анни Ярославни, біля якого-то підпису зазначено, що вона – мати короля Филипа.

Побувши в сина, Анна Ярославна вирішила на старші роки присвятити своє життя Богові та Церкві. Вона переїхала до містечка Сенліс, біля Парижу, яке славилось красою своєї природи і спокоєм. Там Анна Ярославна фінансове підтримала місцеву церковцю та за власні гроші збудувала велику гарну церкву, яка й досі стоїть, а над входом до неї бачимо – прегарне обличчя української княжни Анни з Києва, висічене в мармурі.

У Сенлісі Анна Ярославна дбала про бідних, багато молилася. Щороку для 13 бідних жінок давали у збудованій нею церкві святковий обід, і ця традиція збереглася до наших днів. У вільний час українська княжна і французька, королева Анна Ярославна багато молилася за кращу долю України і Франції. Померла вона приблизно в 1075 році, можна припускати, таки в Сенлісі, де було знайдено гробівець з написом “Анес” – але ніхто покищо ще певно не знає, як це було. Про її останні хвилини життя так зворушливо пише згадуваний уже Теодор Ледр:

“Коли вона закрила очі, заспокоєна і щаслива, можливо, що вона знову побачила у ніжному серпанку спогадів краєвиди своєї рідної Русі-України, обличчя свого

покійного батька...”

Хоча проминуло майже 900 років з того часу, про Анну Ярославну пам’ятають в Україні й у Франції. Українці на батьківщині щиро шанують пам’ять Анни Ярославни, хоч московські большевики не хочуть, щоб про неї люди згадували» Навіть у своїх енциклопедіях вони приховують те, що святої пам’яті Анна збудувала церкву... У Франції про нашу князі, вну знають, як про французьку королеву, під ім’ям Анна Київська, яка любила людей та розумно допомагала королеві Генріхові 1-му керувати країною, а згодом мудро дораджувала своєму синові, королеві Филипові. І тепер у церкві Анни в Сенлісі відбуваються молебні за спокій її душі, ту церкву часто відвідують українці з Франції та з інших країн. А в Америці композитор А. Рудницький написав велику історичну оперу “Анна Преславна”. Згадаю теж, що про Анну пишуть і в закордонних виданнях: найновіша згадка була в аргентинському журналі “Ля Разон” у Буенос-Айресі з 19.3.1966. Тож пам’ять про велику дочку українського народу, славному Анну Ярославну буде жити в наших серцях навіки.

- Леонід Полтава

НАТАЛЯ КОБРИНСЬКА

Початки українського жіночого руху за рівноправне становище в родинному, суспільному й національному житті Галичини є тісно пов'язані з іменем Наталі Кобрянської, визначної діячки, талановитої письменниці й публіцистки та авторки численних нарисів і оповідань. Коли порівняємо становище теперішньої жінки в країнах культурного світу, її значення в житті народу, працю на всіх ділянках життя, якою вона не тільки дорівнює, а й деколи перевищує чоловіків, з життям і становищем жінки з-перед сто років, тоді глибше зрозуміємо, в чому є велика заслуга для України Наталі Кобрянської.

Подібно, як в інших країнах тодішньої Європи, жінка в Україні мусіла вести таке життя, що його для неї точно закреслювали різні суспільні навики, пересуди і погляди. Молодо вийти заміж, бути доброю господинею і прислужницею для свого чоловіка, дбайливою мамою, побожною громадянкою – це й усе, чого тоді вимагалось від підростаючої дівчини з інтелігентського середовища. Доля селянських дівчат була ще важчою, бо до згаданих “обоз’язків” приєднювався примус чорної праці на полі й при господарстві або в наймах. Такий невідрадний стан жінки почав викликати, протести з боку сміливіших освічених жінок і припушував їх до боротьби за права на гідніше життя і працю, на самостійне керування своєю долею, словом на емансипацію жінок. Сто років тому, у 1870-их роках, вперше це питання кращого становища жінки заторкнули в своїх писаннях Іван Франко, Михайло Павлик і його дружина, але мусіло ще проминути добрих десять років, поки розпочався ширший рух українського жіноцтва в обороні своїх прав. І серед того руху першим виринуло прізвище високо освіченої жінки, яка стала промощувати шлях до кращої долі своїх посестер. Де була Наталя з Озаркевичів Кобринська.

Прийшла вона на світ 8-го червня 1851 року в селі Белелуя біля Снятина на розкішному нашому Покутті в родині отця Івана й Теофілі з Окуневських Озаркевичів. Багато тодішніх українських священничих домів були вогнищами культурного життя, з яких ширилася освіта, на цілу країну, поділену в той час між дві імперії – австро-угорську й московську. І дім Озаркевичів належав до тих, в яких процвітало духове життя, повне зацікавлення літературою не лише українською, а й загально європейською. Тож, виростаючи серед такої атмосфери, молода Наталя поринула в прекрасний світ книжок, читаючи кожную книжку, “яка була вдома”, як вона сама казала. Книжок було багато, а коли не стало свіжої лектури в бібліотечній шапі, молода “книжниця” полізла на горище батьківського дому, де лежало ще чимало інших видань. І серед тих книжок на горищі Наталя знайшла один твір французького письменника, який гостро засуджував погляд, що, мовляв, жінка духово й умово стоїть нижче за чоловіка. І, здається, що та книжечка

дала початок тим думкам і поглядам Наталі, які пізніше створили її світогляд і спонукали її виступити в обороні знедоленої жінки.

Постійне читання розвинуло з природи допитливий ум молодій дівчині і зміцнило притаманну їй вдачі незалежність думки. Щасливе подружжя з Теофілем Кобринським, який став священником у Снятилі, дало змогу молодій жінці серед її шукань нової правди в житті знайти тверде переконання, що “людина в початках свого існування не була тим, чим є тепер; усе залежить від умов життя; суспільний лад не є чимсь непохитним, в ньому постійно відбуваються зміни”. Зміни мусять прийти також в житті українського народу, в житті української жінки, бо “лише на національних підставах може піднятися маса до загальної культури й цивілізації”. І цей погляд залишився в Наталі Кобринській на все життя. В цьому напрямі “піднесення мас” українського народу, насамперед українського жіноцтва, вона почала працювати.

Але несподівано Наталя Кобринська зазнала великого горя – її чоловік помер і вона повернулася до родинного дому “в крайній розпуці”, як читаємо в її життєписі. Бо в чоловікові вона втратила не лише свого дружину, а й порадника і щирого повірника її плянів та задумів. Навіть книжки, які були її невідступними подругами від дитинства, стали для Наталі байдужими. Тому її батько отець Озаркевич, який був послом і часто їздив до Відня, забрав зі собою дочку. Завдяки своїм братам, які студіювали у Відні, Наталя швидко ввійшла в коло їхніх товаришів з академічного товариства “Січ” і розмови з ними на різні теми, що цікавили молоду вдову, допомогли забути про своє горе. У “Січі” Кобринська зустріла теж визначного в той час українського діяча Остапа Терлецького, який мав літературний талант. Одного разу Терлецький запитав Наталю, чи не пробувала вона дещо писати, і цим запитанням її глибоко схвилював. Як вона признається в своєму життєписі, розмова так закінчилася:

“Але про що і як писати? – запитала я здивована. “Про те, що говорите і так, як говорите”, – відповів Терлецький.

Наталя Кобринська розмовляла тоді з Терлецьким на тему становища матері в родині. Тому Кобринська почала писати про стареньку жінку священника, яка під час плетіння панчішки почала відсвіжувати в спогадах події свого життя, метою якого були – діти.. Не виправдали вони сподівань мами: всі сини, дочки й онуки пішли іншими дорогами життя, ніж вона собі бажала. Всім заволодів незрозумілий для неї “ворожий дух часу”, який руйнував усі дотогочасні звичаї, погляди, віру... Так постало перше оповідання Кобринської під назвою “Пані Шуминська”, в якому авторка зобразила настанову старих до поступу, що йшов на зміну дотогочасним поглядам і ладом суспільного життя.

Тому, що Наталя Кобринська не хотіла виступати з своїм першим твором під

справжнім прізвищем, вона підписала його псевдонімом “Анна Струтинська”. Остап Терлецький прочитав оповідання на сходинах членів “Січі” і слухачі прийняли його з захопленням, це було наприкінці 1883 року і з того часу Наталя Кобринська ввійшла в коло українських письменниць. Успіх першої спроби заохотив її і за кілька місяців вона написала друге оповідання “Задля кусника хліба”. Темою цього оповідання стала справжня подія з життя – примус для молоді, вродливої, ало бідної дівчини впити заміж просто за когонебудь, щоб тільки прожити і мати “кусник хліба”. Кобринська так глибоко підійшла до цієї проблеми, що в своєму листі Іван Франко написав їй:

“Чи знаєте Ви, що це Ви написали таку штуку, якої рівної вся наша література досі не видала...”

Оповідання “Задля кусника хліба”, яке згодом було надруковане в часописі “Зоря”, стало просто сенсацією для тодішнього українського жіноцтва. Олена Кисілевська писала, що молоденькі дівчата на шкільній лавці “зачитувалися” тим оповіданням, воно стало темою їхніх розмов, а “враз з тим виростало якесь нове почуття, нове бажання, нова сила, амбіція, запал до нової проголошеної ідеї: і жінка -людина, і вона має право до вільного, самостійного життя”.

Признання видатних українців того часу для літературної творчості заохотили Кобринську до дальшої праці. А віче в Коломиї, що його 7-го серпня 1884 року влаштували українські студенти в справі української мови в університеті і гімназіях Галичини, заторкнуло теж справу жіночого питання. Хоч практичних наслідків з того студентського виступу в обороні прав української жінки не було, все таки Кобринська вирішила здійснювати свої ідеї.

“Того, що я сама осягнула, – писала Наталя Кобринська, обґрунтовуючи-свій задум творити жіночу організацію, – бажала я і моїм посестрам. Через літературу дійшла, я до розуміння положення жінки в суспільстві, то ж хотіла я і других повести на ту дорогу”. Задум сповнився: перші організаційні жіночі збори відбулися в Станиславові 7-го жовтня 1884 року, на них схвалено статут товариства, а через два місяці, 8-го грудня відбулися загальні збори “Товариства Руських Женщин”. У своїй промові на тих зборах Кобринська сказала: “заявимо мужчинам, що ми можемо жити з ними спільною думкою для спільної ідеї, а не вважаємо себе лиш за вічних кандидаток до їх серця”.

“Упоєння, віра в себе і віра в успіх наших трудів володіли нами. Ідеальна ціль наша здавалася нам так близькою досягнення”, – писала про заснування жіночого товариства поетка Уляна Кравченко. Але треба було ще багато труду, розчарувань і витривалости, щоб ідея остаточно перемогла. Для здійснення тієї ідеї Наталя Кобринська видала в 1887 році жіночий альманах “Перший вінок”, в якому були надруковані виключно твори жінок. Плян видавати окремий жіночий журнал чи

газету не здійснився, тому Кобринська надрукувала тільки свої оповідання. Твір “Пані Шуминська” надруковано під зміненим наголовком “Дух часу”. В інших оповіданнях, як “Пан суддя”, “Жидівська дитина”, “Козаки”, письменниця пропагувала освітню діяльність серед селянства, підкреслюючи перевагу громадських обов’язків перед особистими почуваннями.

Задум Кобринської видавати жіночий журнал здійснився щойно в 1893 році, коли вийшов альманах “Наша доля”, в якому публіцистика переважала над літературою. Серед статей помітною була стаття Кобринської “Жіноча справа в Галичині”. В дальших двох альманахах Наталя Кобринська виявила великий публіцистично-полемічний талант, тому придбала собі славу першої української публіцистки. Однак, критика з боку таких людей, як Іван (оранко), Леся Українка і Михайло Павлик, за вигляд, друк і мову альманахів так вплинула на письменницю, що вона перестала їх видавати.

Літературну творчість Кобринської високо оцінили були проф. Михайло Грушевський і проф. Сергій Єремів, підкреслюючи нові напрямки, що їх вона ввела в свої твори, психологічну глибину та мистецьку майстерність описів. Але згодом Єфремов розчарувався такими дальшими творами Кобринської, як “Рожа”, “Чортище” та інші. Бо в них письменниця прийнялася якимсь дивним містицизмом і творила штучно та манерно. Ці твори, каже проф. Єремів, “справляють сумне враження своїми даремними силкуваннями прилучитись до літературного модернізму і роблять їх тим темнішими, чим більше коментарів додає до них сама авторка”. Як шляхетне дерево, яке в своїй молодості підносило гарні овочі, на старості не може дати кращих, так і творчість Наталі Кобринської вичерпалася в полум’яному бажанні якнайскорше і найкраще допомогти своїй посестрам-жінкам і всьому українському народові. Але коли 21-го січня 1920 року на могилі Кобринської покладено хрест-пам’ятник з написом: “Мене вже серце не болить”, ці, вибрані нею ще за життя, слова вбрали в себе суть її існування, праці і змагань. Довгі роки “боліло її серце” за незавидне становище всього українського народу, тому вона працювала, для нього, а головню для своїх сестер-жінок, пригнічених важким ярмом безпросвітності й горя. Коли ж Наталя Кобринська відходила у засвіти, вона мала свідомість того, що перші кроки на шляху до кращої майбутності вже зроблено. Далі піде нестримний, бурхливий хід до обраної мети і в ньому належне місце матиме українська жінка.

Тому серце “вже перестало боліти”.

ПРИМІТКА. Прочитати:

Ірена Книш, **Смолоскип ц темряві. – Наталія Кобринська й український жіночий рух.** 3 передмовою Олени Кисілевської. Вінніпег, 1957, Накладом авторки.

ОЛЕНА ПЧІЛКА

“Жила 81 рік. Працювала все життя: виховувала дітей і онуків, писала й перекладала, редагувала, збирала українські етнографічні матеріали й опрацювала їх науково. Була яскравим носієм українського відродження і живою людиною: любила природу, музику, співи, квіти, театр, дітей, веселе товариство, гарні книжки, змолоду любила танцювати, гарно одягатись. Була різнобічне обдарована: писала оповідання, вірші, статті, наукові розвідки, була одним із творців української літературної мови, грала в театрі, малювала, побудувала будинок за власним проектом, з любов'ю й успіхом вирощувала квіти й овочі. Була-яскравою зіркою в сузір'ї талановитої української інтелігенції: приятелювала з Лисенком, Старицьким, Нечуй-Левицьким. Як магнет притягала молодших – Коцюбинського, Олеся, Франка. Змолоду до старости була ідейно-принципова, рішуча, активна, працююча...”

Наведені слова Любови Дражевської з її нарису про “зірку українського відродження” найкраще характеризують ту, що прибрала собі відоме в історії літератури й життя українського народу прізвище Олена Пчілка. В дійсності вона звалася Ольга з Драгоманових Косач і була матір'ю поетки Лесі Українки. Та ми далі зватимемо її Оленою Пчілкою, бож такою працюючою була вона, як та бджілка, що зносить мед до рідного вулика.

У подружжі гадяцького дідича-поміщика Петра Драгоманова і Єлисавети Цяцьки було п'ятеро дітей, Між ними син Михайло, пізніший політичний діяч, і Ольга, згодом письменниця і діячка. Батько сам учив дітей, прищеплював їм гарні смаки, тож Олена Пчілка у своєму життєписі вдячно писала про ті часи: “На весь вік зосталось у мене враження від того, як батько читав мені, дівчаткові, перший раз Гоголевого “Тараса Бульбу”... Здається, ті яскраві малюнки чудового твору з одного разу вкувалися мені навіки: в пам'ять”. А матусиним пісням та оповіданням бабусі Олена Пчілка завдячувала свою велику любов до України й української культури, свою відданість українській ідеї.

Після смерті батька, у 1861 році Олена Пчілка виїхала до Києва, де весною 1869 року закінчила шкільну науку й того ж року вийшла заміж за Петра Косача та переселилася з ним до Звягеля на Волині, бо в цьому місті її чоловік дістав посаду.

У той час, себто в 1860 – 70 роки українська інтелігенція, яка в своїй більшості була змосковщена чи спольщена, помалу почала “віднаходити” Україну, а насамперед вияви її національної окренішности: мову, пісні, вишивки тощо. І в домі Косачів панувала українська мова, тому не раз сусіди з шляхетських родин дивувалися, кажучи, що Косачі і їхні діти говорять “хлопською” мовою. Захопилася етнографією (народознавством) й Ольга Косач-Пчілка та з запалом

почала збирати волинські вишивки. У висліді тієї праці в 1878 році вийшов друком твір Олени Пчілки п.н, “Український орнамент”, в якому зібрано щокращі зразки вишивок. Незабаром коло Олени Пчілки об’єднався невеликий гурт українців, любителів усього, що українське, і їм вдалося видати кілька українських книжок. А сама Олена Пчілка створила в Звягелі громадську бібліотеку, складену виключно з українських творів.

Але головним її завданням у той час було, як вона сама писала, — “виховати Лесю і Михайла”, себто своїх дітей. “До шкіл діти нікуди не їздили. Мені тоді здавалось, що школа (очевидно, московська чи з московською мовою навчання, як це було в Україні) зразу зруйнує моє змагання виховати дітей в українській мові”. Як бачимо, і в той уже час – і то в Україні! – була така сама проблема з вихованням молоді, яка існує тепер серед нас на чужині. Одначе, Олена Пчілка з успіхом розв’язала цю проблему. Вона пише, що “це був даремний страх, бо потім я побачила, що коли дітей добре вправлено в українській мові, то школа (чужа!) того не руйнує...” Навчаючи своїх дітей рідної мови, Олена Пчілка давала, їм книжки українських авторів – твори Куліша, оповідання Марка Вовчка та ін., а навіть сама перекладала з німецької і сербської мови казки. Так постав збірничок “Українським дітям”. Не дивно, отже, що з малої Лесі пізніше вироста найбільша українська поетка – Леся Українка, яка завдячувала ранній розвиток свого поетичного таланту своїй матері.

А боротися тоді за права української мови було дуже важко, бо саме в ті часи, 80-ті і 90-ті роки минулого сторіччя, панував суворий закон царського міністра. Валуєва, який твердив, що української мови “не було, немає і бути не може”, була заборона друкувати і поширювати українське слово. Тому український народ був майже неписьменний, а серед інтелігенції тільки одиниці виступали на захист рідної мови. Отже, діти Олени Пчілки були майже одні з перших, що з дитинства вчилися українською мовою і читали українські книжки. Сама ж Олена Пчілка, не маючи змоги друкувати свої твори в Києві чи в інших містах на східних землях України, висилала рукописи до Львова, на західні землі, до журналів “Зоря” і “Дзвінок”. Так вона познайомила, спершу листовне, а опісля особисто, з Іваном Франком, Михайлом Павликом та іншими визначними західньоукраїнськими діячами. Наталя Кобринська, яка тоді вже була відомою діячкою, запросила Олену Пчілку допомогти у видаванні першого українського жіночого альманахи (збірника). Цей альманах появилася друком у Львові 1887 року і в ньому були надруковані твори жінок і з жіночого життя.

Наприкінці минулого століття Олена Пчілка вже мала відоме ім’я письменниці й авторки етнографічних праць, а крім того, організаторки українського громадянства. Цікавою була подія, яка трапилася в 1903 році, коли в Полтаві відбулося відкриття пам’ятника для Котляревського. Тоді на те свято з’їхалася дуже велика кількість українців з усіх закутин України, навіть з Галичини, яка тоді

була в складі австрійської імперії. Але в останню хвилину московська поліція заборонила промовляти на святі українською мовою. Єдина-Олена Пчілка не послухала тієї заборони і промовляла по-українськи.

Як сказано, подружжя Косачів жило у Звягелі, але часто виїжджало до своєї посілости! в Колодяжному на волинському Поліссі, до Києва, або до рідного Гадячого на Полтавщині. Озеро і дрімучі ліси та краса природи в Колодяжному так захопили Лесю Українку, що вона пізніше створила прекрасну “Лісову пісню”. У Гадячому Олена Пчілка по будувала за власним проектом дім і там дуже часто було багато визначних гостей: письменники й композитори, малярі та ін. Однак, щастя такого життя не довго тривало для Олени Пчілки: у 1908 р. помер її син Михайло, рік пізніше чоловік, а в 1915 р. і Леся, тоді Олена Пчілка, як згадує у своєму життєписі, “в персональному житті залишилася... цілком при “Рідному Краї”, жила лише певністю того, що я все ж про водку якусь корисну працю”

“Рідний Край” – це був український часопис, тижневик, що його з 1906 року редагувала Олена Пчілка, і, не зважаючи на важкі перешкоди – великі кошти друкування, мала кількість передплатників, переслідування з боку поліції – не припиняла його видання аж до початку першої світової війни у 1914 році. Як додаток до тижневика “Рідний Край”, Олена Пчілка видавала дитячий журнал “Молода Україна”, Про велику жертвовність та ідейність Олени Пчілки свідчить такий факт, що той дитячий журналик мав лише... 30 передплатників, а сам друк і папір на одно число коштували 60 карбованців, на ті часи великі гроші. Після поліційної заборони в 1914 році видавати “Рідний Край”, Олена Пчілка почала співпрацювати, а згодом повністю редагувати “Газету Гадяцького Земства”, що появлялася друком аж до 1919 року,

Українська визвольна революція 1917 року неначе відмолодила 68-річну Олену Пчілку. Вона з величезним запалом, завзяттям і енергією кинулася до національно-громадської праці в Гадячому, редагувала часопис, писала п'єси для українського дитячого театру: “Кобзареві діти”, “Весняний ранок Тарасовий”, “Казка Зеленого Гаю”. “Зеленим Гаєм” називався двоповерховий будинок над рікою Пслон у Гадячому, що його вибудовано за проектом Олени Пчілки, з українськими візерунками на вікнах і бальконах, і в якому-то будинку жили Косачі. Вся молодь міста Гадяче, починаючи від найменших і кінчаючи найстаршими учнями, знала й любила Олену Пчілку, бо на сходинах і літературних вечорах “Гуртка українознавства Гадяцької Української Шкільної Молоді.” письменниця виступала з цікавими доповідями.

У 1918-20 роки, коли в Україну прийшли німецькі, а згодом московсько-більшевицькі війська, Олена Пчілка сміливо виступала в обороні самостійності України, проти злуки з Московщиною, проти білих москалів-денікінців і большевиків. Коли в 1920 році на Шевченківському святі був представник

більшевицької влади, Олена Пчілка не побоялася вийти на сцену й обгорнути погруддя Шевченка блакитньо-жовтим прапором. З дикою злістю більшевицький наставник кинувся на сцену й пірвав прапор на шматки. Тоді в обороні українських святощів виступила українська молодь, вибухаючи протестом. Дівчата й хлопці зразу почали причіпляти собі на грудях блакитньо-жовті стяжечки й відспівали “Ще не вмерла”. Протестаційні демонстрації не припинялися і наступного дня – молодь розгорнула синьо-жовтий прапор і під ним протестувала проти нахабности ворога. Тоді більшевицька поліція і військо арештували численних юначок і юнаків, а також й Олену Пчілку. Демонстранти кинулися на вояків з окликами: “Всі ми співали наш гімн! Ми всі співали, забирайте і нас!”

Вийшовши з в’язниці, Олена Пчілка мусіла покинути своє улюблене Гадяче і виїхати до доньки в Могилеві, а згодом до Києва. Тут вона далі працювала в ділянці народознавства, і була членом комісії етнографічної, громадських течій (в якій працював теж творець СУМ-у Микола Павлушків) і заходознавства при Українській Академії Наук. У 1926 р. вона видала друком розвідки “Про легенди й пісні” та “Малювання на стінах в Україні”, а також спогади про свого брата Михайла Драгоманова і про Миколу Лисенка. Випустила теж збірку своїх оповідань, написаних ще замолоду, і до них додала свій життєпис.

На початку 1929 року, маючи вісімдесятий рік життя, Олена Пчілка перестудилася і з того часу хворіла. Восени наступного року прийшло більшевицьке ГПУ – поліція, щоб арештувати стареньку письменницю, але залишило її, бо вона не могла навіть підвестися з ліжка. Через десять днів вона померла – 4-го жовтня 1930 року.

Більшевики так боялися тієї широкій українці, що навіть під час похорону серед людей були агенти ГПУ. З-поміж видатних українських громадян, які взяли участь у похороні, були: Михайло Грушевський, Людмила Старицька-Черняхівська, Микола Садовський, Микола Зеров, Марія Грінченко та багато інших. Похоронний похід зумисне пішов попри будинок Академії Наук, бо розпорядники сподівалися, що хтось із професорів вийде і бодай кількома словами попроїдає ту, яка все своє життя працювала для добра України. Але страх перед московсько-більшевицьким окупантом був більший, ніж бажання вшанувати пам’ять однієї з піонерок української культурної праці. З будинку Академії Наук ніхто не вийшов. Олену Пчілку – Ольгу з Драгоманових Косач поховано мовчки, без промов і співів на Байковому кладовищі, біля могили її великої доні Лесі Українки. Тільки колишній президент вільної України, професор Михайло Грушевський, кидаючи грудку землі на труну, стиха промовив: “Хай Тобі земля буде легка!”

Велику українку поховано мовчки, але її твори і її праця для України і досі голосно промовляють до нас, закликаючи бути такими відданими рідному народові і Батьківщині, якою була Олена Пчілка.

ПРИМІТКА. Прочитати:

*Любов Дражевська: Олена Пчілка – Зірка українського відродження. З першої серії “Визначні жінки України”,
видання Об’єднання Українських Жінок на еміграції, 1950.*

МАРІЯ БАШКИРЦЕВА

Була українкою з походження, але так мало знають про неї в Україні і на чужині, була славною маляркою, але її образи висять у Люксембурзькому музеї в Парижі, а не в Києві; приятелювала з славним французьким малярем Бастієном Лепажем; чарувала, як зірка карнавалів у Ніцці; була однією з найцікавіших постатей у сальонах Парижу минулого сторіччя і її дотеп та бистрий розум подивляли такі видатні люди, як Мопасан, Гледстон, Анатоль Франс, Андре Терріє, Моріс Баррас, Франсуа Коппе, але її “Щоденник”, писаний французькою мовою, ще й досі не є перекладений на її рідну, українську мову. Закохана в життя і свідомо того, що скоро помре, вона згоріла, – як сама казала, – немов свічка, запалена з обидвох кінців, на 24-му році життя, залишивши понад 150 своїх творів-образів, велике листування та щоденник, що його лорд Гледстон назвав однією з найцікавіших книжок 19-го сторіччя. Яке ж ім’я цієї дівчини?

Це була Марія Башкирцева з сонячної Полтавщини в Україні. Багато є фотографій її постаті, але живий портрет її зовнішньої вроди й внутрішнього неспокою залишив для нас Франсуа Коппе, член французької Академії Безсмертних, пишучи:

“Я бачив її тільки раз і не довше, ніж годину... Я її не забуду ніколи. Мавши 23 роки, вона виглядала багато молодша, Майже маленька, але гармонійних пропорцій, обличчя кругле й прекрасно оформлене, волосся золотисто-ясне, очі притемнені, немов палаючі від мислення, горіючі бажанням бачити й знати, виразно зарисовані мрійливі уста, вібуючі ніздрі дикого українського верхівця (кона), – Марія Башкирцева з першого погляду викликала враження вольовости, помішаної з солодкістю, завзяття – з грацією. Все в цій милій дитині зраджувало надзвичайний розум. Під чаруючою формою жінки відчувалася залізна, справжня мужеська сила.”

А сама Марія в своєму щоденнику так змалювала себе: “Я середнього росту, маю гарне волосся, що спадає нижче пояса, шовкове, золотисте і хвилясте. Моє обличчя кругле, велике біле чоло я прикриваю стятим волоссям, як у Людовика XIV... Густі темні брови, добре зарисовані і дещо дугуваті. Очі сиві, радше великі, часто притемнені, ввечорі блискучі, вії такого кольору, як брови... Уста малі, червоні, з ніжними куточками... Я маю круглу шию з помітною ямкою, малі рожеві вуха в формі черепашки... Я забула про колір обличчя: я біла й рожева з ніжною шкірою на скронях. Поблизу правого ока на виску я маю родимку, а другу маленьку на лівій щоці внизу...”

Ця вродлива дівчина вродилася в багатій сім’ї українських дідичів – Костянтина й Марії, посвоячених з давніми шляхетськими і навіть княжими родами в Україні, Сім’я жила в селі Гавронцях на Полтавщині, але маленька Марія, яку пестливо звали “Муся”, “Муха”, “Маруся”, ще з немовляти виростала в своїй бабуні в селі

Черняхівці біля Охтирки.

Як довго жила бабуна Марії, в старому гнізді Черняхівки дітей Башкирцевих – Павла й Марію — оточував рідний клімат давніх традицій, живі зв'язки з українським селом, українськими народними звичаями, мовою, піснею. Бистра понад свій вік і второпна Марія з захопленням присвоювала собі всю красу українського побуту, впиваючись дзвінкою українською мовою, тужливою піснею і пориваючим танцем. Коріння любови до української землі так глибоко запустилися в її серце., що вона завжди залишилася вірною Україні, дарма, що не раз почувала себе космополіткою, себто людиною без батьківщини.

У 1870 році, після смерти бабуні, Марія Башкирцева вирушила, разом із своєю мамою, в далекий світ, за кордони московсько-царської імперії, мріючи, що там у тому світі знайде славу й щастя. Десятирічна Муся, захоплюючись новими враженнями розкішного життя в Австрії, Німеччині, Швейцарії і на рів'єрі Франції, перед вечірнім сном звикла була молитися, записуючи опісля цю молитву до свого щоденника: “Боже, дай, щоб я ніколи не захворіла на віспу, щоб я була гарна, мала хороший голос, була щаслива в подружжі, і щоб мама довго жила”. Але незабаром її вимоги від любого Бога збільшилися. Мусі почали пророкувати велику кар’єру співачки, вона сама захоплювалася малярством.

Так серед забав, безтурботного життя і невсипущої праці скоро проминуло кілька років. 14-річна Марія Башкирцев почала вивчати грецьких і римських клясиків, згодом склала матуральні іспити, після чого з матір’ю побувала в Італії – Римі, Неаполі, Фльоренції. Тут вона захоплювалася творами Тіціяна й Микельанджеля, подивляла стародавні пам’ятки римської культури, гарячкове студіювала, прагнучи пізнати все, що їй здавалося гідним пізнання. Одночасно з тією жадобою знання зростала й жадоба стати славною за всяку ціну. “Якби я була кимсь надзвичайним, я була б славною, – скаржилася вона в своєму щоденнику. – Але через що? Спів і малярство! Чи не досить? Одно тріумф хвилевий, друге вічна слава!”

Але бажаної слави ще не було. В 1876 році 16-річна Марія на короткий час поїхала в Україну, сподіваючись, що та поїздка принесе для неї потрібні зміни, бо треба було прихилити до своїх плянів батька. Марія Башкирцева їхала в Україну через московські міста Петроград (тепер Ленінград) і Москву й вони викликали в неї огиду, були брудні й непривітні. Натомість на рідній землі вона ствердила в своєму записнику: “Я почувую себе добре в моєму краю, все мене тут знає, мене або моїх; ніякої підозрілої позиції, можна рухатись вільно й дихати вільно”.

Однак, Марія не довго залишалася в рідних Гавронцях, після трьох місяців вона знову виїхала до Парижу, де почалася її вимріяна кар’єра малярки. Бо її прекрасний голос не міг принести для неї слави. Важка підступна хвороба, що її Марія навіть не підозривала, непомітно послабила той голос, хоч лікарям спершу здавалося, що в

.молодої співачки є тільки хронічний катар горла. Але це була небезпечна туберкульоза.

У пам'ятний для неї день 3-го жовтня 1877 року Марія Башкирцева, з якимсь забобонним піднесенням, розпочала малярські студії в мистецькій майстерні Рудольфа Жюліяна. Її професори, директор Жюліян і нагороджений золотою медаллю мистець Роберт Флері, спершу з недовір'ям поставилися до своєї нової учениці, думаючи, що вродлива, багата, в дорогих хуторах чужинка хоче тільки розважитися, а не поважно студіювати. Але вже перші праці Марії викликали в них подив.

Після 11 місяців наполегливої праці Марія Башкирцева одержала медалю. У 1880 році вона, 20-річна дівчина, добилася того, що її образ появився в салоні мистців; три роки пізніше вона причаровувала знавців мистецтва й широкі кола парижан своєю працею “Жан і Жак”, а згодом образом “Мітинг” – групою вуличних хлопчиків, які нараджуються над якимось важливою для них справою. Цей образ закуплено до Люксембурзького музею.

Слава малярки Марії зростала з місяця на місяць. Десятки газет поміщу вали про неї статті, сотні репортерів просто напастували її, щоб дістати для свого журналу чи часопису інтерв'єю з нею, всі подивлялися її великий “чоловічий” талант. Сам Жюліян називав її “хлопцем” і картав, а водночасно подивлявся її за те, що вона, мовляв, малює “як кат”. Отож, перші проміння слави почали ще більше золотити ясне волосся засудженої на смерть, бо хворої, дівчини з України.

Попри свої малярські студії Марія Башкирцева дуже дбайливо працювала над своєю самоосвітою. В плані цієї самоосвіти були: і твори Гомера та Лівія, Стендаля, Понсон де Терайля, автора безсмертного Рокамболя, і поезії Байрона, і Діяння Апостолів, фізика та вчення Конфуція, наука анатомії і хемії – хвороблива, жадоба людини знати все і все пізнати. А при тому всьому була в Марії нез'ясована туга знайти для себе людину, в якій можна б закохатися. Але це мусів би бути такий обранець, який не дорівнював би їй, а перевищував знанням, талантом і шляхетністю вдачі.

Серед того душевного неспокою почалася, як пише Дмитро Донцов, “трагедія цієї дивної дівчини нашої України, яка, може, ще скорше, ніж недуга, звалила її так передчасно”.

В чому була та трагедія і в чому вона проявлялася? В душевній роздвоєності Марії, в її знеохоченні до свого оточення, в незадоволенні з себе. Хоч вона походила з аристократичної родини, то все таки погорджувала тодішньою аристократично-верствою людей, добачаючи в них повно душевного бруду й злоби. Серед того суспільства, в якому Марія Башкирцева жила, і в ту епоху не було сили, яка полонила б її, не було стилю, який міг би її захопити. В своєму щоденнику вона

широ писала: “Я не шукаю якоїсь немислимої на землі досконалости, якоїсь істоти, яка не мала б у собі нічого людського. Але мені треба, щоб самі її вади були цікаві і не понижували її в моїх очах... Щоб усе мені в ній подобалося, щоб я не могла зразу таки побачити в якомусь кутку її душі нісенітниці, банальности або дрібничковости чи фальшу... Досить однієї з цих плям, хоч би як маленької, щоб усе знищити в моїх очах”.

Причиною такої настанови Марії Башкирцевої до людей і всього довкілля було її прагнення слави, жадоба витиснути свою власну “печать” не тільки на тих творах, що їх вона створювала в малярстві, але й на людях. Бо їх вона вважала засобами до своєї мети. А тією метою було, за словами Донцова, бажання “м’яти і формувати життя (немов глину на різьбу) за своєю уподобою і насолоджуватися тим”. “Моя безумна жадоба слави – ось мій Мефісто, – писала Марія в своєму щоденику. І зразу нарікала: – Безплідний порив, безплідні змагання до незнанної мети”.

Порив Марії до слави не був цілком безплідний, але вона мала передчуття, що він не вдасться так, як вона того хотіла б. Вона відчувала, що обпалить свої крила і впаде на півдороги, як той Ікар, який летів до сонця. Вона також відчувала причини своєї душевної тривоги і незаспокоєння. Пишучи про Марію Башкирцеву, д-р Донцов каже про ті причини таке: з свого походження, першого виховання, що його вона дістала на українській землі, з підсвідомих, симпатій, Марія Башкирцева всією своєю душею була приналежна до української нації, одначе, силою обставин і в наслідок трагічної долі українського народу, з якого вийшла, – мусіла вкладати свою творчість, свій “порив” у чужі для неї форми, серед чужого оточення. А те оточення вбивало в неї. не лише той порив, а й саму охоту до життя.

Бо в якій ділянці творчости захоплення і порив не проявлялися б, – твердить Донцов, – вони мусять мати певний зміст. Мусять основуватися на певних ідеалах і засадах. Цих ідеалів і засад не можна видумати так, як видумано нову “мову”: *есперанто*. Все мусить органічно вирости з відповідного оточення й органічно пов’язатися з тим оточенням, з певною людською збірнотою, коротко – з нацією. Бо міжнародньою, інтернаціональне є тільки техніка, а культура, творчість є національні. Для того, щоб одиниця, людина могла бути творчою, вона мусить підпорядкувати себе цілості. Людина завжди відчуває потребу мати щось вище, що стояло б понад нею. Відчувала це й Марія Башкирцева – над нею на небі був Бог, а на землі – її нація. Але до цього пізнання вона прийшла вже наприкінці свого життя. А з того була її душевна трагедія.

Підсвідомо, але здавна Марія шукала за тією спільнотою, на яку вона могла б спертися, черпати з неї для себе ідеї для творчости, напрямок і мету. Тому в неї з напівзабутих споминів і вражень дитячих років зродився непереможний порив до тієї країни, в якій вона, вже напередодні смерті, знайшла б, як вона це чула, міцний фундамент для того тріумфу, що його шукала то в Римі, то на французькій рів’єрі, то

в Парижі. Бо, як сказав Моріс Баррас, на українських степах вона дістала “буйну срілу її розуму, і серця”. І тих українських степів, тієї України, що її Марія Башкирцева так коротко в своєму житті бачила, вона не забула до смерті. до тієї України зона все життя рвалася з чужини, хоч писала у щоденнику, що “я повернуся в Україну, коли на цій прекрасній землі настане пошана людських прав, коли там буде можливо бути придатним, а не ризикувати засланням (на Сибір) за сам вислів, що “цензура дуже сувора”...

Однак, доля не дала Марії Башкирцевій змоги повернутися на батьківщину і там знайти свій тріумф і славу. Недуга туберкульози швидко розвивалася, Марія вже не могла навіть ходити, тому до неї приносили також важко хворого в той час 35-річного її вчителя малярства Бастієн Лепаж. Обидвоє вони розмовляли про мистецтво, забуваючи про те, що мусять незабаром померти. Одного дня, коли Лепаж відвідав Марію і вона лежала в своїй білій шовковій сукні, з ніжними рум'янками на щоках, що їх викликала гарячка, Лепаж з жалем закликав: “Ох, коли б я ще міг малювати!” Але свого бажання створити ще портрет Марії Башкирцевої великий мистець не зміг. 31-го жовтня 1884 року, на 24-му році свого життя, вона померла, а кілька місяців пізніше помер і Лепаж.

Слава, що за нею тужила Марія Башкирцева, прийшла аж після її смерті. Того ж року, коли вона померла, мистецьке журі плянувало дати їй золоту медаль, а 1885 року “Спілка жінок-мистців” видала в Парижі “Каталог творів панни Марії Башкирцев” з нагоди повної виставки її образів, що їх малярка залишила, понад сто п'ятдесят. Незабаром гробниця Марії, збудована у візантійському стилі на паризькому цвинтарі Пассі, дім, у якому вона жила, та вілла в Ніцці стали місцями паломництва, куди тисячами приїжджали люди, жадні побачити сліди, що їх залишила велика малярка. Всесвітню славу для нашої землячки здобув виданий її “Щоденник”, написаний французькою мовою, а перекладений на інші європейські мови. На жаль, досі нема українського перекладу. А як авторка цього “Щоденника”, Марія Башкирцева зайняла вийнятово місце між видатними літераторами минулого сторіччя. Не дивно ж, що про неї писали найвизначніші французькі та інші західноєвропейські письменники в своїх романах, новелях, п'єсах та есеях. Могуча туга геніяльної українки за величним, прекрасним і героїчним не могла не зворушувати інших. Хай українська молодь на чужині також цікавиться життям і творчістю Марії Башкирцевої, бо в них зможе знайти багато співзвучного своїм поривам і прагненням

ПРИМІТКА. Прочитати:

Д. Донцов: Туга за героїчним. – Постаті та ідеї літературної України.

Лондон, 1953, видання СУМ. (Стаття “Звихнена слава” про Марію Башкирцеву).

Марія Качмарська: Марія Башкирцева,

В-во Української Молоді, Прага, 1927 р.

Ірена Книш: Три ровесниці. – До сторіччя народин Уляни Кравченко, Марії Башкирцев, Марії Заньковецької. Вінніпег, 1960.

ЛЕСЯ УКРАЇНКА

У віночку з польових квіток, у народньому вбранні, що його носять на Волині, з кількома разками намиста на шії – ось такий портрет вродливої дівчини, часто прибраний вишитим рушником, ми бачимо на стінах у домах патріотичних-українських родин. І всі ми зразу пізнаємо її – це ж Леся Українка, поетка, що її пам'ять вшануємо кожного року. А скільки товариств, різних установ, молодечих гуртків названо її іменем! Ми чуємо про неї доповіді, довгі реферати на святкових академіях, деклямуємо її поезії, читаємо про неї в часописах і журналах. Але в своїй душі мусимо признатися, що дуже часто все це ми робимо поверхово, не застановляючись глибше, чому так величаємо її, чому називаємо її героїнею, найбільшою, після Шевченка, поеткою. Може, це тому, що ми досі не знаємо як слід усіх її творів, не вглиблюємося в них, не пізнали найменших подробиць з її життя.

А її твори, якщо ми уважно будемо їх прочитувати, “дослівно проймають читача вогнем серця і натхнення самої Лесі Українки. І не дивно. Ці твори – це саме її життя, її страждання, її сльози, її зброя, її віра і любов”, – як казала Людмила Старицька-Черняхівська, яка знала Лесю від її найраніших років і стежила за її творчістю. Ця творчість, за словами Старицької-Черняхівської, була пройнята героїчністю. “Героїнею була вона (Леся Українка) в поезії і в щоденному житті. Але це був не той героїзм, що вибухає як лява кривавим полум'ям з джерела вулькану,.. це був не той п'янучий героїзм великих дзвінких хвилин життя, коли й крамар героєм стає, – її героїзм був героїзмом великого серця і залізної волі, що бореться з щоденними буднями життя”.

Боротьба в Лесі Українки була подвійна: проти лиха й неволі, в якій жив тоді український народ, і – проти особистої долі, яка наслала на неї важку недугу. Ця друга боротьба тривала від самого дитинства. вартуючи серед болю, Леся Українка казала, що з своєю недугою туберкульози (сухит) вона вела “тридцятирічну війну”. І це так справді було. А боротьба проти оспалости земляків, які корилися московському поневолювачеві України, проти ворожого насильства виповняла ціле життя поетки.

Десять років минуло було вже з того часу, як в Україні замовкло слово Шевченка, і, здавалося, що вже ніколи не буде нікого, хто своїм полум'яним закликком будив би народ з важкого сну неволі. Але Бог у своїй доброті післав у той час нового пророка. Бо тоді, 25-го лютого 1871 року, народилася Леся Українка, майбутня пророчиця, як називає її Дмитро Донцов.

Справжнє її ім'я є Ляриса Косач, за чоловіком Квітка, і побачила вона світ у волинському місті Звягелі, де її батько Петро був головою мирових посередників.

Він був відомим на той час українським суспільно-громадським діячем, а мати Лесі – Ольга з Драгоманових Косач – видатною письменницею, яка підписувала свої твори прізвищем Олена Пчілка. Тому з самого дитинства Ляриса мала найкращі умови для свого духового розвитку, проживаючи серед українського оточення. Під доглядом матері вона виховувалася в українському національному дусі і здобула широку освіту. Леся дуже докладно вивчила рідну мову, літературу й історію рідного краю, а крім того аж одинадцять європейських і клясичних мов, в тому англійську, французьку, німецьку, італійську, старо-грецьку, латинську, а наприкінці життя ще й еспанську. Це дозволяло їй ознайомитися й студіювати твори європейської літератури. Культурне життя в домі батьків, де Леся часто зустрічалася з видатними своїми земляками, мало великий вплив на прискорення її природнього таланту до писання.

Свою літературну працю Леся розпочала ще 9-річною дівчинкою. Причиною до написання першого вірша було те, що московська влада заслала, на Сибір її тітку. Намагаючись зглибити незрозумілу для неї подію, бож тітка не вчинила жодного злочину, а тільки любила свою Україну, молоденька Леся створила вірш “Надія” (“Ні долі, ні волі у ме’не нема”), змальовуючи в ньому переживання і настрої ув’язненої тітки, як це їх вона собі уявляла. А на 13-му році життя Лесі у львівському часописі появилася перший її друкований вірш (у 1884) під наголовком “Конвалія”, підписаний прізвищем Леся Українка.

Однак, радість із творчості була швидко притьмарена грізною недугою. На 12-му році життя Лесею почала боліти рука і лікарі ствердили, що це туберкульозний костоїд. Треба було робити першу, дуже болючу операцію. Незабаром хвороба перекинулася на ногу, Лесі розтягли суглоби й зона мусіла протягом трьох місяців лежати в ліжку, не рухаючись, після того недуга ще погіршала й знову треба було їхати на операцій, цим разом аж до Варшави в Польщі. Відтак Леся мусіла їхати на купелі до Одеси, до Відня на лікування, згодом на Крим. І так потяглися довгі роки страждань, постійних лікувань, операцій, виїздів до різних лікарень тощо. Леся терпіла великі муки, бож і тіло боліло їй і писати не могла. Але вона силою волі перемагала найбільший біль.

У найважчі хвилини своїх фізичних страждань Леся не покидала творчої праці, не впадала в розпач, а залишалася незламною, кажучи: “Буду жити! Геть думи сумні!” З кожним роком муки й болі збільшувалися, але так само з кожним роком її літературні успіхи зміцнювалися.

На 21-му році Лесиноного життя появилася перша збірка її поезій “На крилах пісень” і переклади українською мовою поезій німецького поета Гайне; сім років пізніше (у 1899) Друга збірка “Думи і мрії”, а ще через три роки третя збірка “Відгуки”. У 1896 році вона написала першу-драму “Блакитна троянда” і драматичну поему “Гршіниця”. Згодом дала такі прекрасні твори, як “Одержима”, “Вавилонський

полон”, “Кассандра”, “На руїнах”. Але через хворобу знову довелося виїхати до Відня, бо недуга перекинулася на легені. Пізніше Леся виїхала на деякий час до своєї подруги Ольги Кобилянської на Буковині, Відтоді вона кожної зими мусіла виїжджати то на Крим, то на Кавказ або до Італії.

Зиму 1906 на 1907 рік Леся Українка перебувала в Києві, запопадливо працюючи на громадсько-суспільному відтинку і працюючи над своїми творами, як драми: “Руфін і Прісцилла”, “ У катакомбах”, “На полі крови”, “Йоганна, жінка Хусова”. Але та зима погіршила її здоров’я і лікарі порадили виїхати до Єгипту, де підсоння сухе. З того часу Леся, як перелітна пташка, кожної зими мусіла кидати свою улюблену Україну в мандрувати в далекий Єгипет. В одному з своїх листів до Людмили Старицької-Черняхівської вона скаржилася, що мусить зводити лютий бій з хворобою, а. тим часом “юрба образів не дає мені спати по ночах, мучить, як нова недуга, – отоді вже приходить демон, лютіший за всі недуги” – себто духовий примус і бажання писати. У такому стані смертельних змагань Леся Українка написала свої найкращі твори: “Камінний господар”, “Лісова пісня”, що її вона створила протягом трьох днів, та “Оргія”.

У травні 1913 року Леся приїхала до Києва, де українське громадянство вшанувало її прибуття. Але в тому вшануванні було, як писала Старицька-Черняхівська, щось невимовне сумне, що і зрушувало і шматувало серце. Бліда, прозора постать Лесі з руками повними квіток, з словами – повними енергії, любови і – з смертю в очах.

Через два місяці, 1-го серпня 1913 року, смерть перервала її велику творчість. Померла Леся на Кавказі, при боці свого чоловіка Климента Квітки, з яким одружилася в 1907 році. Згодом її тіло перевезено до Києва і поховано на Байковому кладовищі.

‘Твори Лесі Українки розглядали різні критики, між ними такі видатні, як проф. Грушевський, поет Іван Франко та ін. Але чи не найкраще зглибив суть її поезії д-р Дмитро Донцов, що дав у своїй розвідці “Туга за героїчним” погляд на те, чого прагнула Леся, чому творила. Коротким змістом перекажемо думки й погляди цього критика.

Життя Лесі Українки було цілою проблемою, – пише Дмитро Донцов. – Бо вона своїм хистом на цілу голову перевищала майже всіх сучасних їй поетів, а залишилася дивно незрозумілою, хоч і шанованою. Це ж була поетка з таким запалом і силою думки, що їх не мав тоді ніхто, а все таки її твори менш захоплювали читачів, ніж писання численних віршоробів. Письменниця, що її Франко назвав чи не єдиним “мужчиною” серед поетів соборної України, залишилася якоюсь загадкою для покоління в Україні, яке якраз-повинно було мати потрібні мужеські прикмети: завзяття, бажання волі, бо ж наближалася страшна історична завірюха.

Не дуже зрозумілою залишилася Леся Українка і в наші часи. Отож Донцов запитує: чому так сталося? На його думку, сталося це тому, що Леся Українка була типовою представницею середньовіччя і з'явилася на світ тоді, коли Україна вже вийшла з доби середніх віків, і – ще до неї не повернулася знову, як це сталося аж після смерти Лесі. Як розуміти ці слова?

Леся народилася і жила в ту добу, каже д-р Донцов, яка на місце невидимого Бога поставила релігію людського розуму. На місце абсолютної моралі – етику, що її приписи можна доводити розумом, розсудком, як математичні формули. В ту добу вже пригасли були великі пристрасті, всюди панувала поміркованість, замість непевних відносин, які гартували людську волю і гострили думку, – прийшла соціальна упорядкованість, добробут, зрівняння всього й страшна нудьга. То був час, коли ніхто за свої переконання не йшов на ешафот, як у середньовіччі, ані на кострище; коли людське життя стало важливіше, ніж людська честь; коли справа доброго підвечірка стала важливішою за справу догм віри... То був також час, коли ті народи Європи, які в 1848 році рвалися на свободу, тепер лежали в ногах переможців; коли на нашій батьківщині Україні зброя спочивала в могилах і музеях, а замість непокірних дідів, прийшли зрівноважені онуки, які займалися наукою, просвітою і “садили картопельку” на Січі.

В таку добу з'явилася Леся Українка. З'явилася тоді, коли її епоха, яка здавалася спокійною, пробуджувалася до нового, але ще не відомого, життя, коли в світі появилися такі вибухові сили, як імперіялізм, соціалізм і націоналізм. У той час кожна майже нація вільного світу, передчуваючи щось непевне й нове, вилонювала з себе пророків, а тільки ніхто з сучасників Лесі Українки не відчував бурі, яка надходила, і яку з страхом і радістю прочувала Лесина поетична візія. Про те своє покоління Леся писала: “найкращі дні своєї провесни ми зустрічали сумом. Тоді якраз погасли всі вогні і вкрилось темне море сивим шумом”. Бо “старі мечі поржавіли, нових ще не скували молодії руки”.

Правда, Лесині сучасники в Україні думали викувати нову зброю, яка вивела б народ на шлях визволення, але це була зброя солодкавого, як каже Донцов, народолобства, пацифізму і мирної просвіти. Вони вірили, що розвиток подій сам з себе допровадить до здійснення їхніх ідеалів, бо, мовляв, у той бік іде “еволюція” людськості. Тоді “згинуть наші воріженьки (самі собою), як роса на сонці...” Українці, які були сучасниками Лесі, так звикли були беічити в солодкій водичці своїх власних слів всевикупляючу кров, що почали плутати одне з одним, забуваючи про те, що справжню всевикупляючу силу має тільки кров.

Про це власне нагадала їм, і нагадала нам – Леся Українка. Її душа, обнята тривогою, почувалася чужою серед оспалих земляків. За таємною заслоною, яка крила непевну майбутність, Леся бачила не спокійний красвид, не біленькі хатки, не дівчину біля криниці. Бачила вона щось інше – якраз те, що прийшло аж після її

смерти, а чого не бачили інші. Там, де її земляки бачили “золотее жито” і “блакитне небо”, – Лесі привиджувались смерть і трупи. Перед нею вставали примари “невсипущої війни”, “страшної і неблаганної”. Вона ніби бачила, як з димом ішли збіжжя України, безжурне покоління ступало, угинаючись під хрестом, на Голготу, або стояло навколішках перед переможцем... Все це бачила очима-своєї душі Леся Українка, це сповняло невсипущою тривогою її серце і це надавало її поезіям трагічного змісту. Адже ж наближалася перша світова війна, а з нею – після короткого часу нашої самостійності – ішла ще страшніша неволя для України.

Лесині любі земляки, себто ми, українці, – каже Дмитро Донцов, – не розуміли її пророчого хвилювання, дивувалися, чому Леся Українка, замість рідних тем, пише про Грецію, про Рим, Вавилон, про перші часи християнства? Яке, мовляв, це було далеке від життя! Вони забули, що ніколи Леся Українка, як і Тарас Шевченко, так близько не були до української тематики, як тоді, коли вони писали на “чужі мотиви”. Наприклад, у драмі про давню троянську війну Леся Українка виводить постать троянської царівни, пророчиці Кассандри, яка кликала безпечних троянців залишити забави і безжурне життя, а готуватися до відсічі ворогові. Бо ще далеко до війни Кассандра своїм віщим духом “бачила” на гладкому морі ахайські кораблі і лютих ахайських войовників, А відтак, коли ахайці після довгої облоги міста, ніби відпливли від Трої, залишаючи па знак: “миру” велетенського дерев’яного коня – в дар троянцям – Кассандра перестерігала перед небезпечним дарунком ворога. Даремно її брат, жрець (поганський священик) Гелен заспокоював її, кажучи, що ахайці таки відпливли, бо це ствердили троянські розвідувачі, і немає жодної небезпеки, Кассандра мала свою мудрість і всі братові, ніби логічні, розумові докази *не* переконали її. “Дурно не дає дарунків ворог” – казала вона. І Троя впала, бо вночі з коня-опудала вилізли заховані в ньому ахайці, знищили місто, мешканців одних повбивали, а інших, між ними Кассандру, забрали в неволю.

Чи може бути щось актуальнішого в нашій поезії? – запитує Донцов. – Скільки ж то було і в нас і деінде наївних і безжурних Геленів, які так по-дурному злочинне давалися набрати примітивним хитрощам ворога! Скільки вірило, в його підступ! В його обіцянки миру!.. І чи не те саме відбувається тепер по всьому світі, що його ведуть сліпі Гелени, які думають, що договори з гієнами доведуть до миру? Які самі врочисто вводять троянських коней у мури своїх міст?

На всі підшепти скоритися долі і не боротися проти зла, серце „Лесі Українки бунтувалося, їй здавалося, що “рука стискає невидиму зброю, а в серці крики боєві лунають... Бо вона знала, що її нація це подолане місто, а “в подоланім місті немає щастя і не може бути”. Кров, кров! – ось що бачила на рідних українських степах українська Кассандра. Ось що відбирало її поглядіві лагідність, її мові ніжність, чутливість і м’якість її поезіям!

Звідки взялися в Лесі Українки такі нотки в тодішні часи, перед першою світовою війною? Чим пояснити таке, сказав би хтось дивне для жінки, розкошування в таких настроях? Що крилося за ними?

На ці питання Дмитро Донцов відповідає: передусім геніяльний дар передбачування, дар візіонерки. Та не тільки це. З жахом, а може з екстазом віруючої, Леся швидко зрозуміла, що шлях до визволення є зрощений не перлистою рососою сліз, а кров'ю. Якою б гарною якась ідея не була, її тріумф неможливий без жертв. Кров освячує всяку ідею, настільки гарну, щоб для неї накладати життям... Щоб перемогла ідея, мусить ллятися кров, мусять в її обороні знайтися жертвовні й шляхетні люди... Тому Леся Українка все виглядала, коли на овиді її країни з'являться вимріяні нею “месники дужі”, яким, на жаль, судилося прийти на Україну аж після смерти поетки. У час Визвольних Змагань і під час другої світової війни.

Патос Лесиної поезії – це була її непереможна віра, віра віруючих, як каже Донцов, не недовірків. Не дурно вона завжди в своїй творчості повертається до епохи первісного християнства. Та епоха була дуже близька для Лесі Українки, як епоха безмежної віри, а насамперед, як епоха незламних характерів. Вона малює їх ось так: коли ту віру переймають, – “ті люди робляться мов одержимі. Бери їх на тортури – перемовчать, до серця промовляй – вони мОв камінь, загрожує смертю – люди ці мов трупи, чи мов безсмертні, хм ніщо не страшно”... Чи ті люди в описах Лесі не нагадують нам постатей з часів другої світової війни й тепер – членів ОУН і воєнків УПА?

Етика тих людей, як етика Лесі Українки, не визнавала норм, доказаних холодним розумом; тут не було жодного “чому” чи “нащо”? Поетка знала тільки абсолютні приписи, як десять приписів на Мойсеєвих скрижалях; знала лиш одно – “мусиш”! Інші люди звичайно шукали оправдання для своєї правди, але для Лесі питання, для чого, нащо треба було служити ідеалові своєї правди, своїй нації, її визволенню – було так само дике, як для католика питання, нащо він має поклонятися Пресвятій Діві.

Ідею “великого визволення” принесла Леся Українка в нашу поезію (якщо не рахувати Шевченка з його “Заповітом”), ідею захоплюючу, яка будила відвагу, жертвовність, жадобу чину. В такому тепер модному” й пропагованому соціалістичному “раю” наша поетка бачила лише “велику нудну казарму”. В тій казармі для неї було б “душно від педантизму, самозадоволення та міщанства всіх тих прийдешніх людців”. Для неї існували тільки такі поділи: “свій народ – чужий народ, своя держава – чужа держава, свої боги – чужі боги”. Про це вона безнастанно говорила: “душа боротись буде до загину, або загине, або переможе”.

Як слушно твердить Дмитро Донцов, Леся Українка своєю поезією учила нас

хотіти, пристрасно хотіти вийти з стану рабства. Вчила нас, як писала – “любити дальшого свого”, щастя наступних поколінь, жертвувати для них “ближніми і самим собою”. Вона віддає першенство Марії перед Мартою – з Євангелії, – бо “Марта дбала про потреби часу, Марія ж прагнула того, що вічне”. Цього вічного, що стоїть понад жолудкові інтереси юрби, понад злобу дня, понад гуманізм, пацифізм, цього вічного, з чим живуть і без чого гинуть нації та одиниці, – прагнула поетка, змагала до цього. В двох словах можна схарактеризувати творчість Лесі Українки: вона принесла нам героїчний ідеал життя, героїчне його сприймання. Не мир, а меч; не нудні утопії “кращого життя”, а волю до чину, волю здійснити свою мрію, свою правду за всяку ціну.

Не дивно, що її і за життя, і по смерті мало розуміли її прозаїчні земляки. І кожне нове відзначування її пам’яті це потверджує. І якже ж могло бути інакше? Вона, яка проповідала кров, смерть і руїну, яка кликала до чуйности, до боротьби – робила на земляків не більше враження, як зробив би в якомусь малому українському містечку пророк Єремія, якщо б він там з’явився... Її великий-горіючий патос не грів їх, а дешевої сантиментальности в неї не було. Загал українців інстинктом чув у ній щось безмірно вище за нього і тому оминав її. А Леся Українка сама не мала двох думок щодо цього. Устами однієї своєї героїні вона казала про себе, що той вогонь, “він може б міг на вівтарі великім палить великі жертви-всепалення, а де ж ті вівтарі?” Їх ще не збудувала тоді для поетки її рідна нація. Це може станеться пізніше, коли всі побачать у ній те, чин вона була: що з незнаною доти силою та елеганцією пов’язала нитку літературної традиції, обірваної в 1861 році (зі смертю Шевченка), традицію “Сну” і “Заповіту”.

Подібно до багатьох трагічних постатей, вмираючи, вона перемогла. Краска сорому, яка горіла на її обличчі за її націю, тепер не палила б її. Пляма рабства, що тяжила на нації, – змивається кров’ю тих “месників дужих”, що їх вона викликала. Як би не скінчилося їх діло нині, ніхто вже не посміє назвати української нації “паралітиком на роздоріжжі”. Чим би страшне змагання не скінчилося, всі, навіть ті, що не розуміли її пророчого запалу і її правди, мусітимуть скласти вінець з написом: “Ти перемогла, пророчице!”

ПРИМІТКА. Прочитати:

Дмитро Донцов: Туга за героїчним. — Ідеї і постаті літературної України. Видання СУМ, Лондон, 1953.

ЛЮДМИЛА СТАРИЦЬКА- ЧЕРНЯХІВСЬКА

Серед українських інтелігентських родів, які дали великий вклад у відродження української культури за часів царсько-московської окупації України в 19-му сторіччі, одно з найвидатніших місць належить родині Старицьких. Головою цієї родини був Михайло Старицький, визначний письменник, драматург і культурний діяч, автор роману “Перед бурею” (часи перед виступом Богдана Хмельницького) та драми “Маруся Богуславка”. Його дружиною була сестра композитора Миколи Лисенка, Софія. Хата Старицьких протягом довгих років була вогнищем й осередком культурного життя не тільки Києва, а й цілої наддніпрянської України, а тому не даром ту хату називали “Українськими Атенами”. Серед частих гостей в домі Старицьких можна було зустріти таких визначних постатей тодішнього українського життя, як: Володимир Антонович, Олена Пчілка і її дочка Леся Українка, брати Тобілевичі – Микола Садовський, Опанас Саксаганський, Іван Карпенко-Карий, Марія Заньковецька, Софія й Олександр Русови та інші. Бо в родині Старицьких панував дух культури, літератури й мистецького життя, а понад усе дух любови до України.

У такому оточенні виростали доні Старицьких: Марія, Оксана (заміжня Стешенко) і найталановитіша з них середуца Людмила, що стала широко відомою через свою безкомпромісову поставу до всякого ворога України. Тому, чого московські большевики не могли довершити – фізично знищити Людмилу Старицьку – після процесу проти членів Спілки Визволення України – СВУ і Спілки Української Молоді – СУМ у 30-ті роки нашого сторіччя, те зробили вони в 1941 році.

Людмила Старицька заслуговує на одно з перших місць у пантеоні українських творців і діячів культури кінця минулого і початку теперішнього сторіч. Не тільки тому, що, як сказано, вона безкомпромісово ставилася до ворога, його вислужників і наставників в Україні, а й тому, що в своїй літературній творчості до самого кінця залишилася вірною ідеї української незалежності й суверенності. Вона може бути прикладом для теперішніх і майбутніх поколінь, на жаль, серед українців у вільному світі мало хто знає про неї, її працю і заслуги, мало хто навіть згадує. Це діється якраз у той час, коли Москва з усіх сил намагається викреслити сліди лиття і творчости Людмили Старицької-Черняхівської з історії української літератури й українського народу. Теперішнє-покоління в Україні не знає нічого про Людмилу Старицьку-Черняхівську, бо не може знати. Тож нашим обов'язком є спопуляризувати ім'я цієї великої української письменниці.

Людмила Старицька народилася майже сто років тому – у 1868 році й вже замолоду проявила літературний хист, як поетка, перекладачка з чужих мов і

драматург, її батько Михайло написав свій роман. “Перед бурею” за спонукую і допомогою своєї дочки Людмили. Одначе, Людмила була скромна, не прикладала ваги до вартости своєї творчости, а тому й не збирала друківаних по різних часописах і журналах своїх-поезій, не зберегла їх на пізніше. Її скромність була поєднана з великою жертвовністю для інших. Це справді була жінка великого серця, любови і самопожертви. З ранньої молодости вона була підпорою для своєї родини, виручаючи її в праці, а коли одного разу прийшла матеріальна скрута, Людмила, після закінчення гімназійної науки, пішла працювати Гувернанткою, щоб заробити на прожиток батькам.

Деякий час Людмила виступала на сцені, де проявила талант, але незабаром покинула її. У 1906 році вона вийшла заміж за відомого в той час українського лікаря Олександра Черняхівського, пізнішого видатного гістолога, доцента університету. Після смерти батька Людмили, хата Черняхівських частково набула такого самого значення для культурного життя українців у Києві, як раніше хата Старицьких.

Домашнє і родинне життя не задовольняло Людмили і вона не покидала літературної праці. Її перші вірші й фейлетони були друковані в київських газетах під псевдонімом “Маленька мушка”. На жаль, як уже згадано, більшість її поезій погубилася. Зате збереглися її драми. Правда, такі драматичні твори Людмили Старицької-Черняхівської, як “Гетьман Петро Дорошенко”, “Богдан Хмельницький”, “Милость Божа”, ледве чи можна десь у когось розшукати, є, одначе, її драматична поема з часів козацьких змагань “Останній сніп” та історична драма “Іван Мазепа”, що її видала Організація Оборони Чотирьох Свобід України, разом із книгарнею “Говерля”.

Перевидаючи драму “Іван Мазепа”, ООЧСУ зробила дуже велике діло, бо ця драма була забута і про неї нічого не згадано навіть в Українській Загальній Енциклопедії, ані в Енциклопедії Українознавства. А появилася була ця драма ще в 1929 році в київському видавництві “Рух”, майже безпосередньо перед ув’язненням авторки. Однією з причин, чому тоді Людмилу Старицьку-Черняхівську большевики арештували, був високо патріотичний зміст драми: гетьмана Мазепу вона зобразила як великого українського патріота, політика й дипломата.

Дружба Людмили Старицької-Черняхівської з композитором Миколою Лисенком також давала творче натхніння для поетки. Вона підбирала для Лисенка вірші, до яких він укладав музику, написала на його замовлення прекрасний “Ноктюрн”. А для артиста Садовського Людмила пристосувала “Енеїду” Котляревського, створюючи з неї сценічну п’єсу.

Крім своєї літературної праці, Людмила Старицька-Черняхівська з запалом займалася суспільно-громадською ділянкою. Коли в Києві постав Український

Клюб, що його очолив Микола Лисенко, Людмила стала, його заступницею і тут повністю проявила свою надзвичайну енергію. Початки першої світової війни принесли московську окупацію західніх земель України і на східні попливли довгі валки примусових виселенців з Холмщини, Галичини й інших областей. Для допомоги тим виселенцям основувано комітети, лікарні, притулки, харчівні і школи. Між тими, хто закладав ті інституції, були переважно українські жінки, а першою з них Людмила Старицька-Черняхівська. Коли ж московська поліція почала висилати галицьких закладників у Сибір, Людмила поїхала до Красноярська, щоб там простежити, серед яких умов живуть виселенці, а пізніше почала клопотатися про полегшення їх долі.

За гетьмана Скоропадського Людмила Старицька домогалася українізації опери, а тому почала робити переклади оперових лібретт. У 1918 році вона, як голова Українського Клубу, вітала Головного Отамана Симона Петлюру і це пригадали їй большевики під час пізнішого процесу проти СВУ-СУМ. У 1919 р. родина Черняхівських виїхала з Директорією до Винниці, але в 1920 році повернулася до Києва, хоч там уже господарили московські большевики.

Новий лад большевицького окупанта приніс лихоліття для українського народу. Відчула те лихоліття і родина Черняхівських. Людмила жила разом із своєю старенькою мамою та сестрами і знову, як за молодих літ, допомагала їм, важко працюючи на трикотажній фабриці. Все таки вона знаходила час, щоб брати участь у праці Української Академії Наук, ходила на наукові засідання і заініціювала створення “Товариства прихильників музею діячів української культури”. В скромному приміщенні Черняхівських знову збирався невеликий гурт українських особистостей, серед яких почесне місце займав проб. Сергій Єфремов, що його і свої і пізніше вороги називали “сумлінням України” за його послідовну непримиренну поставу до всіх окупантів.

Але особисто Людмила перебивала велике горе. Її чоловік, який у 1926 р. виїхав був на запрошення до Еспанії, забрав із собою дочку Вероніку, званою Рона. Перебуваючи в Берліні, Рона пізнала одного німця і пізніше вийшла за нього заміж, хоч згодом повернулася в Україну. Вліті 1929 р., коли большевики розпочали великі арештування членів СУМ і СВУ, вони ув'язнили й Вероніку. Їй закидали “шпигунство” на користь Німеччини у зв'язку з її одруженням. Людмила робила всі заходи, щоб добитися звільнення дочки, але незабаром арештовано й її і вона виступила на процесі, що відбувся 1930 року.

Серед сотні підсудних членів СВУ-СУМ героїнею; була Людмила Старицька-Черняхівська: не втрачаючи рівноваги духа, спокійна, впевнена, що нічого шкідливого для України вона не зробила, палаючи ненавистю до ворогів, вона, не “каялася”. Судили підсудних у Харкові, в залі оперового театру, немов насміхаючися над цілою українською культурою. “На сцені – ніби живий образ

Кирило-Методіївського Братства, – пише автор статті “Словами ворога” (див, журнал “Крила”, Нью Йорк, ч. 3/13, березень 1955 р.). – В інших нормах, але з ще більшою жорстокістю і рафінованістю повторюється суд Москви над Україною та її провідною верствою, що в темну ніч московсько-більшевицької окупації насмілилась думати і робити не так, як наказує Москва... Спершись головою на руку, мовчки дивиться в темне провалля залі, на многоголовий натопт Старицька-Черняхівська – талановита письменниця і мужня патріотка...”

Не провину вона визнавала під час незаконного процесу, а доводила своє право, право України на вільне, і самостійне, життя, мудро й дотепно відбивала всі напади прокурорів. Хід процесу передавали через радіо, тому вся Україна і всі українці на чужині мали змогу чути блискучі відповіді слабосилої, змученої ув’язненням жінки. Тоді й виявилось, що навіть на большевицьких опричників з ГПУ впливає сила душі і сила. переконань: хоч вони засудили Черняхівських на кару смерти, то злякалися виконати її і незабаром навіть звільнили з в’язниці.

Після кількох років пожиття в місті Сталіно, Черняхівські знову повернулися до Києва, де Людмила ніби наново віджила. Коли ж добрі знайомі жартували, що вона не, старіється, Людмила Старицька відповідала: “Це тому, що я серед своїх зайнять не маю часу старітися”.

А зайнять було багато, найбільше треба було піклуватися дочкою Веронікою, яка вийшла була з в’язниці. Та перед Різдом 1938 р. Вероніку знову арештовано. Рідна мати ніяк не могла добитися того, щоб передати дитині трішки харчів і одягу, цілими ночами вона вистоювала під мурами поліцейного будинку чи тюрми, але даремно. Врешті большевицькі слідчі повідомили Людмилу, що її дочку засуджено на кару 8 років ув’язнення в далеких концентраційних таборах Людмила Старицька-Черняхівська поїхала на Сибір, бо довідалася, що доню замкнено до божевільні аж десь над Берінговою протокою. Не маючи змоги туди поїхати, Людмила повернулася до Києва, де незабаром помер її чоловік.

Проживаючи з своєю далекою ріднею, Людмила не покидала намагань віднайти дочку. Так серед постійних шукань пройшли роки аж до літа 1941 року. Війна німців проти большевиків на якийсь час приглушила горе мами. Але 22-го липня Старицьку арештовано. Коли 18-го вересня того. року німці зайняли Київ, знайомі кинулися шукати за Людмилою Старицькою-Черняхівською і довідалися, що енкаведисти розстріляли її у Дарниці біля Києва, дарма, що Людмилі було вже 73 роки.

Коли ж після другої світової війни НКВД арештувало ще й Марію Стешенко, родичку Людмили, яка зберігала спадщину письменниці, пропали всі листи, рукописи творів тощо. З одного з найвидатніших українських родів просто не залишилося сліду.

Але слова Людмили Старицької-Черняхівської, що їх вона сказала на большевицькому суді, живуть і житимуть. Коли прокурор намагався переконати Людмилу, щоб вона “призналася” і таким чином надала процесові інший, хід, а за те він каже звільнити її дочку, смілива жінка справді надала процесові “інший хід”. Обвинувач звернувся до неї і запитав:

– За що ви боролися?

І раптом вона підвелась, струснула головою і гордо сказала:

– Спілка Визволення України боролась не тільки за самостійність, але й за соборність України!

Це вона промовила до мікрофону виразно, немов хотіла, щоб її почув увесь світ. І це були страшні слова для московських окупантів.

ПРИМІТКА. Прочитати:

Людмила Старицька-Черняхівська: Останній сніп. Етюд на 1 дію.

Видання ООЧСУ, Нью-Йорк, 1958.

Людмила Старицька-Черняхівська: Іван Мазепа. Драма на 5 дій і 9 одмін.

Кооп. В-во “Рух”, Київ, 1929. Друге не змінене видання.

Накладом ООЧСУ і Української Книгарні “Говерля”, Нью Йорк, 1959, ЗДА.

Н. Данилевська: Загублений рід (Старицьких-Черняхівських-Стешенків).

З першої серії “Визначні жінки України”,

видання Об’єднання Українських Жінок на еміграції, 1950.

НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА

Мабуть, дивно буде вам почути, що таке прізвище: Кармен Фернанда Альйонса Естрелля і Наталія де Кастро Лясерда і Медінаселлі Фернандеа де Кордоба і Фігера – Дунін Борковська – це імена й прізвище української письменниці, яка свої літературні твори підписувала, як Наталена Королева. Не був це псевдонім, ані не була вона справжнього королевою, а тільки дружиною автора відомої книжки для юнацтва п.н. “Чмелик”, Василя Короліва-Старого. Життя її було таке цікаве, як не один добрий роман, що в ньому можна знайти багато пригод і захоплюючих сцен.

Народилася Наталена Королева в еспанській столиці Мадрид у 1888 році. Її мама, яка померла зразу після народження дочки, походила з славного еспанського роду, в якому далеким предком був король Альфонс X, поет, науковець і реорматор еспанської літератури 13-го сторіччя. Батько Кармен-Естреллі, чи як її у дитинстві звали – Естрелліті (Зіроньки), був волинський граф Дунін-Борковський, а тому вона ще маленькою дитиною проживала в своїй бабусі на українських землях. Там вона, як писав у своїй розвідці про її життя д-р Дмитро Бучинський з Падриду, слухала, від графської прислуги українські пісні, казки й оповідання, там дружила з українською дівчинкою Марусею. Можливо, що вже в той- час молоденька еспаночка почала відчувати красу українського життя і природи, почала любити український народ, для якого в пізнішому віці посвятила свою працю і творчість.

З України Естрелля повернулася на свою батьківщину, до Еспанії, де часто бувала на королівському дворі й стала товаришкою дитячих забав наслідника престоло Альфонса XIII, Але незабаром її батько, який вдруге одружився, забрав свою доню до Києва. Тут 16-річну Естреллю зустріла, перша більша пригода в її житті. Мачуха не злюбила пасербиці й намагалася одружити її з якимсь зяком. Від немилого одруження Естреллю врятувало знайомство з перським князенком з роду Ахменідів. Естрелля закохалася і виїхала з ким на Кавказ, щоб там вийти за нього заміж. Одна.че, вона швидко зрозуміла, що не зможе відректися християнської віри й вийти за мусульманина, а тому покинула нареченого і виїхала спершу до Індії, а відтак до Еспанії.

В Еспанії вона жила в домі свого дядька отця Евсебія, з яким пізніше поїхала до Парижу, щоб студіювати археологію. Після студій Естрелля брала участь у кількох експедиціях для розкопів, між іншим теж у славному римському місті Помпеї. Вона знала 9 мов, між ними арабську. Крім того, займалася музикою, вивчала сольоспів і згодом виступила в різних операх, захоплюючи слухачів своїм голосом і сценічною грою та вродою.

Перша світова війна перервала дальші її успіхи. З Києва прийшов лист від умираючого батька й Кармен-Естрелля зразу поїхала туди, щоб відвідати хворого.

Ця поїздка в Україну немов би керувала її долею, бо в Києві вона знову зустрілася з перським князенком, який прийняв християнську віру й одружився з Естреллею. Та подружнє щастя не тривало довго – всього шість місяців. Чоловік Естреллі загинув на фронті й вона пішла працювати до Червоного Хреста. За свою відвагу, посвяту й рани, що їх вона зазнала, рятуючи поранених вояків, Естрелля одержала відзначення.

Тим часом Київ переживав наступ большевицької орди. Кармен-Естрелля Дунін-Борковська працювала тоді в дипломатичній місії Української Народної Республіки і там пізнала ветеринарного лікаря д-ра Василя Короліва-Старого, видатного українського видавця і письменника, який очолював згадану місію. Естрелля виїхала з ним до Праги, де вони згодом одружилися. І знову доля так покермувала, що Естрелля, яка народилася в далекій Іспанії і перед якою стелилася сценічна чи наукова слава, стала українською письменницею. До літературної праці заохотив її чоловік. “Вік навчив мене української літературної мови, навчив засобів, як писати”, – ствердила сама письменниця. Тому, що Наталія Королева була археологом та істориком, зокрема стародавньої і середньовічної доби, чоловік заохочував її писати на теми з тих часів. “Напиши це, – казав він. – “то з українців знає середньовіччя так, як знаєш ти? А це ж цікаве!..”

Так постав перший твір Наталени Королеви “Рік 1313”, виданий ще в 1935 Р. Зацікавлення стародавніми часами й релігійними мотивами унапрямили дальша творчість письменниці. Вона залюбки вибирала такі теми, в яких виступають середньовічні лицарі, постаті з старохристиянських і арабських легенд, переказів тощо. В загальному Наталена Королева залишила 11 більших творів, як “Во дни они” (В ті дні), “Без коріння”, “Інакший світ”, “Предок”, “Сон тіні”, “Подорожній”, “Квід ест верітас” (“А що таке істина?” – слова, що їх сказав на суді Пилат до Христа) та ін. З українською тематикою появився твір “Легенди старокиївські”, в яких письменниця з великим хистом зуміла вжитися в далекі й величні часи нашої історії. Всі її твори є пройняті ідейно-моральними християнськими засадами, але без наміру давати читачеві “моральну науку”; вона виводить лише постаті своїх героїв, показує їх у дії і перебиваннях і цим дає змогу для читачів робити свої висновки.

Під час і після другої світової війни письменниця жила в самотині – її чоловік помер ще в 1941 році, в невеликій місцевості біля Праги, де зважаючи на життєві труднощі, Наталена Королева намагалася тримати зв’язки з українськими видавництвами на чужині, Тому в українській пресі вільного світу деколи друкувалися її новелі, легенди та оповідання. Самітньою вона й померла в липні 1966 року. Комуністична преса тільки, коротко згадала про цю шляхетну жінку, яка свій великий талант віддала на послуги українського народу. Тому нашим обов’язком є зберегти добру пам’ять про неї. Якщо вийде друком її повість-

життєпис “Шляхами й стежками життя”, зможемо краще довідатися про “письменницю-казку”, як назвала Наталену Королеву після її смерті пані Наталя Чапленко.

ПРИМІТКА. Прочитати:

Наталена Королева: Quid est veritas. Видавництво Миколи Денисюка,
Чікаго, 1961 р.

ОЛЕНА СТЕПАНІВ

Найбільшу славу поет здобуває тоді, коли його поетичний твір стає народньою піснею, а найтривкішою є пам'ять того, про кого народ складає пісні. Тож, коли чуємо давню пісню, зроджену в часи наших Визвольних Змагань 1918-их років, про “велику новину”, що “в дій пішли з тяжкий крісом козак і дівчина”, – зразу пригадуємо собі; це Олена Степанів, яка служила своїй Батьківщині мечем, словом і пером.

Коли 11-го липня 1963 року вона, знищена важкою хворобою, осамітнена серед людей, відійшла від нас на 71-му році життя у далекому Львові, жодна большевицька газета не подала вістки про те, що померла небуденна людина, жінка палкої любови до України, вояк з рядів Українських Січових Стрільців, видатна громадянка, виховниця і наукова дослідниця. Бо кожний окупант якоїсь країни, а в тому й московський знає, що навіть мертві можуть пошкодити йому. Слова, вчинки, приклади й геройські діла заслужених людей живуть навіть після їхньої смерти й кличуть цілі покоління живих наслідувати їх. Ворог-окупант знає і те, що найповніша загибель є для того народу, який утратив славу свого минулого, загубив свої традиції, втертяв заповіді предків – усе те, чим утверджується і міцніє кожна жива нація. Тому й большевики не дозволили, щоб навіть українськомовні газети на наших рідних землях згадали про Олену Степанів. Тільки, як твердить пані Ірена Книш, приватною дорогою прийшов лист зі Львова, в якому сказано, що поховали Олену Степанів “за старим звичаєм; на цвинтарі правили панахиду і закінчили піснею “Видиш, брате мій...”

Оце й все, стільки пошани могли віддати львов'яни тій, яка з самого початку першої світової війни, може, й єдина в цілій Європі, одягла військову уніформу і зі зброєю в руці пішла, разом із мужчинами, воювати проти Москви. Але вічною пошаною для неї є її вчинки, любов до Батьківщини, пісні про її вояцькі подвиги.

До цих вояцьких вчинків вона підготовлялася ще змалку, мабуть, коли серед дитячих ігр зводила “бої”, разом із своїм братчиком, на подвір'ї приходства в селі Вишнівчик, Перемишлянського повіту, де вона народилася 7-го грудня 1892 року в родині отця Івана і Минодори Степанів. Дитячі “війни” згодом перейшли у справжню підготовку до фізичного зміцнення тіла й загартування духа під час шкільної науки. Бо в учительській семінарії Українського Педагогічного Товариства у Львові Олена Степанів не опускала годин руханки, що їх вів у залі Сокола-Батька проф. Іван Боберський. А під час літніх вакацій вона вся поринала в працю серед своїх однолітків, членів сільських “Соколів” і “Січей”, вишколюючи їх фізично й освідошнюючи національне. У Львові на Галю Степанів чекали нові

завдання. Як член таємної організації середнешкільників і Пласту, вона часто робила з своїми товаришами далекі прогулянки, проводила таборування, вправлялася орудувати револьвером, крісом, робити засідки і “вистежувати ворога”.

Після закінчення семінарії Галя Степанів доповнила Гімназійну науку, склала матуральні іспити й вписалася до університету. Молода, дуже вродлива дівчина могла обрати собі інше, вигідніше життя, могла спокійно студіювати чи вийти заміж і зайнятися щоденними справами, але Галя Степанів пішла якраз найтруднішим шляхом. У той час серед української студентської молоді існували були дві групи: одні вважали найдоцільнішим лише студіювати, здобувати знання і через культурні досягнення допомогти своєму народові збудувати власну державу. Цих студентів звано “культурниками”. Інші ж студенти проголошували, що тільки зброєю, збройною боротьбою проти ворога морена здобути незалежне державне життя, а тому вони носили назву “мілітаристів”. Олена Степанів довго не вагалася, з котрими друзями їй треба йти – вона обрала шлях збройної боротьби і пристала до тих, що творили піввійськові організації серед української молоді і вишколювалися на майбутніх військовиків.

Тодішні світові події показували, що війна неминуха і що незабаром треба буде чином довести правильність своїх переконань. Тому серед української молоді назрівали бурхливі настрої. Коли ж у листопаді 1912 року львівські студенти влаштували під московсько-царським консулятом і москвофільськими інституціями у Львові бурхливі демонстрації, представники українських політичних партій на своєму засіданні одностайно ухвалили, що на випадок воєнного конфлікту між Австрією і Московщиною всі українці повинні виступити проти Москви, як найбільшого ворога України. Ці настрої не минули й українського жіноцтва. Жінки також відбули свої наради, де виступила й Олена Степанів з рефератом про конечність праці жінок на політичному відтинку і про їхнє місце та працю під час вибуху війни. Смілива доповідачка домогалася також, щоб на випадок створення Національної Ради, допустити в її склад і жінок. Захоплені учасниці наради обрали Степанівну до свого виконавчого комітету, а її доповідь, разом із доповіддю Константин Палицької про тодішнє політичне становище видано окремою брошурою. Ту брошуру під наголовком “Жінка в давній Україні” поширено поміж українськими жінками у Львові і на провінції.

Коли творець “Січей” д-р Кирило Трильовський добився від австрійської влади; дозволу на статут “Січових Стрільців” і в травні 1913 року почато набір членів до того товариства, Олена Степанів висунула домагання, щоб і жінкам призначено право вступати в нову бойову формацію. Однак, неохота мужчин до нових змін була завелика. Щойно тоді, коли почалася творити “Січові Стрільці II”, допущено до

рядовиків жінок. Створено окрему жіночу чету, до якої належало 33 українських дівчат. Заслуга створення цієї чоти належала Ользі Басараб, Олені Степанів і ін. Олена Степанів очолила чету, як її комендантка, і почала робити заходи, щоб жінки-воєнки пішли на фронт. Однак, Бойова Команда Українських Січових Стрільців ніяк не хотіла погодитися на це домагання. Жіноча чота на поле бою не вирушила, тільки Олена Степанів майже силою вдерлася до поїзду, який уже у серпні 1914 року від'їжджав на фронт. З того поїзду її викинено й Олена Степанів щойно 2-го вересня могла здійснити свій задумі виїхати на територію боїв. Наступного дня до Львова ввійшли перші стежі ворога – московські.

А за кілька місяців, 13-го січня 1915 року віденські часописи з захопленням писали про “героїчну українку”, яка з любови до своєї батьківщини сповняє важку військову службу серед Січових Стрільців і за свою велику відвагу в боях дістала відзначення та ступінь кадета. Часопис “Ноес Вінер Тагблят” (“Новий віденський щоденник”) писав, що Олена Степанів з іншими стрільцями ходила на стежі, завзято боролася в окопах, а навіть кілька разів ішла до наступу на багнети.

Користуючись короткою відпусткою, Олена Степанів у той час прибула до Відня, де зустрілася з своїм братом-воєнком і де вони розшукували своїх батьків, які мусіли тікати перед москалями. Згадана віденська газета зробила з Оленою Степанів інтерв'ю, друкуючи між іншим такі слова української дівчини-воєнки: “У день 10-го листопада наш відділ виконав окружну атаку на москалів на горбках біля Комарника. Москалів побито, а до цього дуже причинилися Українські Січові Стрільці. Після тієї битви мене подано до відзначення і генерал Чляшман вручив мені медаль за хоробрість, а приявні при тому відділи жовнірів віддали мені честь дефілядою. Зі зворушення я мало не розплакалася, але власне тому, що я є жінкою, силою стримала сльози і подякувала за віддану почесь лише військовим полковникам...”

Пізніше Олена Степанів брала участь у важких і кривавих боях на горі Маківці у Карпатах, і під Болеховом, де здобула за своє героїство ступінь хорунжого. Але в одному бої вона попала до московського полону. Разом з іншими полоненими Олену Степанів заслано аж до Ташкенту в Азії. Тут вона велг культурно-освітню працю серед полонених українського походження. Згодом, на підставі виміни полонених між Австрією і Росією, Олена Степанівна повернулася до Відня. Тут вона часто зустрічалася з Ольгою Басараб. З Відня Олена Степанів повернулася до Галичини, де, як член Головної Військової Управи, взяла участь у підготовці до Листопадового виступу. Під час боїв за Львів проти поляків Олена Степанів була чотовим УГА й адьютантом сотника Луцького та пройшла з Золочівською Бригадою до Кам’янця подільського.

У 1919 році Олена Степанів виїхала до Відня, де закінчила свої університетські студії дипломом доктора філософії, після того повернулася до Львова. У Львові вона займалася виховною працею, навчаючи у гімназії Сестер Василянок, громадською і науково-дослідницькою. Але незабаром польська окупаційна влада заборонила їй навчати. Пізніші большевицькі окупанти спершу намагалися примусити Олену Степанів стати їхнім слухняним зняряддя: вони наказали їй покинути львівський університет, де вона навчала, і переїхати до київського, а в 1949 ро-її заслали до концентраційних таборів у Мордовії.

Виснажена непосильною працею, похилим віком і грізною хворобою, Олена Степанів повернулася з заслання до Львова, щоб там закінчити своє життя. Та серед мурів стародавнього княжого города князя Льва ще живе піснею про неї пам'ять:

**Там то приступом до бою
Ішла Степанівна,
І не знайдеться в Європі
Дівчина їй рівна.**

ОЛЕНА КИСІЛЕВСЬКА

Майже сто років тому, в 1869 році, коли в Монастириськах на західноукраїнських землях народилася Олена Сіменович (за чоловіком Кисілевська), жінки не тільки в Україні, а й в цілій Європі, Америці і Канаді ще не пали жодних політично-громадянських прав, ані можливості студіювати в університетах. Тому й не дивно, що молода Олена, закінчивши середню жіночу школу в Станиславові, мусіла доповняти своє знання самоосвітою з допомогою братів, які були студентами, чи їхніх товаришів.

У батьківському домі, де панував давній традиційний лад священничої родини, Олена Сіменович дістала тривке патріотичне виховання, що спонукало її ще за полодих років життя включитися в боротьбу жінок за здобуття громадянських прав і доступ до вищих шкіл, щоб через освіту й знання добитися кращої долі для свого народу. В той час провідницею жіночого руху на західноукраїнських землях була Наталя Кобринська, відома діячка й публіцистка, яка в 1884 році заклала перше жіноче “Товариство Руських Жінок”. 15-річна Оленка Сіменович, ще школярка, взяла участь у засновуючих зборах того товариства і вписалася в його члени, започатковуючи тим свою понад 70-річну працю на відтинку жіночої організованої діяльності. Дев’ять років пізніше, у 1893 р., вона з іншими українськими жінками заснувала перший “Руський Жіночий Кружок”, що приміщувався в Коломиї. Метою тих перших жіночих організацій і кружків була боротьба за права жінки, а одночасно намагання зацікавити ширші кола українського жіноцтва організацією, освітою і національними суспільно-громадськими справами.

Крім того, щоб успішніше вести громадську працю, Олена Сіменович-Кисілевська відбула ряд численних подорожей по Галичині, Волині, Лемківщині, Лідкарпатті та по Буковині, частково теж і по деяких східних областях України. Тим способом зона пізнала потреби й умови життя українського народу, могла знайти причини його злиденного існування і способи, як поправити цей стан. У 1929 році вона відвідала Канаду й ЗДА, а також майже всі країни Європи. Ці подорожі дали їй змогу порівняти життя і становище українського народу з життям інших народів, поробити відповідні висновки та застосувати їх у дальшій своїй праці.

Під час першої світової війни та в час наших Визвольних Змагань Олена Кисілевська деякий час перебувала на рідних землях, а деякий час у Відні. Тут вона, разом з іншими жінками, між ними і з Ольгою Басараб, працювала в Жіночому Комітеті допомоги для поранених і полонених українських вояків. За ту віддану працю ряд українських жінок, між ними й Олена Кисілевська, дістали від Червоного хреста срібні медалі та хрести заслуги.

Після війни Олена Кисілевська повернулася з Відня на рідні землі, до свого улюбленого міста Коломиї. Не зважаючи на жорстокість польської влади на українських землях, вона знову кинулася до праці серед українських, головню селянських, жінок. Як організаційна референтка Союзу Українок, Олена Кисілевська їздила в найдаліші закутини краю і гуртувала жінок. Під її впливоіч тодішня українська жінка, пригноблена важкою працею і недостатками життя на селі, почала відчувати свою гідність, свою відповідальність за долю народу.

Олена Кисілевська бачила, що без друкованого слова праця над жіноцтвом не дасть бажа,ного успіху, тому заходилася видавати журнали, присвячені справам жіноцтва і молоді. Свою літературну працю вона почала ще в 1903 році. Тоді вона друкувала свої оповідання та новелі у львівському часописі “Діло”, в журналі “Літературно-Науковий Вісник” та ін. Згодом, від 1910 р., дала ряд цікавих описів про свої подорожі по рідному краю і країнах західнього світу. Від 1925 року вона, за співпраці інших жінок, почала видавати двотижневик “Жіноча Доля”, а два роки пізніше місячник “Жіноча Воля”, призначений для сільського жіноцтва. Це пізніше за її старанням почав друкуватися журнал “Світ Полоді”. Крім тих журналів, які появлялися аж до початку другої світової війни, Олена Кисілевська з своїми співробітницями видала ряд альманахів, книжечок і брошур з ділянки народнього здоров’я, виховання, господарства, а тея підручник, як вести працю в жіночих організаціях. Всі ті видання знайшли велике зацікавлення не тільки серед українських жінок у краю, а й за кордоном, головню в Канаді. Свої дописи чи оповідання та інші статті Олена Кисілевська деколи підписувала псевдонімами “Калина”, “Галичанка” або “Незнана”.

Цей останній псевдонім був виявом тільки скромности Олени Кисілевської, бо її ім’я було широко відоме. Тому не дивно, що вдячне громадянство, головню жінки, під час голосування до сойму в Польщі обрали її сенаторкою, щоб вона на політичн<му форумі захищала українські права. Обрана в 1928 році, Олена Кисілевська була сенаторкою аж до 1935 року. Як вона сама згадує в своєму життеписі, праця в сенаті давала їй змогу боронити український нарід перед тими надужиттями й переслідуваннями, що їх він зазнавав під Польщею. Особливо була переслідувана українська молодь за участь у підпільній організації ОУН.

Користуючись правом парламентарської недоторканости, Олена Кисілевська могла без великих перешкод їздити по цілій країні, влаштовувати збори, віча тощо, вести організаційну й політичну працю. В той час вона була членом головної управи крайової жіночої організації “Союз Українок”, а також головою секції господинь при товаристві “Сільський Господар”. Тому вона з глибоким переконанням могла ствердити в своєму життеписі; “Досвід і знання душі українського народу дає мені певність, що Україна врешті мусить здобути самостійність і стати корисним

членом народів вільного світу”.

Друга світова війна застала Олену Кисілевську на рідних землях. Спершу Олена Кисілевська не думала залишати рідного краю, бо вважала, що не має права покидати свого народу, велику громаду українських жінок, з якими працювала, в найгрізніші хвилини їхнього життя. Адже ж вона провела з ними серед праці кількадесят років, ділила їх горе і радощі. Не зважаючи на перестороги тих приятелів, які добре знали большевиків, що йшли займати під своє панування західні землі України, Олена Кисілевська довго не погоджувалася виїхати на чужину. Щойно дійсність большевицької окупації переконала її, що вона дуже помилялася. В описі свого життя вона дала переконливий образ знущань і переслідувань большевиками українського населення в 1939 році. “Людина мала враження переслідуваного звіря, – писала Олена Кисілевська, – і так само, як звірина, вже не мала права до власної хати, до своєї власності. У такій атмосфері було дуже важко жити, але й ще важче було рішитися покинути рідний край, рідний нарід, хоч матеріально нас уже нічого не в’язало з рідною хатою. Було жаль народу і тих, з ким довгі роки працювалося, жилося. Приходила думка: А може? Може все таки я щось зможу допомогти?..”

До виїзду на чужину спонукали українську діячку її сільські приятельки, які радили їй іти, рятуватися, поки час. “Тут для нас ви нічого не можете зробити, – казали вони. – Краще йдіть у світ, розкажіть, що тут з нами діється. Хай світ знає, хай не дасть нехристові губити християнський нарід...”

Після довгих вагань, спроб, намагань, Олена Кисілевська врешті добилася на Лемківщину. Згодом, після другої війни, вона виїхала на постійне проживання до Канади. І дарма, що вз; е не було тих сил, які були в молодості, Олена Кисілевська не кинула своєї праці для добра інших. Вона відновила давні зв’язки з українським жіноцтвом Канади й ЗДА, почала відвідувати українські осередки, давала пораду й заохоту до прані в користь не лише української спільноти на чужині, а й для всього українського народу. Вона закликала до праці передусім на зовнішньому відтинку – ознайомлювати чужинців і поширювати серед них правду про Україну та про змагання українського народу до волі і незалежного життя.

Під час першого Світового Жіночого Конгресу, який відбувся 1948 року у Філядельфії, Олену Кисілевську обрано першою і досмертною головою СФУЖО, вшановуючи її заслуги перед українським народом. Бо для цього народу вона жила, для нього працювала. Вона вміла підпорядкувати свої особисті справи загальним, розуміла людей і їхні слабощі, знала й шляхетні прикмети їхніх душ. До кінця свого життя вона любила українську молодь і вірила, що ця молодь своєю працею і жертвністю здобуде світлу майбутність для України. Як приклад самовідданої

праці для України, вона ставила тих вояків – хлопців і дівчат з рядів УПА, які з боями пробилися у вільний світ і заявили всім, що Україна бореться. Приклад життя і праці такої трудівниці, як Олена Кисілевська, яка відійшла з цього світу 1956 року, хай каже нам, що Україна не тільки бореться, а й переможе.

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА

“Так, беріться до чогось, робіть щось, якусь працю, що стала б світлом для інших, а потіхою у вашому житті і зробила б вас могутнім і гідним поваги народом” – ці слова Ольги Кобилянської зобов’язують не лише нас, а й були провідними у її власному житті.

Ціле своє життя вона “бралася до чогось”, проробила велику працю, яка стала світлом для інших, коли довкола неї снувалися хмари самотності, нездійснених великих прагнень, життєвих турбот і важкої довгорічної хвороби. Але бажання бачити свій народ “могутнім і гідним поваги” перемагало всі труднощі в тієї жінки, тендітної і ніжної, яка мала прикмети духового аристократизму, велику тугу за красою збиття і культом естетизму.

Багато залишилося портретів Ольги Кобилянської – фотографічних і зроблених мистцями-малярами, але найкращий, мабуть, портрет її зовнішнього і духового зображення дала товаришка її вихованки, пані Стеоанія Гладка-Бубнюк, пишучи в журналі “Жіночий Світ”, ч. 11-12 з 1963 року:

“Середнього росту, в темному одязі, з гладко причесаним волоссям, з милою і привітною усмішкою на устах. А очі – які ж незвичайно гарні очі! Такі, яких забути не, можна. Темно-карі, оксамитно-м’які, глибоко-змістовні. З них так і сяяла доброта, ніжність і щирість – і невимовна туга. А їхній погляд так і проникав у саму глибину душі й ніби говорив: “Я тебе розумію”...”

Так, Ольга Кобилянська розуміла людей і своє покликання бути українською письменницею, співвідповідальною за формування душі української людини. Бо й сама вона сформувала себе, сама пройшла всі щаблі свого духового розвитку, щоб зійти на вершини.

Ольга Кобилянська побачила Божий світ 27-го листопада 1863 року в містечку Гумагумора на півдні Буковини, її батько Юліян був, як вона сама пізніше писала, людиною доброго серця, свідомим українцем і добрим патріотом. А мама Марія, побожна, доброї і щирої вдачі, пильнувала, щоб у родині панував патріархальний дух української віри, мови і звичаїв. Все таки Ольга, попавши пізніше в оточення чужинців, була б не зберегла, мабуть, мови своїх батьків, бодай у своїй письменницькій творчості, якщо б не впливи інших видатних українських жінок. Бо коли Ользі було п’ять років життя, її батьки перенеслися до іншого міста – Сучави, а звідтіля до Кімполюнга, малого містечка над рікою Полдавою, яке було заселене переважно німцями, понімеченими румунськими, українськими та польськими родинами. Тож у Кімполюзні панувала німецька мова, що її почала

вивчати й молоденька Ольга. Української мови вона навчилася приватне від учительки-українки.

На 14-му році життя Ольга Кобилянська закінчила четверту нормальну клясу і п'ятий додатковий курс і це була вся її шкільна наука.

Дальше вчитися вона не мала змоги, але здобула велику освіту самотужки, читанням книжок, творів світової літератури та шкільних підручників своїх братів. У той час помалу почав оформлюватися духовий світ нашої майбутньої письменниці. Але, навчаючись німецької мови, Ольга стала й дупати по-чужому, тому її перші літературні спроби – вірші, щоденник, а згодом і більші оповідання були писані по-німецьки.

Грозила небезпека, що талант Ольги Кобилянської піде на службу чужинців, як це було, наприклад, з Гоголем та іншими. Одначе, в той критичний час Ольга зустрілася з Софією Окуневською, що була першою українською лікаркою в Галичині, і Наталею Кобринською, публіцисткою і суспільно-громадською діячкою, і вони вказали їй правильний шлях, Софія Окуневська говорила до Ольги Кобилянської українською мовою і переконала її, що вона повинна писати рідною мовою для рідного народу. Наталя Кобринська також заохочувала Кобилянську писати свої твори українською мовою.

Заохочена Ольга Кобилянська почала пильно вивчати українську мову, пізнавати її красу і пробувала теж писати. Спершу її оповідання, писані українською мовою, що їх вона посилало, до редакцій журналів і часописів, редактори не приймали до друку, але це не зражувало Ольги. Вона не покидала своєї творчості, її письменницький талант міцнів і розвивався. Перший її твір був надрукований щойно в 1894 році у львівській “Зорі”, а повість “Царівна” появилася на сторінках часопису “Буковина”, що його редагував письменник Осип Маковей. Він високо оцінив твір Кобилянської, а Леся Українка захоплювалася повістю.

“Я чую в собі проблеск якоїсь сили... та її зацитькує та груба сила, що панує довкола мене всевладне”, – каже героїня повісти “Царівна”. Таку саму силу відчувала й Ольга Кобилянська і закликала українських жінок боротися за високі ідеали, сягаючі поза буденне життя. Тому повість “Царівна” зразу привернула до себе увагу українського громадянства, зацікавила його і мала вплив на пошавлення праці серед жіноцтва.

У 1888 році Ольга переїхала з своїми батьками до села Димки і там вона мала змогу глибше т знати селянське життя і селянську душу. На тому тлі вона написало прекрасну повість “Земля”. Пізніше вона переїхала до Чернівців і тут залишилася на все життя.

1899 рік був пам'ятний для Ольги, бо тоді вона познайомилася з Лесею Українкою, відвідала Київ та побувала в домі Олени Пчілки, мами Лесі. А в 1901 році Леся Українка приїхала на Буковину й гостювала в Чернівцях у Кобилянської. Дружба між цими двома жінками зміцніла й поглибилася, Ольга Кобилянська відчула щирість великої поетки і це додало їй сили до дальшої праці. Бо Ольга не була дуже щаслива в особистому житті, її мрія одружитися не сповнилась, батьки й улюблений брат Володимир померли і вона знаходила розраду тільки в творчості. Майже кожного року появлявся друком якийсь її твір. У 1907 р. Кобилянська написала “Ніобу”, два роки пізніше “В неділю рано зілля копала”, пізніше “Земля”, у 1912 р. “Через кладку”, “За ситуаціями”, “Лпостол черні” та ряд оповідань, новель і нарисів. Якщо взяти до уваги, що вже від 1903 року Ольга Кобилянська почала важко хворіти на параліч, то подив бере, звідкіля ця слабосила жінка брала стільки енергії до творчости.

А від 1912 року потягнувся довгий час особистих злиднів, недуги і самотности. Надії на покращання долі рідного народу теж не виправдалися, бо після першої світової війни зелену Буковину загарбала Румунія. У 1927 році сповнилося 40 років письменницької праці Ольги і її запрошено до Праги, де на її честь влаштовано величну академію, На цей великий ювілей відгукнулася українська суспільність не тільки в краю, а й з еміграції. Десять років пізніше, у 1937 р., письменницю вшанували українці Канади. Тим часом недуга погіршувалася, Ольга Кобилянська мусіла щораз частіше кидати свою працю і довго відпочивати. Останніми роками свого киття вона в;се майже не ходила, бо хвороба приковувала її до ліжка. Покинула вона цей світ у саму хуртовину другої світової війни, 21-го березня 1942 року на 79-му році життя. Похорон був скромний; в домовину покладено їй срібний вінок, дарунок українських жінок з Коломиї, а на могилу два вінки – з рож і соснових гілок. Румунські часописи навіть не згадали, що померла велика українська письменниця.

Але душа її і творчість далі сяють осяйною зіркою на горизонті українського духового життя. А її голос кличе нас: працюйте, щоб стати світлом для інших.

ПРИМІТКА. Прочитати:

Ольга Кобилянська: Земля. Вінніпег, 1954

МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА

Коли 22-го липня 1860 року в селі Заньки біля Ніжена на Чернигівщині, в родині Адасовських народилася дівчинка, що їй на ім'я дано Марія, батьки, не надто багаті дідичі-поміщики, навіть і думки не мали, що пізніше їхня доня виступатиме на сцені театрів і здобуде собі безсмертну славу. Бо в той час вищі верстви населення України з деякою погордою дивилися на акторів театру, вважаючи їх звичайними “комедіянтами”, що ніяк не личило шляхетський нащадкам.

Маленьку Марусю, як її кликала двірська челядь Адасовських, змалечку доглядала стара няня Сухондиха, співаючи Тії колискові й старовинні пісні, оповідаючи казки й легенди і тим способом вводила її у світ прекрасного українського побуту й звичаїв. Коли й Маруся підросла, батьки віддали її до дівочого пансіону в Чернигові. В той час старе українське місто Чернигів було одним із культурних центрів нашої Батьківщини; в ньому жив гурт українських патріотів, культурних діячів, існувала українська школа для дорослих, жіночі недільні школи, драматичний гурток, до якого належав актор-аматор, а заразом поет Микола Вербицький, викладач літератури в дівочому пансіоні. Отож він і звернув увагу на великий хист до акторського мистецтва в своїй учениці Марії Адасовської та порадив, щоб батько віддав її до театральної школи. Інші ж учителі захоплювалися ще такими талантами Марусі – співом і танцями. Одначе, щоб дівчинка не надірвала свого голосу, поки він цілком не зміцніє, її не брали до учнівського хору. Але Маруся Адасовська не зважала на цю заборону, а, гуляючи з подругами, співала, вигадувала інсценізації, переодягалася за різні особи й наслідувала їх. Коли ж у Чернигові вона побачила виступ мандрівної драматичної трупи, яка ставила на сцені “Наталку Полтавку”, Маруся Адасовська вирішила піти на сцену,

Одначе, батьки ніяк не хотіли погодитися на бажання своєї 16-річної доні, яка закінчила пансіон у Чернигові й повернулася додому. Батько хотів, щоб його донька вийшла добре заміж і стала дідичкою, а тим часом повинна була привикати до ведення господарства. Працюючи на домашньому господарстві, а навіть на полі, Маруся Адасовська мала змогу часто зустрічатися з сільськими дівчатами й молодицями, а навіть сама заходило до них і читала їм улюбленого нею “Кобзаря” Тараса Шевченка. Перебуваючи з людьми, Маруся глибоко переживала всі їхні радощі й смутки, пізнавала звичаї народу і таким способом так познайомилася з характером, красою і багатством душі української жінки, що жодна сценічна школа не була б їй дала тієї науки. Свої театральні здібності Маруся виявляла на аматорській сцені в Ніжені, але це не вдовольняло її. Вона мріяла про велику сцену, про справжній театр. Де й було причиною, чому Марія Адасовська погодилася вийти заміж за офіцера царської армії Хлистова, бо він у своїх розмовах

підтримував її мрії про музичну консерваторію і театр. Маруся думала, що чоловік допоможе їй здійснити ці мрії.

Але сподіванки завели. Після весілля молода пара виїхала до міста Бендер на Басарабії, де Хлистов мусів відбувати військову службу. Коли ж Марія пригадала чоловікові його обіцянки, він відмовив їй, кажучи, що час помислити про господарство, а не про консерваторію і сцену. Молоду жінку врятував від дальшої безнадійности нудного життя випадок. В домі глистових часто бували приїжджі гості. Одного разу, коли Марія сиділа при фортепіяні й тужливо співала українську пісню, до її співу раптом приєднався чудовий, теплої барви, баритон одного з гостей. Це був Микола Тобілевич, син зубожілого шляхтича з Херсонщини, який побував на московсько-турецькій війні й поранений прибув до Бендер.

Зачарована вродою молодого старшини, Марія Хлистова ще більше захоплювалася його розповідями про театр і сценічне життя. Микола Тобілевич зразу збагнув, що Марія Адасовська-Хлистов має даний їй від Бога велетенський талант, тому намовляв її йти на сцену. До намов приєдналися інші гості й вимогли на чоловікові Марії, що він відпустить свою дружину, якщо зорганізується український театр. Свої передумови Хлистов поставив підступно, бо він добре знав, що в зв'язку з недавньою забороною царського уряду українського театру не буде. Годиться сказати, що в той час – сімдесяті й вісімдесяті роки минулого сторіччя – українська культура зазнавала такого страшного переслідування і пригнічення з боку московської влади, що, здавалося, ця культура загине без сліду. Як пізніше писав Микола Тобілевич, “...указом царським заборонено все, що мало назву українську; книжку, театр і навіть пісню, ту чарівну пісню, якою український народ має право величатися перед усім світом, пісню, в якій цей надзвичайно талановитий народ вилив свою душу, свою незрівняно-поетичну фантазію. Важким гнітом цей указ ліг на груди всього українського громадянства і лежав так нерухомо аж до 1881 року...”

Того ж року Микола Тобілевич зв'язався з знаменитим актором, режисером і драматургом Марком Кропивницьким і вони весною намовили театрального підприємця дідича Ашкаренка просити у влади дозволу ставити українські п'єси. Дозвіл прийшов і Тобілевич зразу вирішив притягнути на сцену Марію Адасовську-Хлистову, бо пригадав собі письмову згоду її чоловіка, що він пустить її на сцену, коли буде український театр.

З прибуттям у 1882 році до театральної трупи Кропивницького Марії Адасовської почалося відродження українського театру. А це відродження дало теж початок для відродження інших ділянок українського культурного життя. Творцями тодішнього театру, що стояв на найбільшій височині і протягом сорок років мистецьким

словом ширив серед українців національну свідомість, були: Марко Кропивницький, три брати Тобілевичі – Іван (званий Карпенко-Карий), Микола (з прибраним прізвищем Садовський) та Опанас “Саксаганський” і ін. Вони перемагали всі труднощі, не зневірювалися заборонами з боку московської влади, а в голоді й холоді, серед недостатків дбали, щоб українське живе слово зі сцени не вмовкло, щоб воно йшло, разом із мандрівними театральними групами, по всій Україні, а теж по чужині, й будило приспані неволею серця українських людей. Ті творці українського театру все своє життя посвятили великій ідеї, захоплюючи нею інших, Забрали вони в “драматичний полон” і Марію Адасовську, яка скоро стала вибраною між вибранцями.

Коли Микола Садовський написав до Марії Хлистової листа, прохаючи її приїхати до українського театру, вона в той час жила з своїм чоловіком у Фінляндії (що також належала до московської імперії), де в столиці Гельсінґфорс брала лекції в консерваторії і виступала на концертах. Перебігши ще деякі труднощі, Марія виїхала до трупи Кропивницького в Єлисаветграді.

Спершу Марко Кропивницький з деяким недовір'ям поставився до нової акторки, але після першої вистави “Наталка Полтавка” він зрозумів, що його театральна трупа збагатилася на ще одну велику силу.

Марія Адасовська прийняла собі сценічне наймення Заньковецька, від назви свого рідного села Заньки. Коли вона появилася на сцені -невелика на зріст, ніжна, радше тендітна дівчинка, ніж доросла жінка, вона зразу своїм привабливим обличчям і голосом так причарувала глядачів, що вони хвилювалися до дна душі. Вона була вродженою артисткою, з велетенським сценічним хистом. Її виступи завжди були успіхом, бо вона була спостережлива, мала надзвичайну акторську уяву й швидко та легко могла перевтілюватися, себто наслідувати тих осіб, ролі яких грала. До того ж вона була природна і щира та мала велике відчуття міри, щоб не переступати закреслених для кожного артиста меж гри. Чарівна краса її виступів зворушувала не тільки українського глядача. Гостюючи з театальною трупою Кропивницького в Москві й Петербурзі, Марія Заньковецька своєю українською мовою хвилювала ворогів цієї мови. Гра Заньковецької захопила навіть московського царя. Найвищі кола Москви й Петербургу намагалися перетягнути Заньковецьку на сцени своїх міст, до царських театрів. Тому перед українською артисткою розкривалося прекрасне життя, слава, почесні й очевидно дуже висока платня. Але вона знехтувала це все й в грудні 1886 року петербурзька преса з великим здивуванням та обуренням писала, що Заньковецька відкинула пропозиції виступати в імператорських театрах, бо заявила, що ніколи не покине свого товариства.

Марію Заньковецьку прирівнювано до світової слави артисток – італійки Елеонори Дузе і французьки Сари Бернар. Але сучасники української артистки стверджували, що чужинецькі акторки не мали того божеського обдаровання, що його мала Занькобоцька – як співачка і танцюристка. Тим більшою є її слава, бо не покинула вона свого народу для власних вигід і багатства.

Багатогранність великого таланту Марії Заньковецької вимагала від неї такого душевного напруження, що кожного разу після її виступу на сцені друзі тривожилися за її здоров'я. Тож можна зрозуміти, чому жодні платні не могли бути нагородою за гру Заньковецької. Вона горіла вогнем найбільшої лізбози до своєї батьківщини і звідси її геніяльна гра.

Як згадано, Марія Заньковецька виступила, на сцені українського театру в 1882 році, деб'ютуючи в ролі Наталки-Полтавки, а через рік перейшла до трупи Михайла Старицького, опісля Садовського і Саксаганського. На протязі 1905-1905 рр. вона перебувала на гостинних виступах у Галичині, а відтак аж до 1912 року працювала в київському театрі Садовського. Під час Визвольних Змагань України і в 1922 р. Марія Заньковецька виступала в державному Народньому Театрі в Києві. Згодом цей театр був перейменований на Театр ім. Заньковецької. У 1923 році вона ще виступила у фільмі “Остап Бандура” і тоді покинула сцену, свідомо того, що сорокрічна її праця на українській сцені вже закінчена.

Померла, велика артистка 1934 року в Ніжені, недалеко свого рідного села, назва якого принесла їй славу, але поховано її на Байковому кладовищі в Києві.

Улюбленими ролями Марії Заньковецької були ролі драматично-героїчні, хоч не відкидала вона й комічних, також здобуваючи в них успіх. У її репертуарі було понад 30 ролей, з них найкращі: Харитина (в п'єсі “Наймичка”), Аза (в “Циганка Аза”), Галя (в “Назар Стодоля”), Зінька (в “Лісова квітка”) та інші. Не спокусившись на чужі примани, багатство й світову славу серед чужих, Марія Адамовська-Заньковецька віддала свій талант на службу батьківщині та багато причинилася до того, що український народ прозрів національне і почав боротьбу за своє самостійне життя. За це пам'ять про зірку української сцени вічно триватиме серед далеких українських поколінь.

ПРИМІТКА. Прочитати:

Ревуцький В.: **П'ять великих акторів українських сцени.**

Париж, 1955.

Ірена Книш: **Три ровесниці.** (Правда Марії Заньковецької),

Вінніпег, 1960.

УЛЯНА КРАВЧЕНКО

Коли в 1885 році великий науковець і письменник Іван Франко підготовляв до друку збірку поезій молодої Юлії Шнайдер, пізнішої відомої поетки й виховниці під прізвищем Уляни Кравченко, він сказав: у цій збірці є те, що “вміє глибоко потрясти серце другого чоловіка”. І справді, збірка ніжних поетичних творів потрясла серця тодішнього українського суспільства в Галичині, хоч то була тільки письменницька спроба. Але вона була першою на західноукраїнських землях збіркою поезій, що їх написала жінка. До того ж назва збірки “Пріма вера”, себто пролісок, перша весняна квітка – мала в собі стільки ніжної зворушливості, як її мають свіжі пелюстки лісової квітки. У тій збірці Юлія Шнайдр зверталася поетичним словом головно до української молоді, закликаючи її до праці в ім’я великих-ідеалів, віддавала притзіт молодому життю, бо тільки та людина, яка працює і бореться за ідею, може сміливо сказати навіть у старшому віці: “Я вічно молода!”

Такою “вічно молодою” у духовому значенні була протягом усього свого життя Юлія Шнайдер, дочка урядовця австрійської державної адміністрації, Юліана і Юлії з Лопушанських Шнайдерів, яка народилася 18-го квітня 1860 року в невеличкому містечку Миколаїв над Дністром. Хоч батько Юлії був німецького походження, то, однак, він, одружившись з дочкою українського священика Допушанського, а через те посвоячившись з іншими старими інтелігентськими родами, так захопився українством, що навіть сам складав українською мовою вірші. Взагалі це була людина високої духової культури, ознайомена не тільки з творами стародавніх – грецьких і римських – клясиків, а й з творами західноєвропейської літератури, тож не дивно, що в інтелектуальному розвитку Юлії Шнайдер позначався великий вплив її батька. А ніжної вдачі мама Юлії прищепила дочці любов до музики, пісні і живого слова.

Тому, що Юлія Шнайдер у своєму дитинстві мала слабе здоров’я, початкову освіту вона одержала не в школі, а від домашніх учителів. Згодом доповнила її постійним читанням книжок, що їх знаходила в домашніх бібліотеках свого дідуся отця Хопушанського, бабусі і батька. “Не було в світовій літературі цінного твору, – писала вона в своєму життєписі, – якого я, коли не читала сама, а то не знала б про нього з розмови родичів і то у найраніших моїх літах”.

Але, крім клясичних творів західних письменників, молода Юлія з великим запалом читала теж твори української літератури – Шевченка, Марка Вовчка, Куліша, Федьковича, Миколи й Корнила Устияновичів, які поглиблювали її ідейну і національну свідомість та пробуджували любов до рідної мови і народу. Еайбільше

вона захоплювалася творами Миколи Устияновича, які в той час були широко відомі в Галичині й на Буковині. Дім його брата в Миколаєві був домом і для Юлії Шнайдер, як з гордістю вона твердить у своєму життєписі, а для Миколи Устияновича вона завжди зберегла “любов дочки до батька”.

Та любов до поетичних творів “другого батька” додавала сил Юлії ще й тому, що рідний її батько скоро помер. Не перестаючи читати всього, що під руки попало, Юлія почала пробувати сили свого пера.

Одночасно вона мріяла про виїзд до Швейцарії на студії правничих наук або до Відня на музичні студії, бо від шостого року життя вона вправно грала на фортепіані. Але засобів у мами-вдови не було, тому Юлія вирішила піти за радою практичного дядька Омеляна Лопушанського закінчити учительську семінарію і пізніше заробляти на прожиток для мами й себе.

Від 1877 року Юлія Шнайдер жила у Львові і пильно вчилася, але не покидала писати вірші, пишучи ними навіть шкільні задачі. На поетичний хист Юлії звернув увагу учитель української мови Омелян Партицький, редактор журналу “Зоря”, він і надрукував 1881 року в тому журналі її оповідання “Калитка”. Це був перший літературний виступ Юлії Шнайдер, відомої згодом тільки як Уляна Кравченко. Цей літературний псевдонім (по-українськи “Шнайдер” – кравець, а з того і Кравченко) залишився і в приватному житті пізнішої письменниці і багато людей не знає, що вона називалася інакше.

Омелян Партицький багато поміг молодій Уляні, друкуючи її оповідання, але справжнім її духовим опікуном і вчителем у літературній творчості був Іван Франко. Пізнавши через Партицького збірку поезій “Пріма вера”, Франко не тільки зредагував її до друку, а й почав з того часу опікуватися творчим талантом Уляни Кравченко, давав їй поради і вказівки. Як уже згадано, у 1885 році він видав першу її збірку, а в 1891 другу – “На новий шлях”. Назва цієї збірки стала немов програмовим гаслом для першого жіночого альманахи “Перший вінок”, що теж вийшов у тому році, визначаючи завдання для української жінки: “Жий для ідей, працуй кривавим трудом, віддай усе за рідний люд”.

Справжній “кривавий труд” і посвята для рідного народу супроводили Уляну Кравченко в її молодому віці. Закінчивши з дуже добрим поступом учительську семінарію, вона пішла навчати сільських дітей у далеке, бідне село Стоки. Скільки лиха довелося пережити молодій учительці, про це вона сама розказала в своєму творі “Із записок учительки”, Сьогоднішнє покоління, яке живе у вільному світі, в культурних і високо розвинених країнах, не може навіть собі уявити тих умов, серед яких сто років тому жило українське народне учительство. Той стан був вислідом байдужості і бездушності тодішньої австрійсько-польської шкільної

адміністрації на наших землях. Ось як доводилося жити Уляні Кравченко.

Шкільний інспекторат пі слав її до села, в якому не було ні окремого шкільного будинку, ні священничого дому, ні громадської установи, ані навіть звичайної лісничівки. Громада примістила нову учительку в напіврозваленій хатині-дяківці, яка стояла на відлюдді за селом між двома цвинтарями. У тій хатині, де обвалилося пів стіни, а розбите вікно залатано чорним папером, Уляна Кравченко зорганізувала школу, жила вона там разом з мамою, серед вогкості, холоду й диму з огнища, на мокрій долівці з глини, але постійно потішалася, що... за кілька років буде ліпше. Тим часом становище не кращало, а гіршало. Серед таких обставин померла мати й Уляна залишилася сама серед спустошеного осінньою негодою безлюддя. Навіть жодна жінка чи дівчина з села не хотіла з нею ночувати, бо боялася, що на хатину можуть напасти розбійники або цигани. Тільки сотні кажанів (лиликів) не кидали хатини учительки, зимуючи на горищі попід дерев'яними бальками. Часто вночі, під напором вітру, несамовито скрипіли церковні ворота чи хрестики на могилках і наводили безмежний ляк...

Але Уляна Кравченко знаходила силу перемагати всі страхіття читанням книжок і писанням своїх творів. Вона вперто твердила, що “в житті людини, в історії людства, мабуть, нема такого становища, щоб не явився хоч один промінь світла”.

Тому, шукаючи тих світляних променів, вона врешті покинула сільську школу й пішло шукати іншої праці. Кілько місяців вона учительувала в львівській школі Сестер Василянок, опісля домашньою вчителькою в одного дідича, а згодом ще раз повернулася на посаду сільської вчительки, але в кращих місцевостях. А одночасно працювала над собою і вдосконалювала свої знання. Після довшої перерви, бо аж у 1929 р. вийшла друком третя збірка її поезій – “Для Неї все”. Для “Неї”, для своєї батьківщини треба віддати всі свої творчі сили, щоб допомогти їй у боротьбі за краще життя. Тому Уляна Кравченко в третій збірці помістила вірші на національно-патріотичні теми.

“Я зберігаю все найсвятішу в молодь віру”, – писала вона до українських жінок у Станиславові і цими словами висловила свою любов і прив'язаність до молодого покоління. Для того вона й посвятила кілька збірок для юнацтва і дітей, як “Проліски”, “В дорогу”, “Лебедина пісня”, “Шелести нам, барвіпочку”.

Хоч Іван Франко не дораджував Уляні Кравченко писати прозу, вона все таки залишила нам (померла 1947 року в Перемишлі) кілька своїх прозових творів, як спогади з учительського життя, пару оповідань і найбільший твір з описом свого життя – “Хризантеми”. Цей твір появився у видавництві Миколи Денисюка в Чикаго, у 1961 році. Завершуючи літературно-громадську працю свого життя, письменниця створила “повість-сповідь”, як слушно каже Роман Завадович у своїй

статті з приводу 20-річчя смерті Уляни Кравченко (журнал “Овид” за січень-березень 1967), дала заповіт для наступних поколінь з скарбницею “золотих думок” і порад, де шукати справжньої вартості життя. Бо, за словами Зовадовича, кожна сторінка цього твору – це частинка з нашої історії, образи суспільно-національного життя українських західніх земель з-перед ста років, зображення сивих людей, їхньої праці і творчості. А, читаючи її записки з учительського життя, ми зрозуміємо, як нам самим жити, щоб принести користь не тільки для України, а й дати свій вклад для того народу, серед якого виростаємо. Ми глибоко зрозуміємо слова Уляни Кравченко, що треба мати: “Ясне та рішуче висловлення своїх переконань... Поступовання згідне з переконаннями, постійність у сповнюванню обов’язків, запал до праці, віру в майбутнє України, щирість і простоту...”

Бо цими засадами Уляна Кравченко хотіла “причарувати молодь – і в гурт з’єднати”.

ПРИМІТКА. Прочитати:

Уляна Кравченко: Хризантеми. Автобіографічна повість.

Видання Миколи Дденісенка, Чикаго, 1961 р.

ОЛЬГА БАСАРАБ

“Не тільки чоловіки, а й жінки мусять покласти свою цеголку при будові української держави...” – це слова такої відомої нам усім, навіть наймолодший з нас, найвидатнішої з історії нашого минулого 50-річчя жінки-героїні. Бо, як каже поетка Ганна Черінь, “з року на рік, з лютневих чисел українських газет і журналів, із святково прибраних сцен врочистих академій на нас дивиться знайоме миле обличчя Ольги Левицької-Басараб, ніби лагідно промовляючи до нас: “Ну, от я і знову з вами. Як же ви прожили цей рік? Чи гідними були зватися синами й дочками України? Чи не сплямили дрібними малодушними інтригами імені її? Чи не забули мене, що віддала життя за Україну?”

І, мабуть, немає нікого поміж нами, хто б забув про неї, забув про те, що вона все своє життя віддала для України. Але, здається, багато з нас не докладно знає, в чому є та велика жертва, що її склала Ольга Басараб для нашої спільної Батьківщини. Тож пригадаймо коротенько її життя, її працю і боротьбу в підпільних рядах УВО за визволення України.

Сімдесят сім років минуло з того часу, коли (1890 р.) в священничік родині отця Михайла і Сабіни з Стрільбицьких Левицьких народилася доня Ольга. Дитячі роки проходили їй, разом з братіком Севериною і сестричкою Іванкою, не тільки серед ігри, а й на науці, бо батько привчав своїх дітей зпалку пізнавати світ – Божий твір, і рідну країну. Наука Святого Письма і молитов та історії України зливалася в одну нерозривну цілість такого зрозумілого в наші часи поняття – Бог і Україна. Одночасно отець Михайло заправляв своїх дітей фізично, гартуючи їх, щоб були витривалі на холод і голод і всі життєві незгодипи. Коли ж у місті Перемишлі постав Український Дівочий Інститут, отець Михайло зразу післав туди свою улюблену доню Ольгу, щоб вона дістала освіту на своєму рідному, українському ґрунті.

Але не довго тривали батьківське й материнська опіка та піклування над дітьми в домі Левицьких. Це Ольга не закінчила 13 років життя, коли помер її батько, а через два роки й матуся. 15-річна дівчинка, яка так потребує теплоти й захисту батьківського дому, раптом опинилася сама, здана на власні сили. Але Ольга не піддалася суворій долі. Вже тоді вона виявила свій твердий характер, прагнення боротися проти всякого лиха й перемагати його. Для того, щоб продовжувати науку, Ольга почала заробляти на прожиток лекціями, бо сама дуже добре вчилася. З літами вона також поринула у вир суспільно-громадської праці, змагаючись за покращання становища тодішніх українських жінок і за визволення України. На ту працю вона віддавала не лише весь вільний час, а й свої дрібні заощадження,

часто відмовляючи собі навіть таких речей, що їх приємно мати молодій вродливій дівчині.

Після закінчення перемиського Інституту, Ольга виїхала до Відня, щоб студіювати у Державній Торговельній Академії. У Відні вона зразу включилася в життя тамошньої української громади, стала членом студентського товариства “Січ” і познайомилася з видатними представниками української інтелігенції, ніж іншими, з Дмитром Донцовом, Оленою Кисілевською, Остапом Грицаєм.

Ішов тривожний, пам’ятний 1914 рік. На політичному небі збиралися хмари воєнної хуртовини. Але український народ, а голосно його молодь, ждав тієї хуртовини, бо вона могла принести вимріяну волю. У Галичині почали творитися військові відділи Українських Січових Стрільців, які прагнули збройне “підняти червону калину” й “розвеселити Україну”, як співали вони в своїх піснях. Бойовий запал огорнув і широкі кола українських дівчат та молодих жінок. Душею серед них була Ольга Левицька, яка разом з іншими заснувала першу жіночу чоту УСС, до якої належало серед 300 січовиків 33 жінки. Коменданткою чоти стала Олена Степанів.

Серед піднесення, яке огорнуло Ольгу в ті передвоєнні дні, вона зустріла й своє особисто щастя. Її доля звела її з долею студента Львівської політехніки, згодом дипломованого інженера, Дмитра Басараба. Працюючи разом для визволення України, вони вирішили разом піти в дальше життя. Одружившись з Дмитром, Ольга щасливо сказала, що врешті вона “збулася свого сирітства”. Одначе, те “сирітство” залишилося далі. З вибухом війни у серпні 1914 року Дмитра Басараба забрано до австрійського війська і він виїхав на італійський фронт. З ним поїхала його молода дружина. Тому, що на італійському фронті покищо було спокійно, Ольга провела з своїм чоловіком кілька місяців щасливого життя, мабуть, єдиних радісних на її недовгому віку. Але в 1915 році Італія виступила проти своєї дотеперішньої союзниці Австрії, Дмитро Басараб мусів негайно виїхати на поле боїв і в першому ударі з ворогом згинув.

Важке горе не зламало Ольги, хоч завдало їй болю на все життя. Втративши, по батьках найлюбішу, людину, Ольга повернулася до Відня і тут знову посвятилася суспільній праці. Завдяки душевній витривалості, освіті й знанню мов, Ольга працювала в багатьох українських і чужинецьких установах, у тому і в американській “Крішчієн Гералд”. У 1918 році вона виїхала на деякий час, як секретарка українського посольства, до Фінляндії.

У 1918 році розпалася австрійська держава, з італійського фронту почали повертатися додому вояки-українці. Ольга Басараб з усім запалом своєї щедрої душі заопікувалася долею не одного з них – вона розшукувала адреси, з’єднувала

розбиті воєнним лихоліттям родини, висилала харчі й гроші, опікувалася пораненими, хворими й інвалідами.

Рік пізніше, у 1919, Ольга опинилася на праці в українському посольстві у Відні, спочатку як урядовець, пізніше як радник посольства. А крім того, вона постійно була членом управи Українського Жіночого Союзу. І знову попливли роки важкої праці, самовідречення, турбот про інших, не про себе, роки розчарувань і похованих надій, які розцвіли в часи визвольних змагань України. Втративши своїх найближчих, Ольга Басараб жила тільки щастям інших, щастям свого народу. Але вислід першої світової війни, а з тим вислід визвольних змагань за самостійну українську державу був некорисний для українського народу. Більшість українських земель загарбала большевицька Москва, західню їх частину – Польща, рештою поділилися Чехо-Словаччина й Румунія. У той час ославлена Рада Амбасадорів у Парижі остаточно вирішила долю західніх земель України – Галичини й Волині та віддала їх Польщі.

Одначе, народ, який прагне волі, можна перемогти, але не скорити.

Не скорилася й Україна. Коли на бойових фронтах замовкли гармати й скоростріли української армії, заговорила інша зброя – підпільна. У 1920 році на західньоукраїнських землях постала бойова підпільна Українська Військова Організація – УВО, яка під проводом полковника Євгена Коновальця продовжувала боротьбу за звільнення України від ворожої окупації. В лави тієї організації вступали не тільки колишні військовики з різних українських формацій, а й ідейна молодь, студенти, робітники й селяни. Не забракло серед них і Ольги Басараб. Як член колишньої чоти Українських Січових Стрільців, вона мала військову заправу й потрібний вишкіл. Але найкращими кваліфікаціями для підпільної праці були прикмети характеру Ольги: жертовна, смілива, карна, вона вміла зберегти найбільшу таємницю і без вагання піти на найбільшу небезпеку.

У спогадах і статтях про Ольгу Басараб, які появилися після її смерті, досі немає ніяких даних про те, коли й де Ольга вступила в ряди УВО, з ким вона контактувалася, з ким найбільше співпрацювала. У згаданих матеріалах є лише сказано, що Ольга прибула з Відня до Львова і стала зв'язковою УВО. Одначе, можна припускати, що, виїжджаючи з Відня, Ольга Басараб уже мала певні доручення і завдання від Головної Команди УВО. Адже основоположник УВО полк. Коновалець ще з грудня 1922 року був за кордонами України, в Чехо-Словаччині, Австрії і Німеччині, а з ним були інші видатні члени й співтворці УВО. Не можна, отже, виключати, що ще у Відні Ольга Басараб стала членом УВО. Цим невисвітленим питанням повинні б зацікавитися наші молоді історики.

Досі окутані таємницею є також роля і праця Ольги Басараб, як зв'язкової УВО під

час її перебування у Львові. Суворі закони таємничості, конспірації не дозволили, щоб про це знало ширше коло людей. До того ж, Ольга була вродженою конспіраторкою, людиною із залізною волею, витривалістю і в неї ні трішки не було такої притаманної для жінок “цікавості” чи бажання “виговоритися” перед іншими людьми. Лише тортури, що їх завдала Ользі польська поліція, можуть вказувати на те, що таємниці, які Ольга забрала з собою в могилу, були дуже важливі й цінні для поляків, бо вони не завагалися навіть знищити Ольгу.

Прибувши до Львова майже наприкінці 1923 року, Ольга Басараб на початку 1924 р. жила з своєю подругою Стефою Савицькою у кам'яниці при вулиці Виспянського число 57. Вранці 9 лютого 1924 року до помешкання подруг вскочила польська поліція, яка нібито шукала за якоюсь українською студенткою, що студіювала в таємному українському університеті у Львові. Поліція зробила обшук і знайшла жмут важливих записок, що їх залишив у помешканні Ольги один член УВО, Поліція забрала на свою станицю Ольгу і її подругу Стефу, але Ольга рішуче заявила, що тільки вона відповідає за те все, що є в їхньому помешканні. Тому поліція після переслухання звільнила Стефу Савицьку, а затримала Ольгу й замкнула її у в'язниці при вулиці Яховича.

Затривожена родина не могла добитися побачення з ув'язненою Ольгою, але польська поліція щодня приймала передавані для Ольги харчі. Тим часом Ольгу постійно допитувано, пристосовуючи найлютіші методи мук. Комісар Капдан, який був відомий з своєї жорстокості проти безборонних політичних в'язнів, казав своїм помічникам за всяку ціну злапати волю Ольги її видістати від неї всі організаційні таємниці. Від тих мук, що їх зазнала Ольга, міг заломитися і найсильніший мужчина. Але Ольга Басараб мало. якусь надлюдська силу. Не зважаючи на те, що їй поламано пальці, лито воду в легені, бито так, що тіло відставало від костей, Ольга не призналася, не виявила прізвищ, ані таємниць друзів. Третьої доби допитів і мук польська поліція пристосувала жахливі методи: у вуха Ольги вкладено дроти й пушено крізь них електричний струн. Знеможене муками серце не витримало й перестало битися. Це було в ніч з 12 на 13 лютого 1924 року.

Польська поліція потайки поховала тіло героїні, а до часописів подала неправдиву вістку, що, мовляв, у в'язничній камері при вулиці Яховича повісилася якась польське, вуличниця, комуністка Юлія Боровська. Навіть і по смерті ворог насміявся з пам'яті своєї жертви, окресливши її “вуличницею” і “комуністкою”. Однак, якраз польська, газета виявила брехню польської поліції. “Трибуна люду” надрукувала звіт про польської студентки медицини, яка була присутня в ведичному інституті, коли роблено огляд тіл мертвої жінки, найбрутальнішим способом замордованої поліцією. При цьому газета подала теж прізвище

замордованої, хоч також окреслила її як комуністку: Ольга Басараб. Очевидно, що славної пам'яті Ольга не була комуністкою, але, передаючи її тіло до ведичного інституту, польська поліція так назвала її, щоб приховати перед світом свій злочин.

Родина покійної Ольги почала розшуки, щоб довідатися, де поховано замучену Ольгу, і після того влаштувала їй похорон. Понад 15 тисяч людей, старших і молоді, прийшли віддати останню послугу великій героїні українського народу. Польська поліція намагалася не допустити їх на цвинтар, але молодь кинулася на поліцію, прорвала її кордон і продісталася на цвинтар.

Спільними силами й матеріальними засобами українців на рідних землях і на чужині – в ЗДА і Канаді – поставлено на могилі Ольги Басараб тривкий пам'ятник з чорного граніту, який і досі стоїть на Личаківському цвинтарі у Львові. Навіть московсько-большевицький ворог побоювся зруйнувати його. І ще досі, як пишуть у листах з України, у річницю смерті героїні чиясь невидима рука складає на могилі пучечок живих квітів. Бо пам'ять про Ольгу Басараб живе в поколіннях і кличе до дальшої боротьби й перемоги, живуть у пам'яті українського народу і ті слова, що їх Ольга, у передсмертній тузі, покаліченими пальцями написала своєю кров'ю на стінах в'язничної камери:

“За кров, за сльози, за руїну верни, верни нам, Боже, Україну!”

А написані нею над в'язничною лежанкою слова:

“Умираю замучена. Помстіть!”

– кличуть нас усіх до праці й до посвяти для України і її визволення.

ПРИМІТКА. Прочитати:

Ганна Черінь: Ольга Басараб – символ героїзму,
“Жіночий світ”, Вінніпег, ч. 2, 1964.

Олена Залізник: Остпннє побачення з Ольглю Юасараб.
(джерело, як вище).

ОЛЕНА ТЕЛІГА

Була жінкою, що всією своєю душею рвалася сміливими поривами до життя, його краси, радощів. Була жінкою в найкращому розумінні цього слова, з усією жіночою ніжністю і тендітністю, а водночасно з незламним характером борця, який з гордою усмішкою на устах потрапить іти на найбільшу небезпеку і скласти найбільшу жертву для своєї ідеї.

Вона була теж і “поеткою вогняних меж”, як назвав її д-р Дмитро Донцов, яка у своїй творчості виявила великий талант, оригінальний у поетичних образах і в вибагливій формі вірша. Була вона й суспільно-громадською діячкою, а в парі з тим і членом українського підпілля, в кожній ділянці своєї праці виявляючи силу великого, міцного характеру людини, що її слова гармонізують з чином, а проголошені ідеї освячуються кров'ю. На обрії українського національного життя вона, за словами покійного професора Радзиковича, промайнула метеором, залишаючи довгий золотий слід, ясну стежку своїх поривань, повних краси і героїзму.

В одній з своїх поезій вона з найбільшою гордістю сказала:

**О, краю мій, моїх ясних привітів
Не діставав від мене жадний ворог...**

І цими словами вона глибоко схарактеризувала все своє життя. Жоден ворог української землі не дістав ясних привітів від Олени Шовгенів Теліги, української поетки й підпільниці, борця за волю й долю своєї Батьківщини, дарма, що народилася вона на далекій, похмурій і ворожій чужині і довгі роки мусіла проживати поза межами над усе улюбленої України.

Бо Олена Шовгенів Теліга побачила світ 21-го липня 1907 року в московському місті Петербург. Батько її, Іван Шовгенів був інженером гідротехніком у петербурзькому Політехнічному Інституті, а згодом у Київському Інституті, міністром Української Держави у 1918-ті роки, а після еміграції ректором Української Господарської Академії у Подєбрадах на Чехо-Словаччині. Мати Олени походила з старої священничої родини на Поділлі. Дитячі роки Олена провела в Петербурзі, серед матеріальних достатків і дбайливої родинної опіки, у високо культурній атмосфері. В той час вона з допомогою гувернантки-виховниці вивчала чужі мови: французьку, німецьку й московську. Під час української визвольної революції 1917 року родина Шовгенів виїхала до Києва, де батько й

брат Олени зразу включилися в українське життя. Радісні дні відродження держави залишили глибокий слід у душі десятирічної дівчинки і дали підстави для її праці в дальшому житті.

Однак, Олена Шовгенів не довго втішалася волею своєї Батьківщини. Коли в 1921 році хвиля московсько-більшевицького наїзду залила Україну, батько і брат Олени відступили, разом з українською армією, за кордони рідної держави й подалися на чужину. Олена залишилася з матір'ю в Києві, де довелось їм зазнати чимало злиднів. Щойно в 1922 році мати Олени вирішила виїхати з донею за кордон. Небезпечна подорож тривала цілий рік – серед труднощів, небезпек, під градом куль на кордоні пані Шовгенів з своєю дочкою продерлася через колючі засіки над річкою Збруч і добилася до польського міста Тарнів, де проживали її чоловік і син. З Тарнова родина Шовгенів виїхала до ЧехоСловаччини, до міста Подебрад, де в той час був великий осередок українського життя. У Празі й Подебрадах згуртувалося тоді багато українських інтелектуальних сил; були там науковці, письменники, колишні військовики та студенти з усіх українських земель.

Олена Шовгенів почала продовжувати свою науку, підготовляючись до матуральних іспитів з допомогою поета Леоніда Мосендза. Після матури вона поступила на історико-філологічний відділ Українського Педагогічного Інституту в Празі. В той час вона познайомилася з численними визначними українцями, між ними з поетом й письменниками, як Олександр Олесь, Євген Маланюк, Юрій Дараган, Максим Грива та ін. Українська спільнота в Чехо-Словаччині жила тоді свіжими спогадами про недавню боротьбу і надіями на швидке повернення на рідну землю зі зброєю в руках. Цими надіями перейнялася й Олена Шовгенів, одночасно в неї пробудився її поетичний талант.

Перебуваючи дуже часто в гурті української молоді, Олена Шовгенів пізнала, молодого ідеаліста, недавнього українського старшину Михайла Телігу і вийшла за нього заміж, У 1929 році, після смерті своєї матусі Олена виїхала з чоловіком до Варшави. Тут теж була велика колонія українських емігрантів, але життя було важке і молоде подружжя зазнало чимало горя.

У Варшаві Олена Теліга розгорнула жваву діяльність у культурній ділянці української еміграційної громади, а разом писала й друкувала свої поезії на сторінках львівського “Вісника”, що його видавав Дмитро Донцов. У Варшаві довелось Олені перебити трагедію Карпатської України, яка проголосила своє державне життя, у Варшаві Олена зазнала і великих переживань, коли німецькі літаки руйнували бомбами польську столицю, а згодом німці розпочали brutальний терор проти поконаного противника.

Після падіння Польщі Олена Теліга виїхала з своїм чоловіком до Кракова, де в той

час, коли західні землі України загарбали большевики, перебувала велика кількість українців, головно молоді з рядів ОУН. Революційна праця цієї організації полонила й Олену Телігу. В довгих розмовах, що їх вона вела з Степаном Ленкавським, видатним членом ОУН під проводом Степана Бандери, поетом О. Одъжичем та іншими, Олена Теліга завершила свій світогляд і вступила в лави ОУН. Її праця в революційній ОУН не тривала, одначе, довго: перед вибухом німецько-большевицької війни Олена Теліга відійшла від своїх перших друзів і приєдналася до членів з організації під проводом полк, Андрія Мельника. Але вона далі залишилася палкою українською патріоткою, борцем за волю рідного краю. У липні 1941 року Олена прибула до Львова, а звідтіля виїхала до Києва, що про нього мріяла весь час свого перебування на чужині,

В столиці України, яка тоді опинилася під німецько-гітлерівською окупацією, Олена Теліга розпочала організувати українські культурні й бойові сили до боротьби проти всякого ворога нашої Батьківщини. Вона очолила Спілку Українських Письменників і почала видавати літературний тижневик “Літаври”.

Не дивно, що жвава діяльність поетки, проголошувані нею ідеї українського націоналізму затурбували німецьку владу окупанта, який хотів зробити з України свою колонію. Виарештовуючи тисячі українських націоналістів, німецьке гестапо ув’язнило й Олену Телігу, разом із її чоловіком. Після важких катувань у тюрмі, 9-го лютого 1942 року німці розстріляли Олену Телігу перед мурами в’язниці. Разом із нею згинули: її чоловік, поет Ірлявський, письменник Кость Гупало, автор п’єси “Тріумф прокурора Дальського” та інші.

Олена Теліга згинула такою смертю, про яку мріяла в своїй поезії, пишучи:

**І в павутинні перехресних барв
Я палко мрію до самого рання,
Щоб Бог зіслав мені найбільший дар:
Гарячу смерть — не зимне умирання...**

Один німецький старшина, який був свідком, як умирала Олена Теліга, сказав зворушений: – “Я ще не бачив мужчини, щоб так героїчно гинув, як ця гарна жінка!”

З того понурого часу проминуло ось 25 років, розтліло в київській землі тіло цієї прекрасної жінки-борця, але душа її живе серед нас, збережена в її поезіях. Правда, літературна спадщина Олени Теліги не багата. Крім кількох статей, в яких відбилася бурхлива вдача поетки і її безкомпромісовість, є дві невеликі збірки поезій – “Душа на сторожі” і “Прапори духа”. З її лірики б’є, одначе, велика “життерадісність, якась сонячність, що проганяє хмари сірого життя, щоденної

буденщини людини. Так пристрасно кохати життя і так сміливо зректися його в ім'я ідеї могла тільки Олена Теліга, душа якої “вклонялася просторам і землі” за саму лише “світлу радість – жить”.

Але повна радість може бути не в самолюбному задоволенні одиниці. Найвищою радістю є тоді, коли відчуваєш і переживаєш її з іншими людьми, близькими тобі не тільки кров'ю, а й спільним походженням, спільнотою життя і його інтересів. До здобуття такої радості треба великих діл, праці для народу. Тому Олена Теліга прагнула таких великих подій, таких учинків, які вогнем блискавиць і гуркотом громів проганяли б ненависну сірину буднів, темряву неволі. Вона прагнула таких дій, що дозволили б їй самій і її народові “перейти полум'яні межі”, які відділяють теперішню жахливу дійсність українського національного життя від осяйної майбутности вільних уже поколінь.

До походу крізь ті “полум'яні межі” вона кликала всіх – чоловіків і жінок, бо знала, що одні одних доповнюють: чоловікам “носити треба меч”, а жінкам своєю великою вірою, посвятою, витривалістю та стійкістю треба дбати, щоб той меч не випав з рук борців. Вірш, у якому Олена Теліга висловила ці свої думки, повинен стати дороговказом для всіх українських молодих поколінь так довго, поки не зацвіте могутністю і силою та красою вільна Українська Держава. Бо в цьому вірші поетка точно накреслила завдання для жінок і мужчин. Їхня співпраця в боротьбі може дати бажані успіхи тільки тоді, коли і жінки і чоловіки виконуватимуть покладені на них, згідно з їхніми характерами, завдання.

Ось цей вірш:

**Не зірвуться слова, гартовані, як криця,
І у рупці перо не зміниться на спис.
Бо ми лише жінки. У нас душа — криниця,
З якої ви п'єте: змагайся і кріпись!
І ми їх даємо не у залізнім гимні,
У сріблі ніжних слів, у вірі в вашу міць.
Бо швидко прийде день і у завісі димній
Ви зникнете від нас, мов зграя вільних птиць.
Ще сальви не було, не заревли гармати,
Та ви вже на ногах! І їли в останній раз
Все, що дає життя іскристе і багате,
Мов медоносний сік збираємо для вас.
Гойдайте ж кличний дзвін! Крешіть вогонь із кремнів!
Ми ж, радістю життя вас напоївши вщерть -
Без металевих слів і без зітхань даремних
По ваших же слідах підемо хоч на смерть!**

Це своє приречення Олена Теліга сповнила з радістю, приєднавшись до незліченної кількості”- своїх друзів-мужчин і подруг-жінок, які “без металевих слів і без зітхань даремних” жили, боролися і склали своє життя, як пречисту жертву, на вівтарі Батьківщини.

ПРИМІТКА. Прочитати:

Дмитро Донцов: Поетка вогняних меж.

Торонто, 1953.

Олена Теліга: Душа на стороні. Вибір з поезій.

Видавництво “Культура”, 1946.

К. Гридень: Прапори духа.

Матеріяли До життєпису поетки. В-во “Сурма”, 1947.

ГАЛИНА СТОЛЯР

– Умерти за батьківщину є найбільшим героїзмом, – говорив мій дідусь і його розповіді робили на мене велике враження. Під його впливом я з дитинства формувалася на вірну дочку України...

Так скромно заявила Галя Столяр, одна з тих сотень прекрасних українських дівчат, які віддали для України своє молоде життя.

Галина Ярослава Столяр народилася 5-го березня 1917 року в священничій родині у Тернополі на золотистому Поділлі. Великий вплив на її виховання мав дідусь, отець Михайло Олексишин, парох села Суховоля біля містечка Броди. Довгими зимовими місяцями він оповідав своїм онукам про нашу Батьківщину, її історію, учив любити свою рідну мову і не послуговуватися в литгті мовою наших ворогів. З ідеями, прищепленими їй дідусем, Галя пішла в життя і ніколи не зрадила їх.

У Тернополі Галя закінчила народню школу й чотири гімназійні класи, згодом переїхала до Львова, де закінчила гімназію “Рідної Школи” з добрими оцінками. Перед самим кінцевим іспитом – матурою польська влада наказала усунути Галю зі школи за те, що вона збойкотувала шкільне свято на честь маршала Польщі Пілсудського. Одначе, завдяки старанням директора Гімназії Галя залишилася в школі й здала іспит.

Ще в рідному місті Тернополі Галя вступила в лави Пласту й Організації Українських Націоналістів, де з повною посвятою виконувала накладені на неї обов’язки. В Пласті вона з запалом займалася спортом, здобуваючи під час змагань у бігу срібну чашу. При тому вона вела дуже скромне життя, заощаджувала кожний гріш, відмовляючи собі навіть найконечніших речей, щоб ті заощадження віддати для потреб політичних в’язнів. З особливою пошаною вона ставилася до героїв, що полягли за волю України, її постійним завданням було піклуватися могилапи тих героїв, упорядковувати їх і проводити серед українського громадянства збірки на ту ціль. Ніжна й вражлива, Галя не раз мусіла переломлювати себе силою волі, якщо деякі люди відсилали її від порога свого дому, коли вона приходила до них із збірковим списком на потреби Товариства Охорони Воєнних Могил. Перемагаючи себе, Галя стискала в руці маленьку вервичку (чотки), яку постійно носила зі собою, і йшла до інших людей.

Закінчивши гімназійну науку, Галя Столяр намагалася вступити до університету, але п’ятикратні спроби не повелися. Польська поліція підозривала, що Галя належить до підпільної ОУН, тому робила на неї доноси до університетської влади. Тому Галя мусіла повернутися в рідні сторони, до села Суховолі й Бродів, де повністю посвятилася праці для народу. У Гродах вона вступила в члени товариств

“Смолоскип”, “Просвіта” і “Рідна Школа” і проявила в них велику діяльність. Не зважаючи на негоду – зимові сніговії чи літні бурі, вона точно приходила на сходи, брала участь у різних імпрезах, виступала з доповідями та деклямаціями. Своїм декляматорським хистом вона привернула увагу артиста українського театру Миколи Бенцяля і він хотів забрати її на сцену, але на це не погодилися батьки Галі. Одного разу, коли Галя продеклямувала псалом Шеаченка “І ти мене, милий Боже, навек забувася”, публіка так бурхливо висловила своє захоплення, що польська поліція покарала декляматорку грошового карою. А присутній на святі комісар поліції сказав, що “і в Києві таку деклямацію заборонили б”.

У 1940 році, за першої большевицької окупації західноукраїнських земель, Галя Столяр вступила до львівського університету на відділ україністики. При цьому вона продовжувала свою працю в ОУН, поки її, разом з іншими членами, не арештувало НКВД. У в’язниці Галя зазнала страшних мук, але нікого з своїх друзів не зрадила, ані не видала жодних організаційних таємниць. Уже під час першого допиту вона зімліла з болю, а тіло від побоїв так напухло, що одяга на ньому потріскала.

– Мене били від восьмої години ранку до четвертої після обіду, – оповідала вона пізніше. – Найбільше я боялася, щоб слідчий “Юрко” не виколов мені очей, як це він нахвалявся. Та я молилася до Матінки Божої і Вона врятувала мене.

Під час судового процесу у Львові, відомого, як “процес Проводу ОУН”, Галя Столяр виявила таку мужність, що здивувала навіть большевицьких суддів. На запитання прокурора, чи вона забила б і самого Сталіна, Галя спокійно відповіла:

– Якщо б це був наказ Організації, то так!

Засуджена на кару смерті, Галя сиділа, разом з іншими своїми подругами, в камері “смертників”, чекаючи на виконання вироку. Але большевицькі кати че спішилися вбивати українських героїнь. Натомість вони придумали інші муки: Галю і її подруг часто виводили вночі з камери на подвір’я і вдавали, що розстрілюють їх. Так повторилося десять разів. “Однієї ночі розстріляли з-поміж нас мою шкільну товаришку, Душку Ковалюк, – писала у своєму щоденнику Галя, – дочку священика з Скнилова. Нам світили тоді у вічі сильними червоними жарівками, але більше ніколи не виводили на розстріл...”

Виявилось, що большевики змінили кару кільканадцятьом засудженим на смерть і призначили їх на вивезення до концентраційних таборів. Між ними була й Галя Столяр. В’язнів вивезено до тюрми в Бердичеві на східноукраїнських землях. Тому, що поїзд ішов через Броди, “у Бродях вдалося мені викинути крізь вікно вагону коробочку з сірників, в якій бус список моїх товаришок, із зазначенням, куди ми їдемо, – оповідала пізніше на волі Галя. – Ця коробочка випадково

дісталася до рук моїх родичів”.

Засуджених у львівському процесі в'язнів большевики вивезли до Бердичева вже тоді, коли розпочалася німецько-большевицька війна в червні 1941 року. А тому, хоч в останню хвилину перед приходом німців до Бердичева енкаведисти підпалили тюрму, Галі Столяр і деяким іншим вдалося врятувати своє життя. Після довгої, важкої подорожі, зморена голодом і тортурами Галя несподівано появилася на подвір'ї приходства в Суховолі. Вістка про її повернення блискавкою рознеслася по довколишніх селах і селяни масово почали прибувати до Суховолі, щоб привітати ту, яка роками працювала над піднесенням їхньої освіти. Діти принесли квіти, кидаючи їх до ніг Галі, немов якійсь царівні. Але Галя не любила почестей, була дуже скромна, а свою працю і заслуги вважала тільки виконанням своїх обов'язків.

Кілька днів після прибуття до рідного дому, Галя знову почала продовжувати працю в читальні “Просвіти”, збираючи дівчат і підготовляючи їх до виступу на святі. А через тиждень зі Львова прибув до неї зв'язковий від Крайового провідника ОУН. Проголосивши відновлення української державности, Організація Українських Націоналістів потребувала всіх своїх членів, щоб вони продовжували розпочату справу. Галя Столяр прочитала записку, що її одержала від зв'язкового, й тільки посміхнулася: “Добре, перекажіть, що завтра приїду!” – сказала вона зв'язковому.

Сестра Галі згадує у своїх споминах, що після тих слів у хаті запанував смуток: мати почала плакати, а старому батькові, який сидів мовчки, тільки дві великі сльозини покотилися по обличчі. Але батьки не зупиняли своєї доні. Вони знали, що Батьківщина старша за них.

У Львові німці арештували Галю, одначе, в дорозі до страшної в'язниці при вулиці Лонцького їй пощастило втекти з рук гестапівців. Тоді Галя вирішила на деякий час покинути рідну землю. Вона виїхала до Мюнхену, щоб там студіювати дентистику. Та й тоді не покинула своєї підпільної праці. Вона гуртувала українських робітників, які працювали в Мюнхені, і вишколювала їх. Коли ж під час літніх ферій Галя Столяр повернулася до рідного дому, ОУН доручила їй пост зв'язкової між Німеччиною і Краєм. У той час організаційна мережа (сітка) в Німеччині була широко розгалужена і завданням Галі було тримати постійний контакт між членами ОУН на чужині й в Україні.

У жовтні 1942 року Галя Столяр знову від'їхала до Мюнхену. З Мюнхену вона подалася до Берліну, везучи з собою валізки з організаційними матеріялами. Вона залишила валізки на станції, у переховальні, а сама пішла на заповідану їй адресу. Одначе, там уже чатував на неї лютий ворог – Гестапівці. Німці провели в цілій

Німеччині великі арештування не тільки поіміж членами ОУН, а й серед широких мас українських робітників. В той час ув'язнено теж Крайового провідника ОУН на Німеччину, Володимира Федака – “Вову” та ряд інших визначних членів. По домах арештованих вони поробили засідки, чекаючи, чи не прийдуть туди інші члени ОУН. Таку засідку німці зробили і в домі пані Гайдар у Берліні, куди зайшла Галя Столяр. Галю арештовано й допити вів жорстокий гестапівський кат – Вірзінг.

“Покійна панна Галина дуже боялася за свої валізки, які залишила на станції, оповідала пізніше пані Гайдар, – Хвилювалася, щоб її мамця не пізнала речей, якщо поліція доставить їх до Суховолі. “Мушу вмерти, – казала Галя, – а зрадити ніяк не можу!”

І Галя Столяр не зрадила. Дарма, що безмилосердний катюга Вірзінг мучив її найжорстокішими тортурами – електричним струмом і побоями, Галя не виявила жодної таємниці, не зрадила своєї ідеї. “Убий, не здамся!” – як писала Леся Українка. Ці слова повторяла в душі, разом з молитвою до Матері Божої, Галина Ярослава Столяр, українська дівчина-героїня.

Пані Гайдар бачила, як 27-го грудня 1942 року замучену Галю німецькі посіпаки винесли з в'язничної камери. Де вони поділи її тіло – ніхто досі не знає. У руці замученої була міцно затиснена вервичка, що її не могли вирвати від неї найлютіші знущання.

Ніхто з нас не знає, де могила тієї, яка своє життя посвятила величній ідеї – службі Богові й Україні. Але в серцях наших живе і житиме пам'ять про українську дівчину, скромного члена ОУН, Галину Ярославу Столяр, яка на провесні свого життя, маючи всього 25 літ, відійшла з наших рядів. Ця свята пам'ять хай загірає і нас наслідувати Галю і віддати всі свої труди, а в потребі і життя для нашої Батьківщини – України.

ВІРА БАБЕНКО

У 1921 році на вулиці польського міста Тарнів появилася була молода дівчина, на обличчі якої видніли сліди великої втоми й далекої дороги. Ось вона зупинилася і розглянулася навколо, немов би шукала чогось. Невеличка на зріст, чорноока, з широкими дугами густих брів, одежею вона була схожа на сільську дівчину: у чоботях і козушку, голова пов'язана темнозеленою хусткою, з кошиком у руці, немов вийшла на базар. Роздивившись по кам'яницях міста, вона з полегшенням усміхнулася і попростувала до будинку, на брамі якого виднів напис українською мовою.

Увійшовши в кімнату, дівчина привіталася до чоловіка, що сидів за столиком, і спокійно сказала:

– Я до пана Головного Отамана...

Це була гімназійна учениця Віра Бабенко, висланиця української повстанської організації на Катеринославщині до уряду Української Народньої Республіки, очоленого Головним Отаманом Симоном Петлюрою, що перебував на еміграції.

Після того, коли московсько-більшевицькі війська окупували нашу Батьківщину й українська армія не мала змоги довше протиставитися їм, а відійшла на території зайняті поляками, уряд Української Народньої Республіки також виїхав поза кордони України й опинився у Тарнові. Одначе, боротьба проти напасників на українських землях не припинилася. Скрізь по Україні почали творитися повстанські відділи й загони, які збройно виступали проти большевиків. У Катеринославі над Дніпром (за української влади це місто звалось Січеслів, а тепер, за большевиків, Дніпропетрівське) теж створилася повстанська підпільна організація, до якої належала й Віра Бабенко, що оце прибула до Тарнова.

Видатний український маляр, учень Іллі Рєпіна, Юрій Магалецький, який у 1921 році був у Тарнові і зустрівся з Вірою Бабенко, коли вона прийшла від керівництва повстанської організації, залишив нам гарний спогад про цю дівчину-героїню.

“З розмови з Вірою Бабенко виявилось, – писав Магалецький, – що коли війська Української Народньої Республіки – УНР у 1918 році залишили Катеринославщину і вже не мали спроможности повернутися туди, там заснувалася повстанська організація під проводом лікаря доктора Галієва, що був з походження серб. До тієї організації вступила й Віра, прийнявши на себе ролю розвідниці. Від 1919 аж по 1921 рік організація українських повстанців з Катеринославщини не раз посилала від себе післанців до уряду УНР для налагодження з ним зв'язку, але ні один із них назад не вертався. А в 1921 році Віра сама виявила охоту піти як зв'язкова і

повернутися до Катеринослава. Почуваючи себе зобов'язаною послужити рідному краю та своїй організації, вона радо взялася за цю небезпечну справу. Далі свого села вона зроду не бувала, а поїзду й на очі не бачила, а тут довелося пройти приблизно тисячу кілометрів...”

Життєпис Віри Бабенко вияснює це дивне явище, що дівчина-гімназистка ніколи не виїжджала з свого села й “на очі не бачила поїзду”. Віра народилася 1900 року в сім'ї Івана Бабенка веселі Веселі Терни, Криворізького повіту на Катеринославщині. Коли ж їй минуло 8 років, вона пішла в сільську школу, разом із товаришем своїх дитячих забав Васильком, який пізніше, як юнак, став вояком української армії. У школі Віра виявила непересічні здібності, тож, коли в 1917 році мешканці села Веселі Терни заснували в себе середню школу-гімназію, Віра Бабенко, знову ж таки з своїм приятелем Васильком, перша записалася до неї. Тому вона й ніде не виїжджала з свого села.

Але часи були грізні й не пригожі для науки. Тоді якраз большевики захопили владу на Московщині й, міцно там засівши, намагалися розширити свій вплив на ті країни, які раніше були поневолені царською імперією. Незабаром московський комунізм, слідом за своєю агітацією, наслав в Україну збройні відділи, а згодом і військо, і з того часу Україна стала тереном жорстокої війни. Майже всі учителі Весело-Тернівської гімназії та учні вищих клас взяли зброю і стали на захист рідного краю. Всі вони вступили до українського війська й створили першу залогоу панцерного поїзду “Україна”, який добре дався взнаки ворогові й набув великої слави. На тому поїзді був і Василь, друг Віри Бабенко...

“Розмовляючи з Вірою і дивлячися на неї, – читаємо далі в спогаді Юрій Магалецького, – я просто дивувався, скільки в тієї дівчини відваги, сміливости й самопожертви. І все те так просто робилось, ніби то вона прийшла з сусіднього села, яких 3-4 кілометри, в гостину до знайомих, а не з такого далекого краю, та ще й в найнесприятливіших умовах.”

Коли по Україні вешталися озброєні банди гультяїв і різних злочинців, коли кожна місцева Че-Ка (большевицька поліція), що захотіла, те й робила, коли войовничий і переможний московсько-большевицький комунізм не знав міри для свого нахабства і вилловлював усіх, хоч трохи йому підозрілих людей, а то й інакше думаючих, і їх розстрілював, у цей час – каже Магалецький – дівчина іде в незнану далеку дорогу й несе зі собою документи від своєї організації, з якими, якщо б її спіймали, то не знали б, яких мук для неї придумати.

А все таки большевики придумали страшні муки для Віри Бабенко. Коли вона передала в канцелярії уряду УНР в Тарнові доручення від організації в Катеринославі й трохи відпочала з далекої дороги, знову повернулася на рідні

землі. За два місяці до Тарнова прийшли вістки, що відважна зв'язкоза щасливо добилася до своїх у Катеринославі.

Але через місяць прийшла тривожна й сумна вістка: большевицька поліція Че-Ка викриле повстанську організацію й спіймала 60 її членів, разом з Вірою Бабенко. Спійманих большевики розстріляли після великих тортур. Згинув і сам керманіч організації доктор Галієв. А Віру Бабенко довго мучили, бо большевики знали, що вона виконувала ролю розвідниці, ходила до уряду УНР, тому хотіли від неї дістати прізвища і всі організаційні таємниці. Кажуть, що муки, яких большевики завдали Вірі, були гірші за середньовічні торттури: з неї здирали шкіру, забивали під нігті голки, викололи очі й поламали та повідрізували пальці рук і ніг.

Одначе, смілива й завзята, дівчина, яка в своєму дитинстві так страшенно боялася гуски, коли хотіла погладити маленьке пухнасте гусеня, тепер виявила надзвичайну силу волі й витривалість. Вона весь час мовчала і не сказала ні словечка. Врешті московські катюги, не довідавшись-нічого, відрубали їй голову.

ОЛЬГА СУХЕЦЬКА

Її хресне ім'я було Ольга, але для друзів-воjakів з славної Української Повстанської Армії – УПА, серед яких вона жила й працювала, вона була “Марусею”. Народилася Ольга 1924 року в селі Панасівці, Залозецького району на західноукраїнських землях, в убогій сім'ї, і вже з ранніх літ вирізнялася між своїми товаришками бистрий розумом, небувалою працьовитістю та посвятою. Коли вона закінчила 7 клас народної школи, мусіла стати до важкої праці на селі, щоб допомагати своїм батькам, і ніколи було їй далі вчитися. Але Ольга нагромадила собі вдома цілу бібліотеку, щоб заспокоїти своє прагнення знання, тому освітою дорівнювала тим, які кінчали вищі школи.

Маючи 16 років життя, у 1940 р., Ольга стала в лави юнацтва ОУН і скоро привернула до себе увагу своїх друзів-зверхників, бо вибивалася понад рівень своїх подруг. Особливо впадала в вічі її відвага. Не зважаючи на небезпеку сперти, Ольга сміливо переносила летючки, літературу і зброю просто попід вікна гестапо та німецької поліції. Одного разу, під час вуличної контролі й ловлення людей на працю в Німеччині, Ольга Сухецька йшла на призначене їй місце зустрічі, маючи при собі три револьвери. Вдаючи безжурність, вона такою чарівною усмішкою обдарувала німецького поліциста, що той лише поклав їй на плече свою руку й пропустив далі, не намагаючись робити якоїнебудь ревізії. Бо чи міг він сподіватися, що дівчина з такими великими карими очима й свіжим, як у дитини, обличчям є небезпечною підпільницею?

У 1943 році Ольга Сухецька пройшла ґрунтовний санітарний курс і як санітарка розпочала працю в групі повстанців “Волинь”. Скоро їй прибране ім'я “Маруся” стало символом добродійності й опіки серед українських повстанців. Не було такого становища, такої небезпечної ситуації, щоб Ольга-Маруся злякалася нести допомогу пораненим. Під градом ворожих куль вона сама одна винесла з поля бою пораненого в обидві ноги командира одного підвідділу. А бували й інші випадки. Залишена в лісі біля кількох поранених повстанців, Ольга раптом побачила перед собою большевицьку стежу. Життя поранених і її власне залежало від тих коротких секунд вирішення, що його вона повинна була зробити. Та Маруся не даром славилася своєю рішучістю і бистротою. Заки большевики отямилися, що перед ними стоїть не звичайна дівчина, а смілива повстанка, – з її револьвера, що його Маруся постійно носила, впали цільні, керовані спокійною рукою, постріли» Поранені повстанці й Маруся були врятовані. Тож не один раз командири відділів з подивом покинували головами, признаючи, що Маруся вміє вийти з такого становища, в якому не один старий повстанець втратив би голову.

Ольга-Маруся була відома з того, що дорівнювала., а то й перевищувала чоловіків своєю відвагою і холоднокрівністю. Її нормальним заняттям було ходити під час бою по першій лінії огню і перев'язувати поранених таки на місці, не чекати, аж вони спливають кров'ю, чи заки їх санітарі перенесуть у безпечне місце.

Постать Марусі на коні, з розвіяним від швидкої їзди волоссям, з постійним усміхом на устах та добротою на обличчі, погляд її карих очей, які вмiли дивитися так якось тепло і по-материнськи, але й умiли бути холодними й блискучими, немов сталь – стала для українських повстанців якимсь чарівним талісманом. Якщо Маруся була біля них, вони мали глибоке переконання, що їм не може статися нічого лихого.

Просто надлюдську працю виконала Ольга Сухецька – “Маруся” в той час, коли 1944 року в Україні мінялися ворожі фронти; німці відступали, а насувалася нова большевицька орда. Тоді десятки поранених вояків УПА лежали в селянських клунях і криївках, тож Маруся день і ніч мусіла бути в дорозі, щоб усім їм принести допомогу, перев'язати їхні раки, сказати тепле, підбадьорююче слово чи оповісти про події на світі. На неї чекали поранені, як на ангела, бож довгий час зона була для тих вояків єдиним зв'язком з здоровими друзями і навколишнім світом.

У 1945 році Маруся повернулася з Волині на терен Галичини і далі виконувало, свої жертвні завдання санітарки. Аж прийшов день, який поклав край її важкому, багатому на пригоди й посвяту, життю української дівчини-революціонерки. 10-го лютого 1945 року повстанський відділ, при якому тоді Маруся виконувала свою працю, зустрівся з большевицьким військом у Збаражчині. Не зважаючи на те, що сили ворога були більші, відділ прийняв бій, використовуючи своє краще знання околиці та несподіваність свого удару. Бій закінчився перемогою наших повстанців, московський ворог відступив, залишаючи своїх убитих і поранених та деякі запаси зброї. Але повстанці понесли куди важчу втрату: під час перев'язування поранених на першій лінії бою, як це вона звичайно робила, Ольга-Паруся впала від ворожої кулі і не було нікого, хто б їй поміг. Рана була смертельна. Смілива дівчина заснула на руках своїх друзів-повстанців із спокійним, тихим усміхом на молодому обличчі, на провесні нового року, а на весні свого короткого, бо 20-річного життя.

ПРИМІТКА. Прочитати:

Степан Хрін: Крізь сміз зіліза. Спогади-хроніка 1944/45. В-во “До зброї”, Мюнхен, 1952.

Спомини чотового Островерха. Хроніка Тактичних відтинків УПА: “Лемко” і “Маківка” 1944-1948. В-во “До зброї”, Мюнхен, 1953.

ЛЕСЯ ГАЙДУКЕВИЧ

“... Незвичайно терпелива, мов мати, вона опікувалася мною, щоб я якнайскорше вилікувався, дівчина найкращих чеснот, характерна, ідейна і моральна... Багато вона вилікувала стрільців і я клоню перед її духом голову...”

Так писав у своїх спогадах – “Хроніці Тактичних відтинків УПА: “Лемко” і “Маківка” 1944-1948 рр.” чотовий Острроверх, бойовий співтовариш командира Хріна, про надрайонову фармацевтку УПА “Богданну” – “Зену”. На жаль, через воєнні події залишилося дуже мало даних про життя і працю та геройську смерть тієї, що в своєму приватному житті називалася Леся Гайдукевич.

Походила Леся – “Богданна” – “Зена” з села Риботич біля міста Перемишля над Сяном, на західньоукраїнських землях. Події другої світової війни наклали на неї важкі обов’язки. Бо Леся ще замолоду посвятилася на службу батьківщині, вступила в лави Організації Українських Націоналістів, а, маючи фармацевтичні студії, перейшла працювати до санітарної служби Української Повстанської Армії – УПА. Як фахівець, Леся швидко стала надрайоною фармацевткою і в безнастанній праці для добра інших виявила свою ідейність та велику жертвність.

Працюючи в надрайоні “Холодний Яр” (Перемищина), Леся була справжнім анголом-опікуном сотень поранених чи хворих вояків УПА і бойовиків ОУН. Терпелива, працююча, послідовна в своїх намаганнях, розумна й відважна, як пише про неї командир Хрін (“Крізь сміх заліза”, Мюнхен, 1952), Леся – “Богданна” – “Зена” “не раз у страшну заметіль, великими снігами, майже боса, сама одна, без жодної охорони, ішла кігьканадцять кілометрів, щоб зробити перев’язку чи масаж пораненому і зараз же далі йти в терен, до інших повстанців (стор. 95-96).”

Вилікувала вона й командира Степана Хріна, який 24-го жовтня 1944 року був важко поранений фосфоровими кулями в бою під ЛіщавоюГорішньою, Рани від тих куль – порвані б’ючки, подіравлені руки, кості – не хотіли гоїтися і була небезпека, що доведеться руки відрізати. Але завдяки цілорічному відданому піклуванню Лесі командир Хрін вилікувався.

Один епізод з того часу, коли німці відступали з українських земель, а на їхнє місце знову приходили большевки, добре характеризує сміливість і розважливість Лесі. Про це теж згадує командир Хрін у своїх спогадах (стор. 20-22).

Несподіваний прихід большевиків до одного села не дозволив командирові Хрінові та іншим воякам УПА відійти в ліс. Тому ком. Хрін зважився на одчайдушний

крок. Він зліз з горища клуні, де ночував, і пішов до хати господаря.

“Господар переляканий, вдає дурного, – пише ком. Хрін. – Господиня спокійна, всміхається, жартує. У хаті й Зена-Богданна. Тим часом капітан-політрук підходить по мене й питає документи. На це я відповів, що документів не маю...”

– А ета девушка откуда? – показує на Зену.

– Це моя дружина.

Але большевицький старшина не вірить. Він переходить до другої кімнати, де є Зена, і питає її, хто вона, звідкіля і чи має документи, Розважна дівчина жартами відтинає большевикові і на питання “чия” відповідає:

– Мамина і татова.

Коли ж большевик ще раз запитав “чия”, Зена знову сказала;

– Чоловікова. Ви не бачите, що він там сидить?

І Зена відразу звертається до господині, кажучи:

– Мамо (тим самим дає зрозуміти, щоб господиня прийняла її за дочку), дайте щось з’їсти командирові (большевицькому), бо вони голодні. ...”

Однак, большевицький політрук не хотів вірити, що Зена – Богданна є дочкою господарів хати. Тому він пішов до сусідів, щоб від них довідатися правди. Та господиня зразу зорієнтувалася і крикнула до Зони й ком. Хріна, немов до власних дітей:

– А, може, б ви забралися вже раз до роботи? Беріть перевесла та йдіть в’язати снопи, бо зерно вже сиплеться,

“Я – згадує командир Хрін – даю закурити большевикові, поза плечі вхопив під хатою перевесла й пішов у поле. Друг Зена зробила те саме і пішла в протилежний бік...”

А згодом господиня хати принесла до врятованих вояків УПА всю залишену в клуні зброю.

Суворе підпільне життя, повне не тільки небезпек і загрози смерті з рук ворога, а й нудьги і безнадії, не зламало Лесі з Коли ставало надто важко; вона заспокоювала себе піснею. Опис такого настрою дав ком. Хрін (стор. 34-36). Одного разу він з командиром Бурлакою вийшов з села Л., що його стрільці УПА називали “Піснею”, і подався до місцевості в якій перебувала Зена-Богданна.

“Вечором ми вирушили в дорогу. Раптом я почув спів з одної хати за потічком. Ми стали і слухаємо. Це співає Зена – Богданна, Вона, перетранспортувавши партизанську аптеку, замагазинувала її в криївках і на час переходу фронту пішла

до села Т. Тепер нудьгує сама без зв'язку. Сиділа тепер в одній бідній жінки, що прийняла її до себе, хоч сама не мала що їсти. Живилися тільки картоплею...”

Може, й тоді, у той квітневий день 1947 року, коли на підземну криївку-шпитальку в першому районі “Холодного Яру” наскочили польські й московські енкаведисти, Леся Гамдукевич – Зена-Богданна співала в душі свою улюблену пісню “Зелений гай, пахуче поле в тюрмі приснилися мені...” Але це була її остання, лебедина пісня. Для того, щоб не потрапити живою до рук жорстокого ворога, Леся розірвала себе гранатою. Разом з нею згинув теж фармацевт “Нехрист”, справжнє прізвище якого було Ярослав Совган.

ЛІНА КОСТЕНКО

Серед письменників, які живуть і творять у поневоленій Москвою Україні, півтори десятка років тону появилася була дуже цікава постать молодої поетки Ліни Костенко, тіори якої виявили великий, свіжий ліричний талант. Ці твори привернули до себе увагу не тільки широких кіл читачів, спрагнених нової, доброї поезії, а й збудили чудність большевицької критики, яка зразу добачида в творчості поетки небезпечні для комуністичного режиму і вчення прояви.

Народжена 19-го березня 1930 року в Ржищеві на Київщині, в сім'ї учителя, Ліна вже в 1936 році переїхала з своїми батьками до Києва, де закінчила середню школу, а згодом навчалася в київському Педагогічному Інституті. Дальші студії Ліни Костенко є добрим прикладом на те, як важко українській молоді добитися якогось кращого місця в житті, якщо вона студіює тільки в столиці України. Бл з 1952 року Ліна вже перебувала в Москві, де вчилася в Літературному Інституті, що його вона закінчила в 1956 році. Маєси велікий хист до поетичної творчости, Ліна на початку 1950-тих роїв друкувала свої твори в різних советських газетах, журналах і молодечих альманахах. У тих творах вона проявила нахил до Філософічних роздумувань, що разом з прекрасною оригінальною образністю вчшуканою риторією її віршів давало небувалу до тих часів насолоду для підсоветського читача. На сірому, одноманітному тлі віршів “соціалістичного реалізму”, що їх не писали, а радше робили і роблять різні поети, які прагнуть догодити комуністичній партії, поезії Ліни Костенко стали помітним явищем. Її збірки: “Проміння землі”, “Вітрила” та “Мандрівка серця”, які вийшли друком у 1957, 1958 та 1961 роках, швидко розійшлися, а одночасно накликали на авторку гострі напади з боку офіційної критики большевицького окупанта. Навіть такий вірш, як ось цей, що його подаємо, московська критика сприйняла, як “невірне спрямування” поетки:

**Птиці зелені
у пізню пору
спати злетілись
на жовту глицію
птиці зелені,
зелені птиці.
Крилами били,
пера губили,
голови сизі
низько хилили.
Пні навкруги -**

їхні родичі кровні.
Зрізи на пнях -
Наче місяць у повні...
Шо ж вам ще треба?
Маєте місяць.
Маєте небо.
Та на зорі
в золотаву пору
птиці зелені
рвонулись вгору.
Тільки злетіть
не змогли, не зуміли:
тісно було, переплутались крила.

У рядках цієї поезії, яка має в собі глибоку символіку, большевицька критика побачила, що українська письменницька молодь не хоче задовольнятися ні “місяцем” у вигляді зрізів на пнях, ні “небом” комуністичного “раю”, а прагне злетіти вгору, творити справжню поезію, не вірші на замовлення, жити вільним життям, таким, як живе молодь інших народів. Топу й не дивно, що Ліна Костенко не могла більше друкувати своїх творів у підсоветській пресі.

Минулого року її прізвище зникло з складу співпрацівників редакції київського журналу, а її поезії вже довгий час не друкуються і навіть під час промов різних представників літератури в Україні не згадується її ім'я. Причина цього: лід час процесу проти діячів української культури у Львові Ліна висловила своє співчуття і після засуду підсудних подала їм китицю квітів. Тепер Ліна Костенко не дістає жодної праці і приречена на голодову смерть, бо не може заробити на прожиток,

Большевики не можуть примусити до послуху таку людину, як Ліна Костенко, яка “широко дивиться на світ”, пізнала московську облуду й неправду і сміливо зважується сказати Ти правду:

На світі можна жить без еталонів,
по різному дивитися на світ -
широкими очима,
з-під долоні,
крізь пальці,
у квартиру,
З-за воріт.
Від того світ не зміниться ні трохи.
А все залежить від людських зіниць:
в широких відобразиться епоха,
у звужених — збіговисько дрібниць.

Ліна Костенко, прекрасна, обдарована великим талантом поетка мусить мовчати. Але напевно в її душі лунають голосні слова, “правдиві, як Господа слово”, – як казав Шевченко. Бо й “неситий не скує душі живої”. І московські окупанти України не знищать того, що горить у душах української свободолюбної попліді.

500 БЕЗІМЕННИХ

Їхніх імен ми не знаємо і, либонь, не знатимемо аж до того часу, поки не розвалиться московська тюрма народів і не відкриються тасмні архіви большевицької поліції та адміністрації страшних сибірських концентраційних таборів. Але знаємо, що їх було 500 – дівчат-підлітків, їхніх старших трохи подруг і молодих жінок, і що вони були українками з усіх земель нашої Батьківщини, які разом з жінками литовського народу, сміливо вийшли напроти большевицьких танків, щоб зупинити їх – своїми молодими тілами. Їхнє збірне ім'я – 500 героїнь з Кінгіру.

На початку 1954 року у вільному світі появилися звідомлення про те, що в большевицькому концентраційному таборі над Льодовим океаном – Воркуті вибух страйк в'язнів, який був частиною цілої хвилі подібних страйків і навіть повстань. Один із тих повстань було повстання у спеціальному, з загостреним режимом, таборі число 392 і 393 в місцевості Кінгір, віддаленій за 500 кілометрів від Караганди в центральній Азії. Кінгірське повстання, яке вибухло 15-го травня 1954 року, здушили большевики танками, щойно за сорок днів, при кінці червня того ж року. Німецькі поворотці, які сиділи в кінгірському таборі, так оповідали про вибух і придушення повстання.

День 15-го травня був якраз неділею. Це був гарний день. Літо прийшло на зміну зими, бо в Кінгірі немає ні весни, ні осени. Вітер не був морозний і за кілька днів настала спека.

Тієї ж неділі у другому “лагерному пункті” влаштовувано концерт і деяка частина в'язнів, головно кримінальні злочинці, що їх у квітні привезено до табору, вирішили послухати співу своїх спів'язнів на концерті. Вони відкрутили в таборівій лікарні велику залізну руру і нею розбили замуровану в мурі браму на подзір'я другого таборового пункту. Опісля вони почали розбивати мур в'язничного подвір'я і таким способом звільнили 400 людей, що сиділи в таборівій в'язниці. На допомогу кинулися інші в'язні-українці, розбили браму, що вела до господарського відділу табору, та знищили високий на вісім метрів мур, який замикав жіночий, табір. За не цілу годину мур був розвалений і 3.500 жінок-в'язнів були разом з своїми друзями неволі в одній зоні.

Проминула ніч і один день. В'язні прогнали з табору емведівських (поліційних) старшин і раділи перемогою. Але розбити браму табору й вийти з нього вони ще не могли.

Була третя година ночі з понеділка па вівторок, – оповідали поворотці, – ніхто не

спав у таборі, тому всі почули марш кроків, які несподівано і в один час залунали від усіх трьох таборових брам. Це йшли відділи МГБ (міністерства державної безпеки). Вояки були п'яні і почали стріляти та багнетами проганяти в'язнів. Над ранком військо прогнало в'язнів з тієї частини табору, де були господарські запаси. Це тієї самої ночі управа табору забрала всіх поранених і 70 забитих в'язнів, бо хотіла замести сліди свого злочину. Без дозволу з Москви управа табору не спіла висилати військо до табору й вбивати людей. Про це в'язні знали, а тому почали домагатися полегш і покарання винувників, проголосивши страйк, Большевицькі старшини намовляли їх не кидати праці, а повернутися до неї і врочисто запевнили, що до табору прийде адвокат чи прокурор і вислухає всі домагання в'язнів. Після трьох днів в'язні пішли до праці, а тип часом таборова влада вислала до табору військо, яке поспішно знову поставило мури й вежі для вартових з скорострілами, замурувало жіночий табір і зміцнило сторожу. Коли в'язні повернулися з праці, їх повідомлено, що вартові на вишках дістали наказ стріляти без попередження до кожного, хто наблизиться до дротів. А вже годину після цього повідомлення – якраз смерклося – залунала нагло з жіночого відділу українська бойова пісня: “Ми, українські партизани, рушаєм лавами у бій...” І зразу з усіх боків в'язні кинулися на таборові загорожі. Це був грізний образ. Територію табору освітлено ракетами, з вартівничик будок відізналися скоростріли. Але загороди рознесено в одну хвилину й знову табір був по єднаній.

Та тріумф в'язнів довго не тривав. До табору ввійшли відділи МГБ і знову повторилася масакра, як у днях 6-го і 7-го травня. Тоді вбито понад сто чоловіків і жінок. Одначе, інші не піддалися...

В'язні створили спеціальну комісію, яка складалася з представників 14 народів, Між ними й була також одна жінка, яка сиділа в таборі від 1937 року. Комісія випрацювала насамперед 16 домагань до большевицької влади, жадаючи звільнення з табору малолітніх та інвалідів, восьмигодинного дня праці, заробітної платні, усунення ґрат з вікон і дверей таборових бараків та ін. Пізніше комісія проголосила загальний страйк – в'язні не пішли до праці, і наказала розвалити внутрішні мури в таборі. Всі большевицькі вартові й старшини повтікали до своїх приміщень поза табором, навіть не стрілявши ні разу до в'язнів.

На переговори з таборовою комісією прийшли два високі московсько-большевицькі достойники й обіцяли, що передадуть до Москви домагання таборовиків. Коли ж в'язні рішучо заявили, що вонт так довго не повернуться до праці, поки не будуть поладнані їхні домагання, таборова влада стягнула з цілого Казахстану, в якому є Кінгір, свої спеціальні відділи війська й оточила ними табір потрійним перснем. Але вояки стояли на місці і не нападали на табір, поки з Москви не дістали на це дозволу. Таке облога табору тривала сорок днів.

Після переговорів уся влада в таборі була в руках таборової комісії. Кожний барак мав свого коменданта, господарську зону табору берегли в'язні, які дбали також про те, щоб розподіл харчів був справедливий. Пізніше, коли запаси харчів зменшилися, всі в'язні добровільно погодилися на менші приділи. В таборовій крамничці далі йшли торги і кожного вечора до табору приходила вільна касієрка, щоб обрахувати касу і забрати з собою уторговані гроші. На подвір'ї табору завжди відбувалися Богослуження, що їх правили православні й католицькі священники-в'язні. Навіть “свідки Єгови” дістали окремий барак на свої молитовні зібрання.

Жінки-в'язні, як могли, прикрашували табір, шили прапори, що їх вивішено на дахах їдалень усіх трьох таборів. Для зазначення смутку й жалоби по вбитих друзях, прапори були обшиті широкими чорними стяжками. Як у всіх большевицьких концентраційних таборах, теж у Кінгірі були так звані “радіоточки”, себто невеликі приймачі-голосники.

Кожного дня большевицька влада поширювалг через ті голосники свою пропаганду, намовляючи в'язнів перервати страйк і йти до праці. Але в'язні криками відповідали на ті наловлювання.

Знаючи, що большевики спробують силою зламати страйк, таборове комісія, серед членів якої був українець Анатоль Задорожний, наказала в'язням озброюватися, хто чим може. Тому ковалі день і ніч кували в таборових кузнях ножі й своєрідні списи з віконних ґрат, жінки робили “гранати” з пляшок, наповнюючи їх бензиною або різними хемікаліями з таборової лябораторії. Для того, щоб звернутися за допомогою до Міжнароднього Червоного Хрестса, деякі в'язні почали будувати надавчий радіоапарат. До того вони використали частини рентгенівського апарату з лікарні та інші медичні приладдя й змайстрували такий апарат, яким безнастанно надавали заклики до вільного світу різними європейськими мовами: англійською, французькою і т.п. Правда, апарат був слабкий, але його передачі було чути в Караганді й столиці Казахстану – Алма-Аті.

Тим часом емведисти почали виселювати мешканців міста Кінгір, розсіваючи неправдиві вістки, що в'язні-повстанці хочуть нібито висадити ціле місто в повітря. Але міщани співчували з в'язнями і перестерегли їх, щоб були обережні, бо чекісти хочуть розпочати наступ.

Була, може, третя година ранку 26-го червня 1954 року, як з усіх сторожевих веж довкола табору з голосників почувся голосний наказ: “Увага, увага! До табору вмаршовують військові відділи. Наказую всім покинути бараки ! “

Заледве пролунали ці слова, як над табором спалахнуло яскраве світло. З-поза мурів вистрілили в небо сотні й тисячі ракет. В їхньому світлі докладно видно, як

через таборів ворота величезною потворою просувається танк.

Сім большевицьких танків типу “Т-73” і дві тисячі важко озброєних чекістів заатакували табір. Почалася нерівна боротьба. В’язні з другого й третього бараку боронилися завзято, кидаючи на ворога каміння і пляшки з вибуховими матеріалами, але сили були нерівні.

У маленькій кімнаті другого бараку в жіночому таборі, куди невтаємниченим не вільно було заходити, знаходився надавчий радіоапарат в’язнів-повстанців. Коли радист почув, що до бараків наближаються танки, вік перерізав собі жили на руках, але не переставав надавати в етер слова: “*SOS! SOS! – рятуйте наші душі!*” Але ніхто не спішив на порятунок хоробрим. А боротьба продовжувалася. Вже не стало пляшок з бензином, не вистачило навіть каміння.

Приблизно о сьомій годині ранку, коли весь табір перетворився в одне пекло, сповнене криків і стогонів поранених та гуку гарматних пострілів з танків, п’ятсот українських дівчат і жінок з другого бараку жіночого табору взяли за руки і вийшли напроти ворога. Всі вони були зодягнені в старенькі вишиті сорочки, зберігані, як святощі, ішли гордо, з підносеними головами.

“Нам заперло віддих, – признав німецький поворотець, який був свідком кінгівського повстання. – Ми думали, що танки зупиняться перед рядом цих жінок. Але вони не зменшили швидкості й один за одним переїхали живу фалянку. Шум моторів змішувався з криками вмираючих. Одночасно емведисти кинулися до бараків, стріляючи кожного зустрічного...”

Кривава різня тривала до 8,30 ранку. Тих, що залишилися живими, большевики вислали до ще гіршого табору в Колимі. Між вивезеними було 600 українок, які відновилися покоритись перед ворогом і піти до праці.

Не довіряючи силі своїх опричників і танків, московські висланці, генерали Бичков і Долгіч, які керували придушенням кінгівського повстання, стягнули також бойові літаки. За словами очевидців, довкола табору на полях стояла ціла ескадра емведівських бомбовиків, сіро-зелені машини типу Даглес, приготовані до бою.

Але проти героїзму нескорених не допоможуть ані танки, ані гармати, ні літаки.

ПОАЗБУЧНИЙ ПЕРЕГЛЯД

АЛЧЕВСЬКА ХРИСТИНА

Суспільно-громадська діячка, педагог (народилася 1843, померла 1920 р.) Мама поетки Христі Алчевської. Своїми засобами заклала в Харкові жіночу Недільну Школу, яка офіційно була відкрита 1870 року й протривала приблизно 50 років. Алчевська залишила, з своєї творчости бібліографічний збірник, а також ряд методичних праць на теми виховання дорослих.

АНДІЄВСЬКА ЕММА

Поетка сюрреалістичного напрямку. Народилася 1931 року в Донецьку на Україні, студії закінчила в Німеччині, тепер перебуває в ЗДА, частково в Мюнхені. Першу збірку своїх поезій вона видала, маючи 20 років життя. Пізніше вийшли друком такі збірки; “Народження ідола”, “Кути опостінь”, “Первні”, прози: “Подорожі”, “Тигри” і “Джалапіта”. У своїх творах Андієвська захоплюється навколишнім реальним світом.

АНТОНОВИЧ КАТЕРИНА

Малярка, дружина Дмитра, історика мистецтва й театру, відомого політичного діяча, одного з засновників Революційної Української Партії – РУП. Виставки її мистецьких творів були в Харкові й Києві, Празі, Берліні, Римі й Вінніпезі. Крім малярства, вона вела громадську й педагогічну працю в Україні – Харкові й Києві і на чужині – в Празі. Сьогодні живе в Канаді.

БАЖАНСЬКА ОЛЬГА

За чоловіком ОЗАРКЕВИЧ, була видатною суспільно-громадською діячкою в Галичині в минулому сторіччі (народилася 1866, померла 1906 р.), першою на західноукраїнських землях професійною піаністкою, однією з засновників музичного товариства “Боян” у Львові; авторкою різних оповідань та віршів й співробітницею жіночого журналу “Перший вінок”.

БАРВІНОК ГАННА

Це приbrane прізвище (псевдонім) ОЛЕКСАНДРИ БІЛОЗЕРСЬКОЇ-КУЛІШ, дружини письменника Пантелеймона Куліша. Вона є авторкою низки оповідань з народнього життя, як “Восени літо”, “Хатне лихо” та ін. У 1902 р. видано збірку її оповідань під наголовком “Оповідання з народніх уст”. Народилася Ганна Барвінок 1828, померла 1911 року.

БЕК МАРІЯ

Визначна суспільна діячка в ЗДА, народжена 1908 р. Студіювала на західноукраїнських землях, правничий факультет закінчила в Америці, досягаючи професію адвоката. Вона є першою жінкою, що стала радною міста Дітройту. Як добрий промовець, Парія Бек у своїй праці досягає великі успіхи й з'єднує собі людей. Під час світової виставки 1933 р. в Чікаго вона була головою українського відділу; щиро опікується мистецтвом і взагалі культурним життям українців в ЗДА, призначаючи літературні нагороди для жінок-письменниць.

БІЛЯНСЬКА ІРИНА

Відома в Галичині писанчарка, родом з Сокальщини, де прийшла на світ 1899 року. У цьому мистецтві вона створила свій власний стиль і школу; її писанка відзначаються багатством кольорів і новими композиційними засобами, як сполукою геометричних орнаментів з рослинними.

ВИННИКІВ НАТАЛІЯ

Зв'язкова Організації Українських Націоналістів – ОУН, у 1941 р. засуджена більшовиками на смерть під час великого процесу проти 59 провідних українських націоналістів. Згодом кара смерті була замінена на кару довгорічного ув'язнення, току під час німецько-московської війни Наталя могла вийти на волю. Після виходу з тюрми вона знову повернулася до праці в ОУН. Згинула 1942 року в Києві від куль німецького гестапо, маючи всього 22-ий рік життя.

ВИШНЕВЕЦЬКА РАЇНА

Ще звана МОГИЛЯНКА, була визначною українською меценаткою-опікункою монастирів у 17-му сторіччі (народилася 1589, померла 1619 року), дочка молдавського господаря Яреми (себто володаря Молдавії), а сестра в других київського митрополита Петра Могилы. Своїми грішми вона уфундувала в Україні

багато монастирів, як прилуцький, густинський, ладинський і лубенський,

ВІКОНСЬКА ДАРІЯ

Справжнє прізвище ФЕДОРОВИЧ-МАЛИЦЬКА ІВАННА, була письменницею і літературним критиком. Народилася на західноукраїнських землях 1893 року, померла в 1945 р. Її твори: “Райська яблінка”, “Дж. Джойс. Тайна його мистецького обличчя”, “За силу і перемогу” були помітною появою в українській літературі 30-тих років.

ВОВЧОК МАРКО

Прибране прізвище МАРІЇ ВІЛНІСЬКОЇ-МАРКОВИЧ, видатної української письменниці, що її дуже високо оцінював Тарас Шевченко, її твори, переважно оповідання, що їх вона писала прекрасною літературною мовою, порушували тематику незавидного життя українських кріпаків; твір “Маруся” був свого часу дуже популярний у французькому перекладі. Народилася вона 1834 року в Орловській губернії, але вчилася в Харкові, згодом, вийшовши заміж за О. Марковича, довгий час жила в Україні, пізніше за кордоном – у Німеччині, Швейцарії і найдовше у Франції. Померла 1907 року в Нальчику на Кавказі. Твори Марковичевої мали великий вплив на дальший розвиток української літератури минулого сторіччя.

ГАЛЄЧКО СОФІЯ

Хорунжий Українських Січових Стрільців – УСС, в ряди яких вона вступила студенткою у 1914 році, маючи 23 роки життя. (Народилася вона 1891 року, згинула 1918). За відвагу в боях на Маківці і на Лисоні одержала військові відзначення.

ГРИНЕВИЧ КАТРЯ

Письменниця і суспільна діячка (народилася 1875, померла 1947 р. в Німеччині на еміграції). На розвиток її творчості мали вплив Іван Франко, Василь Стефаник і Богдан Лепкий, за спонукою якого вона почала вивчати українську мову, бо до того часу вона знала тільки польську, живучи на польських землях. Визначніші твори Катрі Гриневичевої: “Легенди й оповідання”, повість “Непоборні”, історичні романи з часів князя Романа Галицького “Шестикрилець” і “Шоломи в сонці” – здобули тривке місце для письменниці в українській літературі.

ГРІНЧЕНКО МАРІЯ

Дружина письменника Бориса Грінченка і його помічниця в громадській, етнографічній і лексикографічній праці, авторка популярних книжок і перекладачка з чужих мов. Її переклади творів Ібсена, Метерлінка, Зудермана, Марка Твейна, Андерсона, Амічіса, Бічер-Стов, Гольдоні та інших збагатили українську перекладну літературу. Свої оригінальні твори Марія Грінченко часто підписувала псевдонімом М. Загірня. Народилася вона 1863, а померла 1528 року.

ГРІНЧЕНКО НАСТЯ

Дочка Марії і Бориса, вихована в патріотичному домі батьків, усе своє, на жаль, коротке життя (народилася 1884, а померла 1909 р., себто, маючи 25 років) посвятила на службу українському народові. Була вона членом Революційної Української Партії – РУП, а від 1903 до 1905 р. працювала серед української жіночої молоді. Одна подія характеризує сміливість і революційний, дух Насті: перебуваючи деякий час у Львові, вона з поворотом на східні землі України забрала не тільки всякі українські видання, а й револьвер, що його заховала в своїй високій, за тодішньою модою, фризурі. Бож наближалася революція 1905 року й зброя була потрібна. В той час Настя Грінченко віддано працювала серед робітництва в Києві, Полтаві й Лубнях.

ГУЛЕВИЧІВНА ГАЛЬШКА

(Єлисавета) київська шляхтянка, дружина мозирського маршалка Степана Лозки, 1615 року вона пожертвувала свій двір і садибу на Подолі в Києві для заснування там монастиря і школи. Богоявленське Братство побудувало монастир і школу при ньому, яка стала, основою пізнішої Києво-Могилянської Академії.

ГУМЕННА ДОКІЯ

Сучасна українська письменниця, яка живе в ЗДА, написала вона повісті: “Куркульська вілія”, чотиритомовий роман “Діти Чумацького шляху”, психологічну повість “Мама” та створену на археологічних даних повість з часів трипільської культури “Велике Цабе”. Гуменна є також авторкою ряду нарисів і репортажів, які вийшли збірником п.н. “Багато неба”. Народилася вона на Київщині 1904 року, а перші свої твори, за які зазнала чимало переслідувань з боку большевицької влади, почала друкувати, як двадцятьрічна дівчина.

ДМИТЕРКО ГАННА

(За чоловіком РАТИЧ) народилася 1893 року в Галичині. У 1914 Р. вона вступила до бойової Формациї УСС, де скоро стала десятником, беручи участь у боях під Лисовичами й над Стрипою, пізніше вона була при Українській Галицькій Армії – УГА. Тепер живе в ЗДА.

ДНІПРОВА ЧАЙКА

Це псевдонім письменниці ЛЮДМИЛИ БЕРЕЗИНОЇ-ВАСИЛЕВСЬКОЇ, яка народилася на Херсонщині 1861 року (померла 1927 р.). Свою літературну діяльність вона почала 1884 р., збагачуючи нашу літературу реалістичними оповіданнями з життя селянства та інтелігенції, а зокрема низкою мініатюр, які стали справжніми скарбами нашого письменства, (“Морські малюнки”, “Шпаки”, “Самоцвіти”). Крім того, вона створила лібретта (тексти) до дитячих опер М. Лисенка: “Пан Коцький”, “Зимова краля”, а також “Коза Дереза”.

ДОБРОВОЛЬСЬКА ОЛІМПІЯ

Драматична акторка, режисер і педагог, народилася 1895 року в Одесі, живе в ЗДА. Грала в театрах: “Молодий Театр”, “Ім. Івана Франка”, “Березіль” у Києві, Харкові та в Львівському Оперовому Театрі. На чужині працює як режисер і педагог в Українському Театральному Ансамблі, в Музичному Інституті в Нью-Йорку.

ДОЛЬНИЦЬКА МАРІЯ

(За чоловіком НЕДБАЛЬ) малярка, народилася на західноукраїнських землях у 1894 році. Є вона визначна емальєрка, має власну майстерню емалі у Відні й зробила ряд винаходів, модернізуючи техніку цього мистецтва. Дольницька виставляла свої твори в ЗДА, Австрії, Німеччині, Італії, Швейцарії, Швеції, Голляндії, Англії, здобуваючи дуже високу оцінку мистецької критики.

ЄВПРАКСІЯ-ЗОЯ

Онука князя Володимира Мономаха, дочка його сина Мстислава, яка народилася 1108 р. *Уже* з дитинства вона виявляла зацікавлення до народної медицини, особливо до цілющих трав і коренів, тому згодом почала вивчати ці рослини й лікувала хворих. За це український народ назвав її “Добродією”. У 1122 р. вона вийшла заміж за візантійського царя Олексія Комнена й прийняла ім’я “цариці Зої”. Померла Євпраксія в похилому віці, приблизно 1180 року. Наприкінці 19-го

віку один український вчений знайшов у бібліотеці Льоренцо М'єдичі у Фльоренції рукопис, написаний грецькою мовою, який виявився твором княжни Євпраксії про хвороби і їх лікування. Цариця Євпраксія-Зоя подала у тому рукописі вказівки про гігієну людського тіла, про хвороби серця, шлунка, уст і т.п. і деякі її повчання та поради повністю відповідають вимогам сучасної медицини.

ЖУРБА ГАЛИНА

Прибране прізвище ДОМБРОВСЬКОЇ Г., письменниці, яка народилася 1888 р. на Поділлі. Перша збірка її оповідань вийшла 1909 р. п.н, “З життя”. Більші повісті Галини Журби: “Зорі світ заповідають”, “Революція йде”, “Доктор “Качйоні” та повість-спогади “Далекий світ”. Живе в ЗДА,

ЗАБІЛА НАТАЛІЯ

Поетка родом з Петербургу (народилася там 1903 року), живе в Україні, Спершу її твори мали модерністичний напрямок, але під тиском большевицької влади вона мусила його закинути. Від 1930-тих років Забіла перейшла на відтинок дитячої літератури і на ньому працює досі. Вибрані твори для дітей мають назву “Під ясным сонцем”. Поетка зробила також цінний переклад “Слова о полку Ігореві” на теперішню українську мову. Багато її поезій передруковуються в українських дитячих виданнях на чужині.

ЗАВІСНА ОЛЕНА

Дружина сотника козацьких військ, славна з оборони перед поляками міста й замку Буші. У 1654 р. під час війни гетьмана Хмельницького проти Польщі, польське військо великими силами оточило місто Бушу на Поділлі й намагалося його здобути. Коли сотник Завісний, який керував обороною, поляг, на його місце стала дружина Олена. Переважаючих сил ворога не могли оборонці стримати, топу сотничиха підпалила порох у льохах і зірвала замок у повітря, щоб не віддати ні його, ні себе до рук поляків. Про цю оборону написав гарну повість “Облога Буші” письменник Михайло Старицький.

ЗАКРЕВСЬКА ГАННА

Уроджена СІРЕНКО, видатний геолог, колишній професор високих шкіл Києва та керівник катедри геології, дала ряд цінних наукових праць з своєї ділянки праці. Закревська – це перша жінка-українка, яка є професором і доктором геологічних наук. Народилася вона 1890 року, живе в ЗДА.

ЗАРИЦЬКА КАТРУСЯ

Провідний член ОУН, дочка професора гімназії Мирона, народилася 1914 року у Львові. Відома з процесу 1935 року у Варшаві проти Степана Бандери й ін. Під час другої світової війни вона працювала в УПА. Зарицька довгі роки просиділа в польських і большевицьких тюрмах, тепер перебуває на засланні, у Сибірі.

КАРАНОВИЧ-ГОРДИНСЬКА ДАРІЯ

Відома сучасна концертна піяністка (народилася 1908 р. в Галичині), яка концертувала на сценах Відня, Берліну та інших європейських столиць. Тепер працює як педагог у ЗДА.

КОВАЛЕНКО ЛЮДМИЛА

Це літературне псевдо дружини знищеного большевиками письменника М. ІВЧЕНКА, яка є письменницею і громадською діячкою. У 1941 році Людмила Коваленко зорганізувала Український Червоний Хрест у Києві. Видатніші її літературні твори: “У часі й просторі”, фантастичний роман “Рік 2245”, збірка оповідань на релігійні теми “Віта нова” (Нове життя) і “Давні дні”. Останнім часом письменниця закінчила працю над трилогією “Наша, не своя земля”. Крім оригінальної творчості, Людмила Коваленко дала чимало перекладів з чужих мов, головно французької. Народилася вона 1898 року. З 1950 р. живе в ЗДА.

КОНОНЕНКО ХАРИТЯ

Громадська діячка в 30-ті роки, родом з Полтавщини (народилася 1900 р.), дуже активна в жіночому русі на еміграції після першої світової війни в Чехо-Словаччині й у Галичині, де організувала Секції Сільських Господинь при товаристві “Сільський Господар”. У 1942 р. її замордувала німецька поліція – гестапо у тюрмі в Рівному на Волині.

КРУШЕЛЬНИЦЬКА СОЛОМІЯ

Світової слави співачка, драматичне сопрано, народилася 1873 року в родині священника в Буцацькому повіті. Музичну консерваторію закінчила вона у Львові, пізніше студіювала в Італії (Міляно) і Відні. У 1893 р. перший раз виступила на сцені Львівської опери, а два роки пізніше виступала в усіх великих оперових театрах Європи й Південної Америки. Коли 17-го лютого 1904 р. в Римі перший раз поставлено оперу Пуччіні “Мадам Батерфляй” (“Чіо-Чіо-Сан”), ця опера не мала

успіху і її зразу знято з дальшого репертуару. Врятувала цей твір наша співачка Крушельницька, яка виступила в ролі пані Батерфляй 28-го травня того року в Брешії (Італія), Публіка була захоплена співачкою і твором Пуччіні. З того часу цей твір не сходить з світових сцен. Соломія Крушельницька виконувала також українські народні пісні під власний акомпаньямент. Повернувшись з широкого світу до рідного краю, Крушельницька від 1945 р. до самої своєї смерті у 1952 р. була професором консерваторії ім. М. Лисенка у Львові. Недавно в Україні віднайдено кілька платівок, на яких є награні українські пісні у виконанні Соломії Крушельницької. Можливо, що й тут в Америці старі українські поселенці ще зберегли подібні платівки з чудовими піснями нашої славної співачки.

КУЛЬЧИЦЬКА ОЛЕНА

Малярка-графік, професор книжкової графіки та член-кореспондент Академії Архітектури в Підсоветській Україні, Народилася Олена Кульчицька 1877 року на західноукраїнських землях, померла на 90-му році життя у 1967 р. У Львові. Мистецьку освіту вона здобула у Львові і Відні, а свої малярські твори виставляло у Львові; Кракові, Варшаві, Познані, Києві, Полтаві, Відні, Берліні, Празі та в інших містах. Вона створила великі цикли образів різні технікою і тематикою: “Страсті Христові”, “З війни”, краєвиди, портрети українських письменників, князів, ілюстрації до книжок тощо. Останнім часом появився її “Альбом акварелей та ліногравюр”, а також альбом народнього одягу на західноукраїнських землях. Разом із своєю сестрою Ольгою, Олена Кульчицька проектувала й виробляла, килими, взоровані на народніх зразках. Вони випрацювали проекти понад 80 килимів.

ЛІВИЦЬКА-ХОЛОДНА НАТАЛЯ

Поетка, дочка покійного президента УНР-и Андрія, народилася 1902 року на Полтавщині, студіювала у Варшаві й Празі, її поезії друкувалися в “Літературно-Науковій іу Віснику”, а згодом “Віснику”, що його видавав у Львові д-р Дмитро Донцов, та в інших українських журналах. Збірки її поезій: “Вогонь і попіл”, “Сіп літер”, які вийшли в 1934 і 1937 рр. Крім того, Наталя Лівицька-Холодна написала життєпис Шевченка для молоді п.н. “Шлях велетня”, робила переклади з французької й італійської мови. Живе вона в ЗДА.

ЛОТОЦЬКА-ТОКАРЖЕВСЬКА ОКСАНА

Дочка видатного науковця Олександра Лотоцького, дружина князя Івана Токаржевського, народилася 1887 року, померла 1950 р. в Лондоні, Була вона

визначною громадською діячкою на еміграції в Туреччині, де займала посаду секретарки українського посольства, а також у Франції, Італії-й Англії. Працюючи в українських жіночих організаціях, вона репрезентувала українське жіноцтво на міжнародних конгресах, у Відні 1921-го і в Парижі 1926-го року. Для поширення інформації про Україну серед чужинців вона писала в чужинецькій пресі в голосно в італійській.

ЛЯТУРИНСЬКА ОКСАНА

Письменниця і різьбарка, народилася 1902 р. на Волині, але вже від 1924 р. жила на еміграції в Чехо-Словаччині. У Празі належала, як письменниця до групи так званих “вісниківців”, себто поетів націоналістичного напрямку, які друкували свої твори у львівському “Віснику” за редакцією Дмитра Донцова. У 1938 р. вийшла друком збірка поезій Лятуринської “Гусла”, три роки пізніше “Княжа емаль”, згодом книжка новель “Материнки”. Як різьбарка, Лятуринська створила погруддя Шевченка, Петлюри, Коновальця та ін., намогильні пам’ятники, між ними й Коновальця у Роттердамі. Сьогодні вона живе в ЗДА і працює у мистецькій кераміці.

МАК ОЛЬГА

Замужня ГЕЦ, українська письменниця, родом з Винниччини, тепер живе в Бразилії. (Народилася 1913 року). Про свою письменницьку творчість вона сама каже, що початком її були, мабуть, два віршові рядки, що їх вона написала 9-річною дитиною. Найрадше вона описує людей з усіма їхніми багатими прикметами душі, бо, за її словами, люди мають “щось таке, що завжди буде предметом мистецького зацікавлення”. Любить Ольга Мак історичну тематику, бо ця тематика “посилує в мені віру в визволення України. Нарід, що міг зродити стільки керманичів, мудреців, героїв і мучеників, і який по сьогодні виловлює з себе сотні відданих борців, мусить вийти на свою власну дорогу...” Досі Ольга Мак видала такі відомі твори: “Бог вогню” (три томи), “Жаїра”, “Чудасій”, “Проти переконань”, “Куди йшла стежка”.

МАЛАНЮК ІРИНА

Оперова співачка меццо-сопрано, народилася 1919 року в родині лікаря у Станиславові. Любов до співу прищепив їй проф, А. Дідур, коли Іра Раланюк почала брати в нього лекції, студіюючи у львівському університеті природознавчі науки. Згодом вона училася у Віденській Пузичшій Академії. Під час другої світової війни вона виступала в Львівському оперовому театрі, а від 1945 р. в

операх Австрії і Німеччини, де в Мюнхені здобула високе відзначення з титулом “камерна співачка”. З 1956 року вона працює в Державній Опері у Відні, даючи гостинні виступи в різних містах Європи.

МАЛИЦЬКА КОНСТАНТИНА

Видатна громадянка, просвітня і жіноча діячка, педагог і письменниця, яка свої твори підписувала прибраним прізвиськом Віра Лебедова. З професії вона була народньою вчителькою, працюючи в Галичині й на Буковині, у Львові вона учителювала кількадесят літ. У 1912 р. Малицька, разом з Марією Білецькою, заснувала фонд “На потреби Укροїни”, що пізніше був матеріальною допомогою для Українських Січових Стрільців – УСС у 1914 році. Після приходу москалів до Львова її арештовано у 1915 р. і заслано на Сибір, де вона пробула аж до 1920 р. Повернувшись до Львова, вона далі працювала на культурно-освітньому відтинку. З вибухом німецько-більшевицької війни Малицька заснувала в 1941 Р. “Жіночу Службу Україні”, яка опікувалася тими, що потребували допомоги. Померла 1947 року (народилася 1872 р.). Писала Константина Малицька переважно для дітей – оповідання, поезії та п’єси, між ін. “Малі герої” і “Гарфа Леїлі”; уклала пісні, що їх співали УСС-и, писала статті на виховні й суспільні теми та перекладала з чужих мов.

МИЛОРАДОВИЧ ЄЛИСАВЕТА

Народжена СКОРОПАДСЬКА, булоа видатною діячкою, однією з фундаторів Наукового Товариства ім. Шевченка. Вона присвятила своє життя українським громадським і культурним справам, головнo в Полтаві, щедро допомагаючи пожертвами на українські видавництва, школи тощо. Через цю працю зазнала вона переслідувань з боку московсько-царської влади. Одначе, труднощі і переслідування не зупинили Єлисавету Милорадович від праці для українського народу. Вона допомагала також львівській “Просвіті” та дала 12.000 гульденів (тодішні австрійські гроші) на заснування НТШ. Народилася вона в Полтаві 1832 р. і там померла 1890 р.

ПІРНА ЗІНАЇДА

Народжена ХИЛЬЧЕВСЬКА, суспільно-громадська діячка, у 1917 році член Української Центральної Ради, а в 1919 співзасновниця і заступниця голови Української Жіночої Національної Ради в Кам’янці подільському. Після першої світової війни Зінаїда Пірна виїхала на еміграцію і проживала в Берліні, згодом у Празі. Тут вона довгі роки очолювала Український Жіночий Союз. Народилася

Зінаїда Мірна 12-го жовтня 1878 року в Городні Чернігівської губернії, а померла 1950 року в Празі.

ОКУНЕВСЬКА СОФІЯ

Була першою лікаркою-українкою у Галичині, Народилася вона 12-го травня 1865 року в Сторожинці на Буковині, в родині лікаря. Тому, що в той час жінки в Австрії, до якої належала Буковина й Галичина, не мали права студіювати в університетах, Софія Окуневська, здавши матуру у хлоп'ячій Гімназії у Львові, виїхала 1887 року до Швейцарії, де від 1864 р. дозволено жінкам студіювати. Коли покінчила медичні студії, працювала гінекологом у Львові та в інших західноукраїнських містах. Приятелюючи з Ольгою Кобилянською, яка в той час писала свої твори німецькою мовою, Софія Окуневська заохочувала письменницю писати по-українськи й працювати для рідного народу. Під впливом Окуневської і Наталі Кобринської Ольга Кобилянська вивчила українську мову й стала видатною українською письменницею. Софія Окуневська також пробувала писати вірші та оповідання. В альманасу українських жінок “Перший вінок” вона надрукувала два свої оповідання і розвідку п.н. “Родинна неволя жінки в піснях і обрядах весільних”, Померла Софія Окуневська 25-го лютого 1926 року у Львові.

ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО НАТАЛІЯ

Належить до найвизначніших сучасних українських істориків. Народилася вона 1884 року й була однією з перших українських дівчат, які здобули тоді високу освіту. Гімназію закінчила вона з відзначенням, опісля Вищі Жіночі Курси та університет ім. св. Володимира в Києві. Після цього вона почала свою академічну працю при тому університеті, де через три роки стала доцентом. Першою її друкованою науковою працею був “Культурно-історичний атлас”, виданий 1913 Р. З того часу вона написала багато наукових праць і статей. Найбільша її праця – це “Заселення південної України в середині XVIII століття”. Недавно в Англії появилася її книжка англійською мовою про історію Київської Русі. Від закінчення другої світової війни проф, д-р Наталія Полонська-Василенко живе в Німеччині. Вона є професором Українського Вільного Університету – УВУ в Мюнхені, дійсним членом Наукового Товариства ім. Шевченка – НТШ та Української Вільної Академії Наук – УВАН.

ТУЛУБ ЗІНАЇДА

Талановита українська письменниця, дочка поета Павла Тулуба. Народилася вона 28-го листопада 1890 р. у Києві. Закінчивши Вищі Жіночі Курси, здобула ступінь

кандидата, себто магістра філологічних наук. Перші її поезії були надруковані в 1910 році, а перша повість “На роздоріжжі” в 1916 р» Згодом Зінаїда Тулуб працювала в ділянці перекладів (з ісландсь-кої мови вона переклала епос “З старшої Едди”) з чужих літератур, у драматургії та кінодраматургії. У 1936 році появився був її двотомовий роман “Людолови” з часів гетьмана Петра Сагайдачного, але большевики зразу стягнули його з книгарень, а письменницю заслали на Сибір, бо побачили в творі заклики до боротьби з окупантом. Ім’я письменниці появилoся в бсьшевицькій пресі щойно після 20 років – у 1956 році. Зінаїда Тулуб мусіла переробити свій роман “Людолови” і його видано наступного року. У 1962 році появився новий роман письменниці – “За бортом” в якому змальовано перебування Шевченка на засланні, Це була остання більша праця письменниці, бо 26-го вересня 1964 р. вона померла в Києві, де поховано її на Байковому цвинтарі.

ХРАПЛИВА ЛЕСЯ

Письменниця, перший вірш якої “Жнива” був надрукований тоді, коли Лесі було всього 8 років життя, 3 того часу написала вона багато творів для дітей і молоді. Для дітей дошкільного віку вона видала кілька книжок, як “Забавки Мартусі”, “Ростикова казка” та “Писанки українським дітям”, а для новаків “Вітер з України”, “Козак Невмирака”, декляматор “На весь БОЖИЙ рік”, “Ластівочка” та п’єси “Найбільший дарунок” і “Антипкові пригоди”. Для юнацтва Лєся написала два гарні твори “Отаман Воля” і “У темряві”, нариси з повстанського життя. Крім того, Лєся Храплива протягом років редагує пластові видання. Ще в Німеччині Лєся студіювала медицину, а в Америці ботаніку й одержала ступінь магістра в Колумбійськоіму університеті. Тепер вона працює в ділянці клінічної бактеріології. Крім своєї письменницької і пластової діяльності, Лєся займається працею в Інституті Україноанавства при НТШ у Нью-Йорку, є членом ПТШ, членом Союзу Українських Журналістів, заступником голови Об’єднання Письменників Дитячої Літератури – ОПДЛ і членом секції журналісток при Світовій Федерації Українських Жіночих Організацій—СФУЖО.

ЗМІСТ

СВІТОВИЙ ЖІНОЧИЙ РУХ.....	1
УКРАЇНСЬКА ЖІНКА НА ТЛІ ІСТОРІЇ СВОЄЇ БАТЬКІВЩИНИ	3
КНЯГИНЯ ОЛЬГА	14
АННА ЯРОСЛАВНА	18
НАТАЛЯ КОБРИНСЬКА	22
ОЛЕНА ПЧІЛКА	26
МАРІЯ БАШКИРЦЕВА.....	31
ЛЕСЯ УКРАЇНКА	37
ЛЮДМИЛА СТАРИЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА	44
НАТАЛЕНА КОРОЛЕВА.....	49
ОЛЕНА СТЕПАНІВ	52
ОЛЕНА КИСІЛЕВСЬКА	56
ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА	60
МАРІЯ ЗАНЬКОВЕЦЬКА	63
УЛЯНА КРАВЧЕНКО	67
ОЛЬГА БАСАРАБ.....	71
ОЛЕНА ТЕЛІГА	76
ГАЛИНА СТОЛЯР	81
ВІРА БАБЕНКО.....	85
ОЛЬГА СУХЕЦЬКА	88
ЛЕСЯ ГАЙДУКЕВИЧ.....	90
ЛІНА КОСТЕНКО.....	93
500 БЕЗІМЕННИХ	96

ПОАЗБУЧНИЙ ПЕРЕГЛЯД.....	100
АЛЧЕВСЬКА ХРИСТИНА	100
АНДІЄВСЬКА ЕММА.....	100
АНТОНОВИЧ КАТЕРИНА.....	100
БАЖАНСЬКА ОЛЬГА.....	100
БАРВІНОК ГАННА	101
БЕК МАРІЯ.....	101
БЛЯНСЬКА ПРИНА	101
ВИННИКІВ НАТАЛЯ.....	101
ВИШНЕВЕЦЬКА РАЇНА	101
ВІКОНСЬКА ДАРІЯ	102
ВОВЧОК МАРКО	102
ГАЛЄЧКО СОФІЯ.....	102
ГРИНЕВИЧ КАТРЯ	102
ГРІНЧЕНКО МАРІЯ	103
ГРІНЧЕНКО НАСТЯ	103
ГУЛЕВИЧІВНА ГАЛЬШКА	103
ГУМЕННА ДОКІЯ.....	103
ДМИТЕРКО ГАННА	104
ДНІПРОВА ЧАЙКА.....	104
ДОБРОВОЛЬСЬКА ОЛІМПІЯ.....	104
ДОЛЬНИЦЬКА МАРІЯ	104
ЄВПРАКСІЯ-ЗОЯ.....	104
ЖУРБА ГАЛИНА.....	105
ЗАБІЛА НАТАЛЯ	105
ЗАВІСНА ОЛЕНА	105

ЗАКРЕВСЬКА ГАННА.....	105
ЗАРИЦЬКА КАТРУСЯ.....	106
КАРАНОВИЧ-ГОРДИНСЬКА ДАРІЯ.....	106
КОВАЛЕНКО ЛЮДМИЛА.....	106
КОНОНЕНКО ХАРИТЯ.....	106
КРУШЕЛЬНИЦЬКА СОЛОМІЯ.....	106
КУЛЬЧИЦЬКА ОЛЕНА.....	107
ЛВИЦЬКА-ХОЛОДНА НАТАЛІЯ.....	107
ЛОТОЦЬКА-ТОКАРЖЕВСЬКА ОКСАНА.....	107
ЛЯТУРИНСЬКА ОКСАНА.....	108
МАК ОЛЬГА.....	108
МАЛАНЮК ІРИНА.....	108
МАЛИЦЬКА КОНСТАНТИНА.....	109
МИЛОРАДОВИЧ ЄЛИСАВЕТА.....	109
МІРНА ЗІНАЇДА.....	109
ОКУНЕВСЬКА СОФІЯ.....	110
ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО НАТАЛІЯ.....	110
ТУЛУБ ЗІНАЇДА.....	110
ХРАПЛИВА ЛЕСЯ.....	111
ЗМІСТ.....	112

—o0o—

ВИЗНАЧНІ УКРАЇНСЬКІ ЖІНКИ: МАТЕРІЯЛИ І ГУТІРКИ
НЬЮ ЙОРК - 1967 Р.

Електронне Видання - - 2001 р.
Технічний Редактор: Андрій Бігун

Це видання можна звантажити в електронній формі:
www.CYM.org / eLibrary
